

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ І СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЧОРТКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА БІЗНЕСУ
Кафедра фінансів та банківської справи**

Шкрибайло Богдан Антонович

**ФІНАНСОВІ ПРІОРИТЕТИ
ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН МІЖ
УКРАЇНОЮ ТА ЄС**

Спеціальність 8.03050801 «Фінанси і кредит»
Спеціалізації «Фінанси в системі митних органів»
Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

**Студент групи ФМОзм-51
Б. А. Шкрибайло**

**Науковий керівник:
канд. екон. наук, доцент
І. І. Вербіцька**

Дипломну роботу допущено
До захисту «__»_____2013р.
в.о. зав. кафедри фінансів та
банківської справи
д.е.н., проф. Десятнюк О.М.

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи дослідження фінансової складової зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС

- 1.1. Зовнішня торгівля в системі економічних відносин. Сучасний стан зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС
- 1.2. Прямий та опосередкований вплив зовнішньої торгівлі на фінансово-економічний розвиток країни
- 1.3. Зовнішня торгівля та фінансові пріоритети фінансово-економічного розвитку

Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2. Сутність та специфічні особливості фінансових пріоритетів європейської зовнішньоторговельної політики України

- 2.1. Бюджетна складова фіскальної компоненти фінансових пріоритетів зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС
- 2.2. Податкова складова фіскальної домінанти зовнішньоторговельної політики України
- 2.3. Монетарна та кредитна домінанти зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС

Висновки до розділу 2

РОЗДІЛ 3. Лібералізація зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС як важливий чинник фінансової стабілізації та економічного зростання

- 3.1. Лібералізація зовнішньої торгівлі та її роль у фінансовій стабілізації України
- 3.2. Вплив лібералізації зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС на економічне зростання та зміцнення фінансової бази держави
- 3.3. Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС: фінансово-економічні наслідки лібералізації зовнішньої торгівлі

Висновки до розділу 3

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВЕЗ – вільні економічні зони

ВВП – валовий внутрішній продукт

ГАТТ – Генеральна угода з тарифів і торгівлі

ДКСУ – Державний комітет статистики України

ДТЗ – дорожній транспортний засіб

ЄК – Європейська Комісія

ЄС – Європейський Союз

ЗТО – зовнішньоторговельний обіг

МЕВ – міжнародні економічні відносини

МВФ – Міжнародний валютний фонд

НАФТА – Північноамериканська асоціація вільної торгівлі

НБУ – Національний банк України

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку

ПДВ – податок на додану вартість

РТУ – регіональні торговельні угоди

СЕЗ – спеціальні економічні зони

СНД – Співдружність незалежних держав

СОТ – Світова організація торгівлі

СФЗ – санітарні та фітосанітарні заходи

США – Сполучені Штати Америки

ТНК – Транснаціональна компанія

ТПР – території пріоритетного розвитку

УВТ – угоди про вільну торгівлю

ASEAN – Асоціація держав Південно-Східної Азії

CU – митний союз

FTA – асоціація вільної торгівлі

EU – економічний союз

РСА – Угода про партнерство та співробітництво

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах глобалізації та інтернаціоналізації світогосподарських зв'язків посилюється роль зовнішньої торгівлі у фінансово-економічному розвитку країни. Існує прямий та опосередкований взаємозв'язок зовнішньої торгівлі з процесами макрофінансової стабілізації і економічного зростання. Прямий зв'язок проявляється через збільшення обсягів ВВП країни, фінансових ресурсів суб'єктів зовнішньоторговельних відносин та податкових надходжень державного бюджету. Опосередкований – через інвестиції в довгострокові активи, які дозволяють перейти на якісно новий рівень макроекономічного розвитку та збільшити доходи всіх суб'єктів розподільчих відносин. В свою чергу, держава, використовуючи наявні фінансові ресурси, може впливати на розвиток зовнішньої торгівлі, підсилюючи при цьому позитивний вплив останньої на макроекономічну стабілізацію та економічне зростання.

Пізнавши глибинну природу цих зв'язків, можна здійснювати більш ефективну державну політику в сфері зовнішньої торгівлі і фінансів. Для цього необхідно з позиції економічних інтересів держави визначити фінансові пріоритети зовнішньоторговельних відносин України. Виявлення та використання таких пріоритетів є особливо актуальним і важливим з огляду на приєднання України до Світової організації торгівлі (СОТ) і можливе створення зони вільної торгівлі між Україною та її найбільшим торговельним партнером – Європейським Союзом (ЄС).

Світова економічна думка володіє значними теоретичними і практичними напрацюваннями відомих вчених-економістів, які визначили передумови для використання новітніх технологій управління державними фінансами: Дж. М. Кейнс, Дж. Б'юкенен, Д. Стіглітц, П. Самуельсон, Е. Фелпс та інші. Серед вітчизняних вчених необхідно назвати праці професорів В. Андрущенко,

С. Львовичкіна, Ц. Огня, В. Опаріна, В. Суторміної, В. Федосова, С. Юрія та інших. Вагомий внесок у дослідження впливу зовнішньої торгівлі на фінансово-економічний розвиток держави зробили зарубіжні вчені, зокрема Я. Н. Бхагваті, Ж. М. Гроссман, Л. Ебрілл, Т. Мен, А. Монкретьєн, А. Серра, Г. Скаруффі, У. Стаффорд, В. Танці, Е. Фелтенштайн, Е. Хелпман, Т.Хітіріс, Д. Б. Шовен та інші. Серед вітчизняних та російських науковців необхідно відзначити дослідження фінансових аспектів зовнішньоторговельних відносин І. Бураковського, О. Петруніна, О. Рогача, А.Філіпенка, О. Фурсової, Т. Циганкової, О. Шниркова та інших.

Проте, залишається недостатньо дослідженим питання впливу зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС на фінансово-економічний розвиток України в умовах світової фінансової кризи та необхідність розробки макроекономічної політики держави, яка б враховувала зв'язок між торговельною, фіскальною, монетарною та кредитною її складовими. Таким чином, актуальність зазначених проблем, недостатній рівень їх вивчення вітчизняною фінансовою наукою, зумовили вибір теми магістерського дослідження, його завдання, логіку та структуру.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерського дослідження є розкриття сутності, специфічних особливостей фінансових пріоритетів зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС.

Виходячи з мети дослідження, у роботі поставлено такі конкретні завдання:

–проаналізувати взаємозв'язок між зовнішньою торгівлею та економічними категоріями: «гроші», «фінанси» і «кредит»;

–дослідити прямі та опосередковані шляхи впливу зовнішньої торгівлі на макрофінансову стабілізацію і економічне зростання;

–визначити і розкрити фінансові пріоритети зовнішньоторговельних відносин України з країнами ЄС;

–розкрити взаємозв'язки між фіскальною, монетарною, кредитною та зовнішньоторговельною політикою як складовими макроекономічної політики України;

–оцінити ефективність використання державою прямих та непрямих субсидій з метою впливу на зовнішньоторговельні відносини між Україною та ЄС;

–оцінити можливі фінансово-економічні наслідки створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Об'єктом дослідження є зовнішньоторговельні відносини між Україною та ЄС.

Предмет дослідження – фінансові пріоритети зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС.

Методи дослідження. Магістерське дослідження базується на використанні принципу єдності теорії та практики, прогнозуванні розвитку фінансово-економічних процесів на основі методів наукової абстракції. Методологічною основою дослідження є системний підхід до аналізу взаємозв'язку економічних явищ та процесів, творче осмислення праць українських та зарубіжних учених з питань фінансової та торговельної політики держави. Конкретні наукові теоретичні та прикладні розробки здобувачем одержано з використанням таких методів: діалектики, аналізу і синтезу – для розкриття взаємозв'язків та взаємозалежностей між торговельною, фіскальною, монетарною та кредитною політикою держави; класифікації та типології – для ідентифікації факторів фінансово-економічного розвитку України; системного підходу – для розробки циклу тактичних та стратегічних заходів державної фінансової та торговельної політики; факторний та кореляційний аналіз, економіко-математичне моделювання, зокрема статистичне моделювання, порівняльний аналіз – для вивчення факторів впливу на фінансово-економічний розвиток України.

Статистичну та інформаційну базу дослідження становлять дані Державного комітету статистики України, Національного банку України, Державної митної служби України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України та Рахункової палати України; широко використано статистичні матеріали Європейського Союзу, Швейцарії, ОЕСР, праці зарубіжних і вітчизняних учених, законодавчі й нормативні акти,

рекомендації міжнародних установ та організацій (МВФ, Світового банку, Європейського центрального банку), Інституту Східної Європи (Німеччина), Німецької консультативної групи при Кабінеті міністрів України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступних особисто сформульованих автором положеннях:

- визначено фінансові пріоритети зовнішньоторговельних відносин України з ЄС;
- оцінено джерела та запропоновано заходи щодо компенсації втрат податкових надходжень державного бюджету України у зв'язку з поглибленням економічної інтеграції між Україною та ЄС;
- оцінено можливі фінансово-економічні наслідки від створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС;
- удосконалено концепцію статичних та динамічних ефектів у взаємозв'язку із процесами економічної та торговельної інтеграції;
- обґрунтовано прямий та опосередкований (через збільшення інвестицій в довгострокові активи) вплив зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС на зростання ВВП країни;
- сформульовано методичні підходи до справляння податку на додану вартість в частині підвищення ефективності контролю за його сплатою та запровадження пені за несвоєчасне відшкодування державою даного виду податку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення та висновки дослідження можуть бути використані у діяльності органів виконавчої влади при розробці напрямів зовнішньоекономічної стратегії України, зокрема для прискорення процесу інтеграції України до Європейського економічного простору.

Апробація результатів роботи. Основні положення та результати дослідження обговорювались на наукових семінарах кафедри фінансів та банківської справи Чортківського інституту підприємництва і бізнесу ТНЕУ та були оприлюднені на науково-практичній конференції міжнародній науково-практичній конференції „_____” (Чортків, 2013 р.).

Структура і обсяг роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів (дев'ять підрозділів) і висновків. Загальний обсяг магістерської роботи становить ___ сторінок друкованого тексту. Робота містить 29 таблиць на 19 сторінках, 32 рисунки на 14 сторінках та 14 додатків на 16 сторінках. Список використаних джерел налічує 137 позиції, які займають 12 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

1.1. Зовнішня торгівля в системі економічних відносин. Сучасний стан зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС

Розвиток економіки будь-якої країни відбувається на основі безперервної та повторюваної послідовності дій із виробництва, розподілу, обміну та споживання вироблених товарів та послуг. Безпосередніми учасниками цих процесів є власники факторів виробництва, а відносини, що виникають між ними називаються економічними. Так, за визначенням доктора економічних наук, професора С.В. Мочерного економічні відносини – «це сукупність відносин між людьми у процесі виробництва та привласнення матеріальних і духовних благ у всіх сферах суспільного відтворення (безпосередньому виробництві, розподілі, обміні, споживанні)»[28, 95]. Місце зовнішньої торгівлі в системі економічних відносин визначається необхідністю обміну вироблених товарів та послуг між країнами з метою отримання тих благ, які не виробляються або виробляються із меншою ефективністю в середині країні, з метою задоволення попиту на внутрішньому ринку. Таким чином, зовнішня торгівля охоплює сферу обміну економічних відносин. Однак, можлива ситуація, за якої має місце рух між країнами матеріальних цінностей, які були вироблені на основі давальницької сировини, що свідчить про відносини розподілу між власниками факторів виробництва створеної вартості. Це свідчить про важливу роль зовнішньої торгівлі в процесі економічних відносин і дозволяє, таким чином, виділити окрему сферу економічних відносин.

Зовнішня торгівля за визначенням доктора економічних наук, професора Т.М. Циганкової включає суму оплачених ввезених та вивезених товарів та послуг [124, 8]. Проте, враховуючи виявлені вище зв'язки, зовнішню торгівлю можна охарактеризувати як сукупність товарно-грошових та економічних відносин в сфері розподілу та обміну вартості, яка включає суму оплачених ввезених і вивезених матеріальних і нематеріальних цінностей. При цьому, відносини, що виникають під час розподілу, обміну матеріальних цінностей, називаються зовнішньоторговельними. На міжнародному рівні мова йде про міжнародну торгівлю, яка історично була першою формою міжнародних економічних відносин.

Сучасний розвиток міжнародних економічних відносин нерозривно пов'язаний із поняттям *інтернаціоналізації*. Під цим поняттям розуміють «масштабний, динамічний і певним чином структурований процес, що на мікрорівні виявляється в інтенсифікації залучення фірм до міжнародних операцій (*транснаціоналізація*), а на макрорівні – у розширенні та поглибленні світогосподарських зв'язків завдяки підвищенню міжнародної мобільності факторів і результатів виробництва через механізм *регіональної(економічної) інтеграції*»[17, 367; 68, 7; 71, 48; 23, 27].

Процеси транснаціоналізації та регіональної інтеграції відбуваються паралельно та взаємопідсилюють один одного. Так, на сучасному етапі розвитку світового господарства, коли більша частина торговельних та фінансових потоків зосереджена між країнами так званої «тріади», діяльність ТНК полегшується, оскільки таким чином створюються безпрецедентні умови для їх діяльності. І навпаки, коли у поле діяльності ТНК потрапляють країни, що знаходяться у безпосередній географічній близькості, то маючи значний вплив на національну економіку, ТНК сприяють включенню цих країн до інтеграційних процесів з метою поліпшення умов власної бізнесової діяльності [92, 17-18].

На сьогоднішній день майже всі найбільші ТНК світу зосереджені у країнах «тріади», що у свою чергу є підтвердженням вищезазначеного взаємозв'язку між процесами інтернаціоналізації на мікро- та на макрорівнях.

Можливо, саме через відсутність в Україні хоча б однієї ТНК наша країна й досі не може повноцінно приймати участь у процесах економічної інтеграції та європейських інтеграційних процесах, зокрема.

Різними авторами виділяється від чотирьох до п'яти етапів економічної інтеграції. Причому, розбіжності можна спостерігати навіть у сучасних дослідників. Так, вітчизняні автори (Дубчак В.І. та Мартинюк О.В.) виділяють наступні етапи економічної інтеграції: зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок та економічний союз [27, 53-54]. У табл. 1.1 наведено більш повний варіант етапів економічної інтеграції.

Таблиця 1.1

Етапи економічної інтеграції [68, 76]

Форми міжнародної економічної інтеграції	Ключові характеристики				
	Усунення внутрішніх тарифів	Спільний зовнішній тариф	Вільний рух капіталів та робочої сили	Гармонізація економічної політики	Політична інтеграція
Зона (асоціація) вільної торгівлі	A				
Митний союз		B			
Спільний ринок			C		
Економічний союз				D	
Політичний союз					E

Як видно із табл. 1.1, кожний наступний етап включає характеристики попереднього і набуває якісно нові, які не були характерними для попереднього. Два перші етапи охоплюють лише перший елемент МЕВ – міжнародну торгівлю.

Проміжною ланкою поміж митним союзом та спільним ринком, або швидше процесом уніфікації, є регулювання валютної політики. Такі заходи спричинені необхідністю уникнути втрат, що виникають під час конвертації фінансових потоків із однієї валюти в іншу.

Всі стадії, починаючи з зони вільної торгівлі, де предметом угоди є поліпшення умов взаємної торгівлі, і закінчуючи етапом політичної інтеграції, коли створюються спільні наднаціональні органи управління, яким країни-учасниці делегують певну частину своїх повноважень, вдалося пройти лише в рамках Європейського Союзу.

Україна поставила перед собою доволі амбіційну ціль – стати повноправним членом ЄС [113]. Однак, на сьогоднішній день мова йде лише про створення зони вільної торгівлі. В додаток до цього, інвестиційні потоки є незначними і не можуть значно впливати на розвиток країни, тому у перспективі мова може йти максимум про створення митного союзу.

Приєднання України до спільного ринку ЄС несе із собою цілу низку як позитивних, так і негативних наслідків. Позитивні наслідки проявляються на мікро- та на макрорівнях. На мікрорівні можна виділити наступні позитивні ефекти від переходу до стадії спільного ринку у відносинах з ЄС [----]:

- для підприємств, залежно від їх розміру та експортної частки, може спостерігатися падіння витрат через усунення бюрократичних та часових перепон на кордоні;
- отримання доступу до величезного ринку збуту, що дозволяє використання ефекту економії від масштабу і зменшення через це витрат на виробництво одиниці продукції;
- може спостерігатись падіння споживчих цін на товари через посилення конкуренції серед виробників та розширення пропозиції;
- очікується зростання виробництва товарів, торгівля якими буде лібералізована, що підвищить інвестиційну привабливість України.

Якщо ж брати до уваги макрорівень, то перехід до вищезгаданої стадії економічної інтеграції може мати наступні позитивні наслідки [----]:

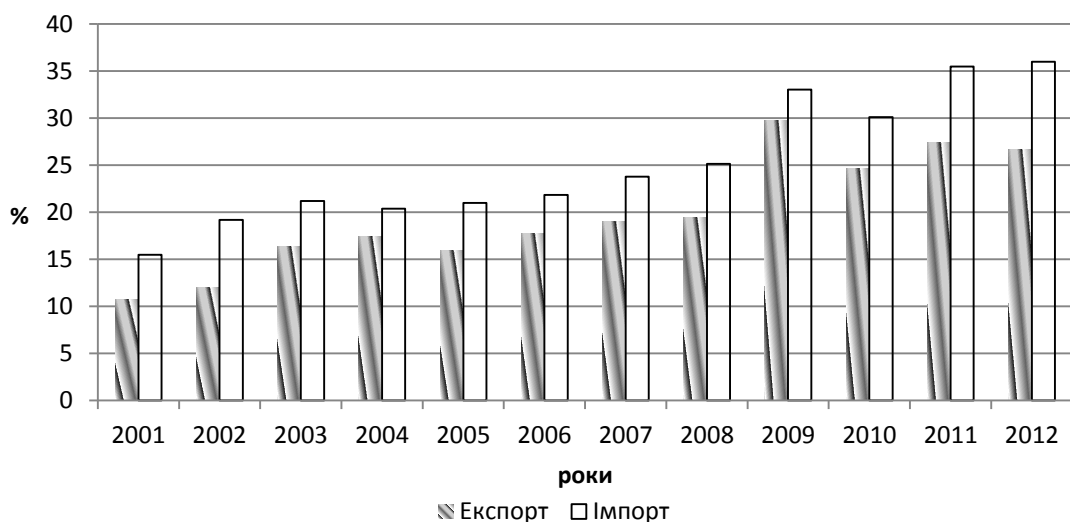
- зменшення виробничих витрат підприємств призводить до поліпшення конкурентоспроможності національної економіки;
- падіння цін на експортні товари сприяє збільшенню обсягів експорту та виробництва і використання при цьому більшої кількості робочої сили;

- за умов підвищення темпів економічного зростання та падіння вартості кредитних ресурсів можливим є зменшення податкових ставок.

Використання вищезазначених переваг та забезпечення зростання добробуту країни від усунення перепон на шляху розвитку торговельних відносин між Україною та її партнерами по інтеграційному утворенню можливо лише за умов задоволення певних передумов:

і) тим більшим буде спостерігатись зростання добробуту всередині країни чим більшою є частка країн(и)- партнерів(а) у зовнішньоторговельному обігу країн(и)- партнерів(а) і чим ближче вони розташовані географічно одна до одної [----];

Зовнішня торгівля є початком інтеграційних процесів, одним із важливих напрямів зовнішньоекономічної діяльності України. Тому подальший розвиток торговельно-економічних зв'язків з іншими країнами і, особливо, з країнами Європейського Співтовариства є необхідним. Починаючи з 2001 року зовнішньоторговельний обіг між Україною та країнами ЄС-25 за даними Держкомстату зріс на 34 483,6 млн дол. США і склав у 2012 році 39 447,8 млн дол. США, або 32% зовнішньоторговельного обігу України (123 932,6 млн дол. США). Наприклад, у 2003 році зовнішньоторговельний обіг України з країнами ЄС-25 склав 13% від загального зовнішньоторговельного обігу України.

Рис 1.1. Частка країн ЄС-25 у зовнішній торгівлі України у 2001-2012 рр., у %. [101, 263-273; 102, 248-258; 115, 116, 132-140, за даними ДКСУ].

Частка ЄС у зовнішній торгівлі України представлена на рис. 1.1. З нього можна побачити, що важливість країн ЄС у загальній структурі зовнішньої торгівлі України зростає з кожним роком. Поряд із цим, починаючи із 2001 року, майже у шестеро зріс обсяг українського експорту до ЄС і склав у 2012 році 15 630 млн дол. США.

Таблиця 1.2

Зовнішня торгівля України з ЄС-25 [101, 263-273; 102, 248-258; 114, 115, 116, 132-140]

(млн дол. США)

	Роки								
	2001	2003	2004	2005	2006	2007	2010	2011	2012
Загальний товарообіг	4963,2	6120,9	5294,6	6046,1	7222,3	8508,9	24093,4	29951	39447
Експорт	2034,4	2969,6	2649,8	2876,5	3526,0	4187,5	10935,3	12620,4	15630
Імпорт	2928,8	3424,3	2644,8	3169,6	3969,3	4321,4	13158,1	17330,6	23817,8
Сальдо	-894,4	-727,7	5,0	-293,1	-170,3	-133,9	-2222,8	-4710	-8187

Примітка. Джерело: таблицю складено автором за даними Державного комітету статистики України.

У той же час, імпорт із країн ЄС збільшився у 8 разів і склав 23817,8 млн дол. США (табл. 1.2). Зважаючи на дані вищезгаданої таблиці, можна стверджувати про позитивну тенденцію розвитку загального торговельного обігу між Україною та ЄС. Загалом, спостерігається негативне сальдо у торгівлі України з ЄС-25 у розмірі 8 187 млн дол. США. Хоча, у 2001 році відповідний показник складав 894,4 млн дол. США.

Поряд із цим, поглиблення зовнішньоторговельних відносин України з ЄС дозволить:

- збільшити обсяг експорту конкурентоспроможної української продукції до інших країн і, зокрема, до ЄС;
- врівноважити сальдо у торгівлі товарами з країнами ЄС, що, в свою чергу, дасть можливість компенсувати надмірні витрати на енергоносії;
- отримання фінансових ресурсів для реалізації зобов'язань щодо лібералізації митного режиму.

Одночасно відбувається процес лібералізації зовнішньоторговельного режиму у відповідності із програмою економічних реформ і вимог ГАТТ/СОТ. Кінцевою метою реформ є побудова відкритого ринку. Побудова таких умов є запорукою збільшення обсягів експорту, зменшення бюджетного дефіциту, врівноваження платіжного балансу та подолання кризи неплатежів.

Надходження від експорту стануть також вагомим джерелом для придбання технологій та необхідних засобів, проведення реструктуризації конкурентоспроможних галузей, технологічного оновлення продукції.

Разом із тим, необхідно зауважити, що існування негативного торговельного сальдо у відносинах між Україною та ЄС пов'язано із зростанням попиту з боку українських виробників на необхідні засоби виробництва для підвищення конкурентоспроможності їх продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Якщо розглядати географічну структуру зовнішньої торгівлі ЄС, то серед імпортерів Україна піднялась із 35 у 2001 році на 24 місце у 2011 році, а серед експортерів – з 32 на 18 місце. При цьому, нашій державі вдалося перейти 1%-ий рубіж у структурі європейського експорту. У географічній структурі європейського імпорту Україні ще й досі не вдалося сягнути відмітки у 1%. Більш детально географічна структура європейської торгівлі представлена у Додатку А.

Аналізуючи структуру торгівельних відносин України та ЄС, можна стверджувати, що наша країна підтримує тісні зовнішньоекономічні відносини з усіма країнами-членами ЄС (див. Додаток Б). Одним із найважливіших і найбільшим серед них є Німеччина, яка, починаючи із 2000-х років, збільшила обсяги зовнішньої торгівлі із Україною на 3 059 млн дол. США, досягнувши у 2012 році позначки у 6537 млн дол. США. На другому місці за аналогічним показником знаходиться Італія. Товарообіг із цією країною, починаючи з 2001 року, зріс на 3729,8 млн дол. США і склав у 2012 році 4280,6 млн дол. США. Цікавим є і той факт, що із Німеччиною та Сполученим Королівством Україна має негативне зовнішньоторговельне сальдо, в той час, як із Італією

відповідний показник є позитивним. Так, у відносинах із Італією український експорт переважає італійський майже вдвічі (+ 1 290 млн дол. США).

ii) створення митного союзу може призвести до втрат, якщо країни-учасниці є компліментарними у процесі виробництва (тобто, у структурі експорту країн переважають різні групи товарів)[----];

У 2012 році обсяг зовнішньої торгівлі товарами між Україною та країнами ЄС-25 склав 34 021 млн дол. США. Це більше у порівнянні із відповідним показником 2001 року на 29 655,6 млн дол. США (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

**Зовнішня торгівля товарами України з ЄС-25,
[101, 263-273; 102, 248-258; 114, 115, 116, 132-140]**

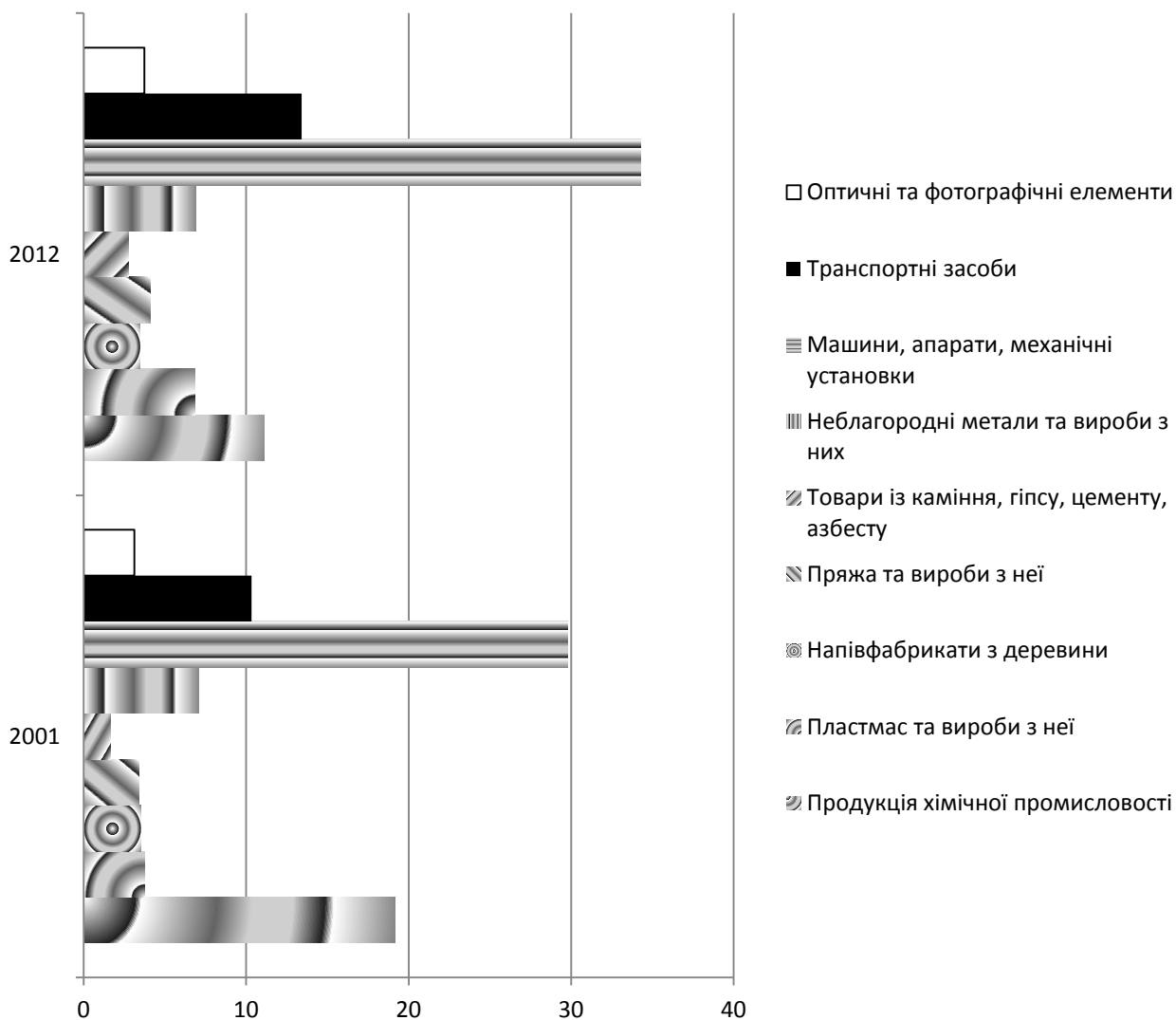
(млн дол. США)

	Роки								
	2001	2003	2004	2005	2006	2007	2010	2011	2012
Експорт товарів	1596,4	2119,3	2118,6	2354,4	2976,5	3530,0	9209,2	10614,5	12774
Імпорт товарів	2769,0	3170,5	2398,9	2881,2	3422,0	4037,6	11873,9	15606,5	21273
Сальдо товарів	-1172	-1051	-280,3	-526,8	-445,5	-507,6	-2664,7	-4710,2	-8525

Примітка. Джерело: таблицю складено автором за даними Державного комітету статистики України.

За даними Євростату найбільшу частку в імпорті європейських товарів до України складають: машини та машинне устаткування (10 015 млн дол. США у 2012 році та 626 млн дол. США у 2001 році), продукція хімічної промисловості (3 246 млн дол. США у 2012 та 238 млн дол. США у 2001 роках), транспортне обладнання (3 920 млн дол. США у 2012 році та 217 млн дол. США у 2001 році), пряжа та вироби з неї (1 088 млн дол. США у 2012 та 71 млн дол. США у 2001), пластик та гума (1 206 млн дол. США у 2012 році та 78 млн дол. США у 2001 році) (див. рис. 1.2)

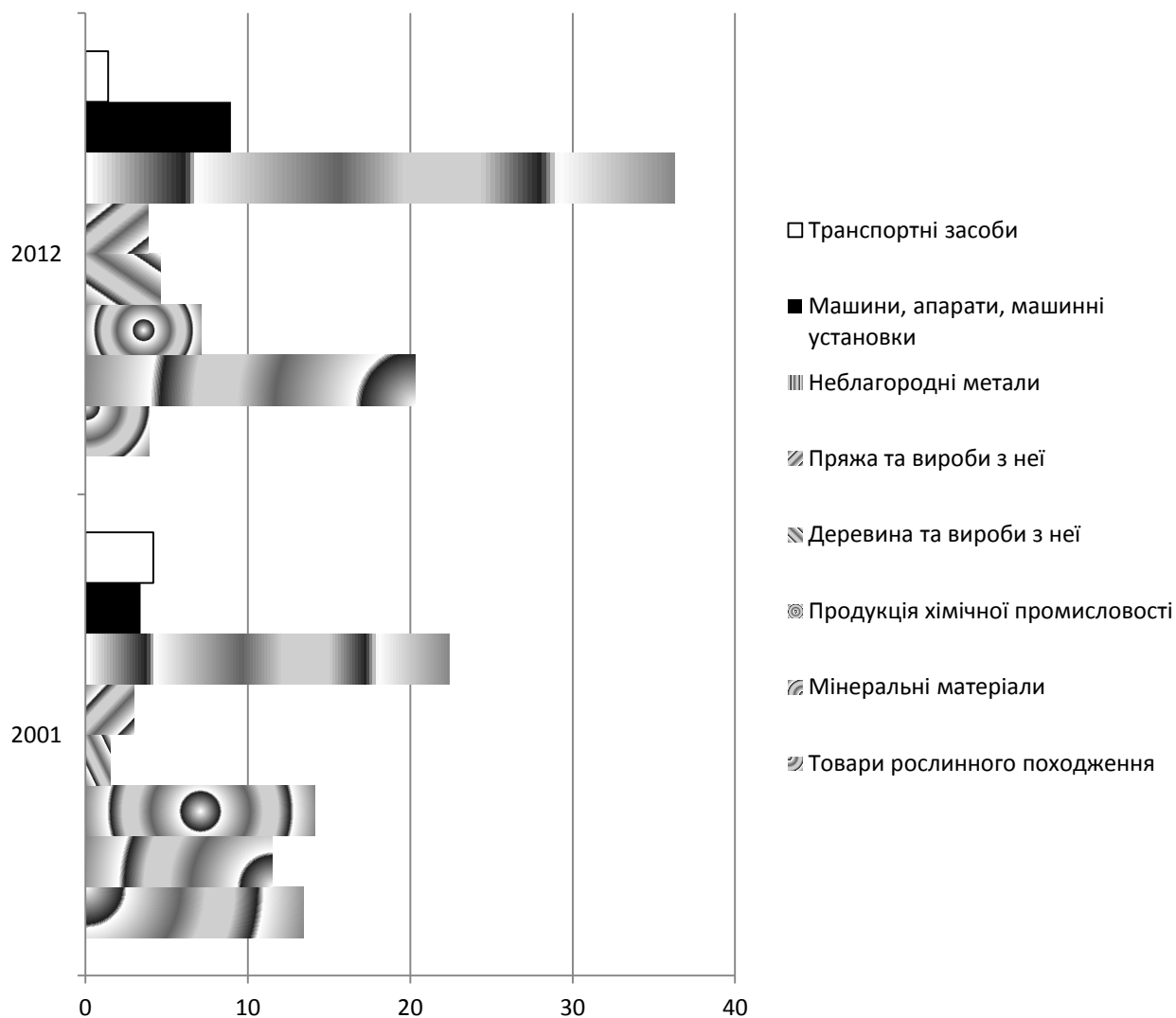

Рис. 1.2. Товарна структура європейського імпорту до України (%) (за даними Eurostat, розрахунки автора) [----].

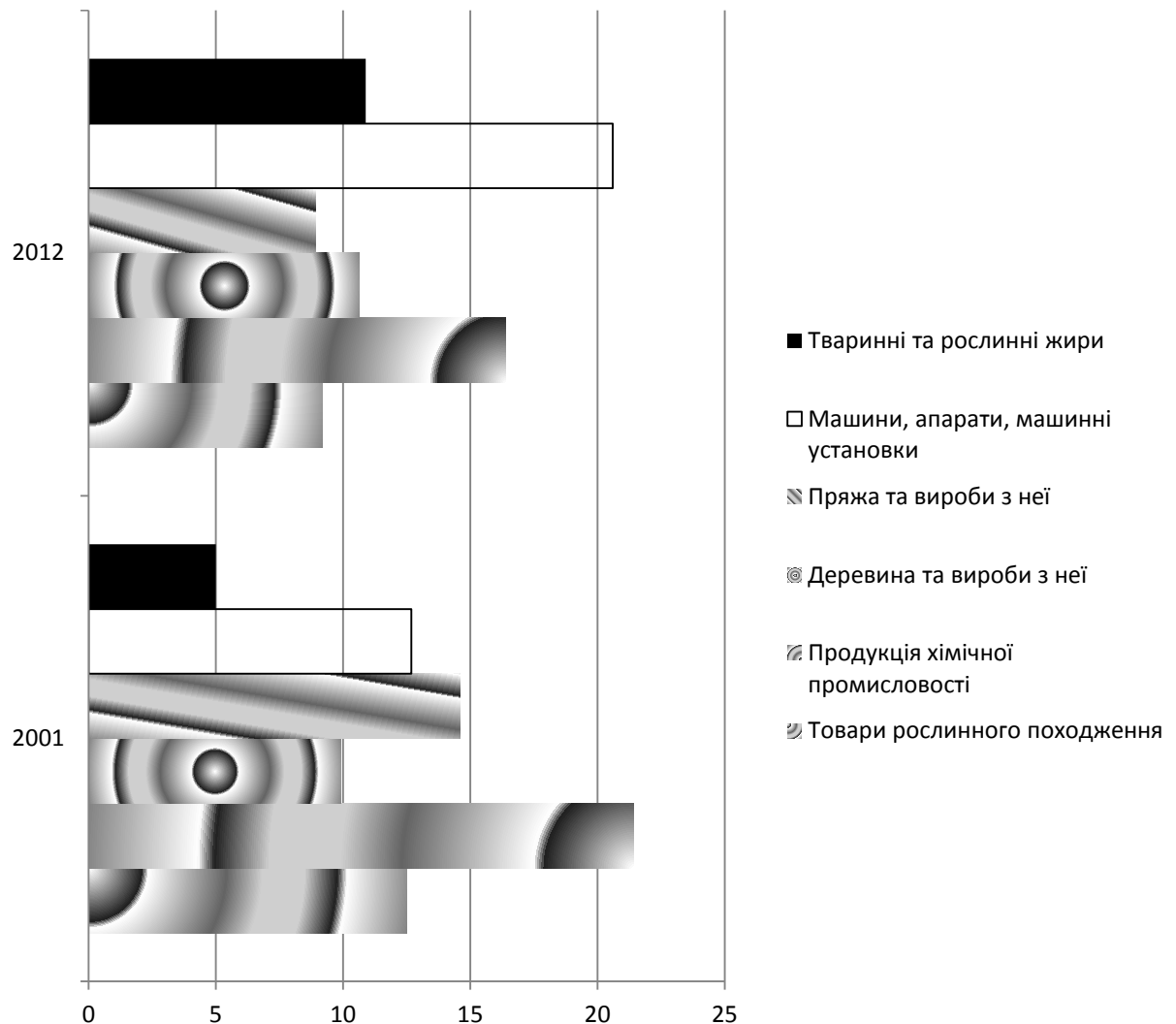
Таким чином, у структурі європейського імпорту до України переважають високотехнологічні товари, які сприяють підвищенню ефективності виробництва вітчизняними підприємствами. Майже в усіх товарних групах провідне місце посідають Німеччина, Італія та Франція. Особливо важливу роль ці країни відіграють у наступних групах товарів: машини та машинне устаткування, пластик та гума.

У структурі українського експорту до країн ЄС (рис. 1.3) переважають неблагородні матеріали (5 212 млн дол. США у 2012 році та 272 млн дол. США у 2001 році) та мінеральні продукти (2 917 млн дол. США у 2012 році та 140 млн дол. США у 2001 році).

Рис 1.3. Товарна структура українського експорту до країн ЄС (%) (за даними Eurostat, розрахунки автора) [----]

Дана структура українського експорту є неефективною, оскільки фактично лєвова частка належить лише двом видам товарів, що може спричинити негативні наслідки для економіки країни в разі, якщо кон'юнктура на зовнішніх ринках стане несприятливою стосовно цих товарів. Необхідним і очевидним є вжиття заходів, спрямованих на диверсифікацію товарної структури українського експорту до країн ЄС. Без урахування неблагородних металів та мінеральних матеріалів український експорт товарів буде мати наступний вигляд (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Товарна структура українського експорту до країн ЄС без урахування неблагородних металів та мінеральних матеріалів (%) (за даними Eurostat, розрахунки автора) [----].

Якщо припустити, що неблагородні метали та мінеральні матеріали відсутні в структурі українського експорту товарів до країн ЄС, то обсяги експорту знижуються у 2001 році до 1,3 млрд дол. США та 7,5 млрд дол. США у 2012 році. Негативне сальдо зовнішньої торгівлі України товарами з країнами ЄС зростає до майже -16 млрд дол. США у 2012 році та до -1,16 млрд дол. США у 2001 році.

Це, у свою чергу, могло б призвести до погіршення фінансового становища країни, оскільки за таких умов попит на іноземну валюту підвищився б, а позиції національної валюти значно послабилися. Значне негативне сальдо зовнішньої торгівлі в підсумку могло б поставити під питання можливість виконання країною її зовнішніх зобов'язань та підвищило б їх реальну вартість.

З урахуванням відсутності в структурі українського експорту до ЄС двох основних позицій можна побачити процес поступової диверсифікації товарної структури експортних потоків.

Так, якщо у 2001 році більше 20% у загальному обсязі українського експорту до країн ЄС займали мінеральні товари, а продукція легкої промисловості сягала майже 15% (див. рис. 1.4), то вже 2012 року їх частка зменшилась, а шість товарних позицій мали частку у структурі українських експортних потоків приблизно 75%: машини, апарати, машинні установки, продукція хімічної промисловості, деревина та вироби з неї, продукція легкої промисловості, товари рослинного походження. При цьому машини, апарати та машинні установки збільшили свою частку до майже 20% у 2012 році у порівнянні із 12,68% у 2001 році.

Найбільшими партнерами України у торгівлі товарами є, знову ж таки, Німеччина та Італія. Так, ці країни імпортують більше за інших енергоносії, сиру нафту та продукти з неї (див. Додаток В).

Загалом, обсяг експорту українських товарів до країн ЄС зріс у порівнянні із 2001 роком у 8 разів і досяг у 2012 році позначки 12 748 млн дол. США. Що стосується українського імпорту товарів із країн ЄС, то він зріс у порівнянні із 2001 роком у 7,6 раз і склав за підсумками 2012 року 21 273 млн дол. США. При цьому сальдо у торгівлі України товарами з ЄС склало -8 525 млн дол. США у 2012 році, а у 2001 році – 1 172,6 млн дол. США.

Сальдо торгівлі послугами України та країн ЄС є позитивним і склало у 2012 році 3 372 млн дол. США (278,2 млн дол. США у 2001 році). Імпорт послуг із ЄС складає 36% від загального обсягу імпорту послуг (табл. 1.4). Найбільшими імпортерами європейської продукції до України є: Сполучене Королівство 610,5 млн дол. США у 2012 році та 34,9 млн дол. США у 2001 році, Німеччина (339,4 млн дол. США у 2012 році та 33,1 млн дол. США у 2001) та Австрія (163,6 млн дол. США у 2012 та 7,8 млн дол. США у 2001) (див. Додаток Д).

**Зовнішня торгівля послугами України з ЄС-25,
[101, 263-273; 102, 248-258; 114, 115, 116, 132-140]**

(млн дол. США)

	<i>Роки</i>								
	<i>2001</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>	<i>2010</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>
Експорт послуг	438,0	577,3	531,2	522,1	549,5	657,5	1726,1	2005,9	2882
Імпорт послуг	159,8	253,8	245,9	288,4	274,3	283,8	1284,2	1724,1	2580
Сальдо послуг	278,2	323,5	285,3	233,7	275,2	373,7	441,9	281,8	337,2

Примітка. Джерело: таблицю складено автором за даними Державного комітету статистики України.

Найбільшу питому вагу в загальному обсязі українського експорту до країн ЄС займали транспортні (74,6%), різні ділові, професійні та технічні (10,2%) послуги; імпорту – транспортні (19,4%), різні ділові, професійні та технічні (15,4%), фінансові (13,4%), роялті та ліцензійні (11,1%), будівельні (8,7%), комп'ютерні (8%) послуги.

Найбільшу питому вагу в експорті послуг до Сполученого Королівства займали транспортні (68,3%), різні ділові, професійні та технічні (16,4%) послуги; у імпорті – різні ділові, професійні та технічні (21,8%), фінансові (34,1%), роялті та ліцензійні (9,5%) послуги. Експорт послуг до цієї країни скоротився на 6,3 млн дол. (на 2%) у порівнянні із 2009 роком за рахунок транспортних послуг – на 3,8 млн дол. (на 1,8%), послуг зв'язку – на 6,3 млн дол. (на 11,1%), роялті та ліцензійних – на 14,7 млн дол. (у 14,1 раза). Одночасно зріс експорт послуг туристичних послуг – на 3,3 млн дол. (в 1,6 раза), різних ділових, професійних та технічних послуг – на 16 млн дол. (в 1,5 раза). Імпорт послуг зріс на 124,3 млн дол. (в 1,8 раза), головним чином, за рахунок транспортних – на 26,9 млн дол. (у 2,7 раза), фінансових – на 61,2 млн дол. (у 3 рази), роялті та ліцензійних – на 24,9 млн дол. (у 25,8 раза).

Найбільшу питому вагу в експорті послуг до Кіпру займали транспортні послуги (85%), в імпорті – роялті та ліцензійні (42,5%), різні ділові, професійні та технічні (14,3%) послуги, операційний лізинг (20,1%). Експорт послуг до цієї країни зріс на 92,6 млн дол. (в 1,6 раза) за рахунок транспортних послуг – на

88,8 млн дол. (в 1,8 раза). Імпорт послуг зріс на 101,8 млн дол. (в 1,9 раза) за рахунок роялті та ліцензійних послуг – на 43,3 млн дол. (в 1,9 раза), операційного лізингу – на 15 млн дол. (у 2,9 раза).

У експорті послуг до Німеччини найбільшу питому вагу становили транспортні (56,3%), різні ділові, професійні та технічні послуги (19,9%); в імпорті – різні ділові, професійні та технічні послуги (21,3%), послуги приватним особам та в галузі культури та відпочинку (18,1%), транспортні (17,8%), фінансові послуги (11,2%). Експорт послуг до цієї країни у 2010 році збільшився на 44,9 млн дол. (на 31,9%) у порівнянні із 2009 роком за рахунок транспортних послуг – на 15,4 млн дол. (на 17,3%), послуг зв'язку – на 8,8 млн дол. (у 4 рази), різних ділових, професійних та технічних послуг – на 5,3 млн дол. (на 16,9%), по подорожах – на 3,9 млн дол. (в 1,4 раза). Імпорт послуг зріс на 27,5 млн дол. (на 19,1 %) за рахунок фінансових послуг – на 8,4 млн дол. (в 1,8 раза), різних ділових, професійних та технічних послуг – на 14,7 млн дол. (в 1,7 раза). Одночасно скоротились обсяги отриманих будівельних послуг – на 3,8 млн дол. (на 37,4%).

У експорті послуг до Бельгії та Угорщини найбільшу питому вагу становили транспортні послуги. В імпорті послуг з Австрії переважали будівельні, фінансові, транспортні послуги, зі Швеції – комп'ютерні послуги.

Що стосується товарної структури європейської зовнішньої торгівлі, то тут як у експорті, так і у імпорті переважають високотехнологічні товари. Саме продукція машинобудування та транспортне обладнання є головними елементами зовнішньої торгівлі країн ЄС. У структурі експорту ця продукція складає майже 500 млрд Євро, а у структурі імпорту – майже 400 млрд Євро. Більш детально товарну структуру європейської торгівлі із основними країнами-партнерами можна побачити у Додатку Е.

Таким чином, можна констатувати, що друга передумова не задовольняється, оскільки у експорті ЄС переважають високотехнологічні товари, а експорт України носить яскраво виражений ресурсний характер. Через це, досягти підвищення ефективності виробництва в таких умовах не можна. Хоча, обсяги виробництва та експорту будуть збільшуватись, але це

буде призводити до переливу ресурсів до монопольних виробників певної продукції.

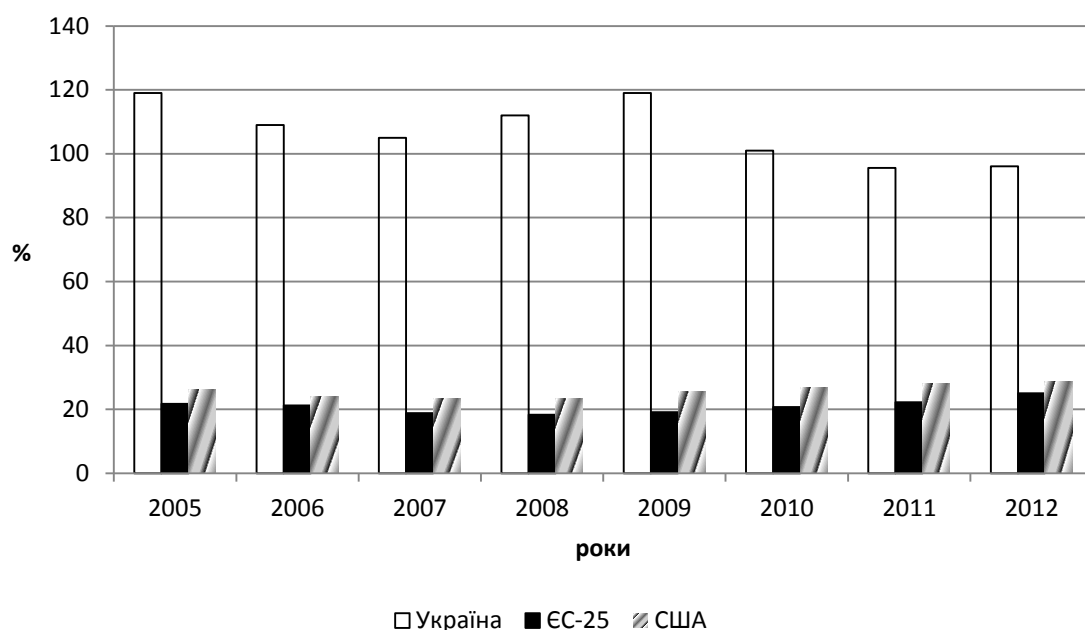
iii) чим меншим є залежність країни від зовнішньої торгівлі і чим більше споживається всередині країни у порівнянні із обсягами вивезених товарів та послуг, тим більшим буде зростання загального добробуту країни від приєднання до інтеграційного утворення [----].

Якщо ж розрахувати «ступінь відкритості» української економіки [97, 49], то можна констатувати, що наша країна в значній мірі залежить від зовнішньоторговельних операцій. Так, наприклад, у 2012 році відношення зовнішньоторговельного обігу України до ВВП становило майже 96,1%. Якщо порівняти із деякими країнами-членами ЄС, то значна залежність від міжнародної торгівлі спостерігається у Німеччини (75%). Значна залежність розвитку Німеччини від зовнішньоторговельних відносин, а саме від експорту, спричинила значні проблеми, оскільки приєднання до єдиного ринку ЄС нових країн-членів із відносно дешевою та кваліфікованою робочою силою і привабливими податковими та географічними умовами призвело до масового перенесення виробничих одиниць німецькими фірмами до нових-країн-членів, залишаючи при цьому значну кількість безробітних та зменшуючи при цьому темпи зростання економіки. У більшості інших країн ЄС цей показник знаходиться в межах 40-60%.

Якщо розрахувати аналогічні показники для США та країн ЄС-25, то отриманий показник буде відрізнятися майже вп'ятеро від відповідного показника для України. В той же час, «ступінь відкритості» української економіки змінювався протягом останніх десяти років стрибкоподібно. Так, наприклад, у 2005 році він становив 119%, а вже протягом наступних двох років зменшився до 105%. Зокрема, за підсумками 2008 року він знову зріс до 112%. Проте, у 2011 році можна побачити падіння цього показника нижче позначки у 100%.

Як видно з рис. 1.5, показник «відкритості економіки» для США та ЄС не перевищував протягом 2005-2012 років 30%. В той же час, для України

показник був доволі високим, що пов'язано із орієнтацією вітчизняного виробництва на експорт.

Рис. 1.5. Показник «відкритості економіки» для України, США та ЄС-25 за 2005-2012 рр. (у % від ВВП країни) (розраховано автором на основі даних [101, 29; 102, 25]).

Така ситуація склалася внаслідок відчутної підтримки виробників вітчизняної експортної продукції та отримання ними високих прибутків через зростання світових цін на їх продукцію. При цьому, у структурі вітчизняної економіки переважає виробництво продукції з низьким рівнем доданої вартості. Ця продукція призначена для постачання іноземним споживачам. При цьому задоволення потреб населення предметами першої необхідності, побутовою технікою, продуктами харчування відбувається за рахунок імпорту з інших країн.

Ситуація погіршується через надання банківськими установами значних коштів на купівлю населенням імпортних товарів, які відсутні на вітчизняному ринку. Це призводить до збільшення валового зовнішнього боргу держави і відволікання коштів від вітчизняної сфери виробництва.

Якщо проаналізувати споживання в Україні і порівняти його із обсягами експорту, що вивозиться до інших країн для споживання із України, то, як видно із табл. 1.5, кінцеві споживчі витрати переважали експорт товарів та послуг, а позитивна різниця у 2012 році була на рівні 237 млрд. грн.

Таблиця 1.5

**Основні показники економічного розвитку
України за 2006-2011 роки [114, 28; 115, 30; 116, 31]**

(млн. грн.)

	Роки						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кінцеві споживчі витрати	156344	170325	201624	245556	337879	424906	560618
Експорт товарів та послуг	113245	124392	154394	219607	227252	253707	323205

Таким чином, остання передумова задовольняється лише у другій її частині, але її перша частина не є загрозовою, беручи до уваги приклад із Німеччиною, оскільки Україна також має у розпорядженні значні порівняльні переваги.

Порівняння обсягів споживчих витрат із обсягами імпорту товарів та послуг дає можливість стверджувати, що протягом всього досліджуваного періоду обсяг внутрішнього ринку значно переважав спроможність вітчизняних виробників задовольняти потреби внутрішнього ринку (табл. 1.6). Так, протягом 2006-2012 років майже 65-70% попиту на внутрішньому ринку задовольнялося за рахунок імпортованої продукції, що створює загрозу для національної економічної та фінансової безпеки держави.

Таблиця 1.6

**Основні показники економічного розвитку
України за 2006-2012 роки [114, 28; 115, 30; 116, 31]**

(млн. грн.)

	Роки						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кінцеві споживчі витрати	156344	170325	201624	245556	337879	424906	560618
Імпорт товарів та послуг	109924	114501	147525	193120	223555	269200	362979

Якщо проаналізувати споживання в Україні вітчизняних товарів та послуг і порівняти його із обсягами товарів та послуг, які вивозяться до інших країн для споживання із України, то, як видно із табл. 1.7, кінцеві споживчі витрати на купівлю іноземних товарів та послуг переважали експорт товарів та послуг лише у 37 млрд грн. (2012 рік). Це свідчить про спроможність вітчизняної

економіки задовольняти попит на продукцію вітчизняних споживачів. Проте, товарна структура вітчизняного виробництва не відповідає товарній структурі попиту на внутрішньому ринку України.

Таблиця 1.7

**Основні показники економічного розвитку
України за 2006-2012 роки [114, 28; 115, 30; 116, 31]**

(млн. грн.)

	Роки						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кінцеві споживчі витрати (іноземні товари та послуги)	109924	114501	147525	193120	223555	269200	362979
Експорт товарів та послуг	113245	124392	154394	219607	227252	253707	323205

Підтвердженням зроблених вище висновків є товарна структура українського експорту, де переважає продукція сировинного характеру, із низьким ступенем переробки. Попит на товари широкого вжитку автоматично збільшує темпи зростання імпорту, що дає негативні сигнали для економіки і фінансової системи країни.

У зв'язку із можливим поглибленням зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС важливим є оцінка ефектів «створення» торгівлі (збільшення її обсягів) та «відхилення» торгівлі (зменшення її обсягів і перехід від більш дешевої продукції з третіх країн до продукції з країн-членів об'єднання). Для цього використовується методологія, яка була теоретично обґрунтована Дорнбушем у 1980 році та протестована емпірично Баласою [----].

Суть цієї методології полягає у розрахунку так званої *еластичності імпорту за доходом*. У випадку, якщо еластичність збільшується після приєднання країни до об'єднання у порівнянні із тією, що була до входження, то має місце ефект «створення» торгівлі, і навпаки. Авторами було також розраховано для країн ЄС еластичність імпорту у періоди, коли мали місце розширення цього утворення. Результати наведено у табл. 1.8.

Еластичність імпорту за доходами у період 1968-1992 роки [194, Р. 55]

Період	Імпорт всередині ЄС	Імпорт із третіх країн	Імпорт загалом
до 1968	1,39	0,73	1,00
1968-72	1,51	0,98	1,23
1973-80	1,31	1,34	1,32
1981-85	1,17	1,26	1,21
1986-92	1,01	0,56	0,80

Як свідчать результати досліджень, початковий ефект від інтеграції країн в рамках ЄС був позитивним для розвитку внутрішньої торгівлі та торгівлі загалом, тобто мова йде про загальний позитивний ефект у короткостроковій перспективі за всіма напрямками.

Як видно із таблиці, еластичність імпорту всередині ЄС та імпорт об'єднання загалом до 80-х років ХХ сторіччя вказувала на існування ефекту «створення» торгівлі. В той же час, еластичність імпорту із третіх країн вказувала на існування зворотного ефекту. Ситуація змінилася на протилежну починаючи із 80-х років. Тепер вже імпорт із третіх країн демонстрував позитивний ефект, а імпорт всередині ЄС та загалом вказував на негативний ефект.

Якщо проаналізувати еластичність імпорту в розрізі країн, то ситуація є наступною. Як видно із табл. 1.9, Бельгія, Ірландія, Португалія та Іспанія відчували досить відчутне «відхилення» у торгівлі із зовнішнім світом. А для Ірландії та Іспанії спостерігався навіть негативний характер розвитку торгівлі загалом.

Результат аналізу характеру торговельних відносин інших країн ЄС є неоднозначним. Так, для Греції, Нідерландів та Італії характерним є значний ефект «створення» торгівлі як для внутрішньої торгівлі, так і для зовнішньої. І навпаки, для Німеччини, Данії та Сполученого Королівства внутрішня та зовнішня еластичність імпорту зменшилась після приєднання цих країн до ЄС.

Головним висновком, який можна зробити проаналізувавши таблицю, є те, що всі країни, які приєдналися до ЄС після його створення продемонстрували підвищення еластичності імпорту за доходом у випадку із імпортом із країн ЄС

та падіння відповідного показника стосовно імпорту із третіх країн та імпорту загалом. Через це, можна стверджувати, що приєднання до ЄС України призведе до панування ефекту «створення» торгівлі у короткостроковій перспективі.

Таблиця 1.9

**Ефекти «створення» та «відхилення» торгівлі
для окремих членів ЄС [---]**

Країна	Період	Внутрішній імпорт	Зовнішній імпорт	Імпорт загалом
Бельгія	1963-68	1,32	1,09	1,24
	1968-73	1,58	0,88	1,34
Данія	1968-73	1,15	1,12	1,13
	1973-78	1,09	0,61	0,73
Франція	1963-68	1,71	0,60	1,34
	1968-73	1,66	1,37	1,53
Німеччина	1963-68	1,84	0,98	1,37
	1968-73	1,31	0,88	1,10
Греція	1976-81	1,11	0,7	0,86
	1981-86	1,37	1,09	1,22
Ірландія	1968-73	1,21	1,60	1,32
	1973-78	1,31	1,07	1,20
Італія	1963-68	0,84	0,71	0,76
	1968-73	2,00	1,43	1,69
Нідерланди	1963-68	0,85	0,69	0,79
	1968-73	1,10	1,17	1,12
Португалія	1981-86	1,02	1,01	1,01
	1986-91	1,73	0,55	1,19
Іспанія	1981-86	1,54	1,11	1,24
	1986-91	1,94	0,29	1,01
Сполучене Королівство	1968-73	1,84	1,21	1,40
	1973-78	1,46	1,06	1,21

Підсумовуючи, можна сказати, що приєднання України до ЄС або ж просто створення зони вільної торгівлі може призвести до позитивних наслідків, якщо будуть задоволені всі вищезазначені передумови. На сьогоднішній день, одна з них не задоволена повністю. Ця вимога стосується питання компліментарності структури українського виробництва та експорту і відповідних структурних показників ЄС. Це не дозволить підвищити ефективність виробництва і знизити ціни на відповідні товари, оскільки в

такому випадку буде спостерігатись перелив ресурсів до виробників-монополістів, які будуть користуватись із переваг вільної торгівлі із країнами-партнерами та захистом від закордонних конкурентів.

1.2. Прямий та опосередкований вплив зовнішньої торгівлі на фінансово-економічний розвиток країни

З початку 90-х років Україна розпочала свою власну історію державотворення. Фінансово-економічні відносини, які до цього часу носили закритий характер, почали зазнавати значної реструктуризації та були доповнені новими структурними елементами, які були раніше відсутні. Україна почала розвивати економічні відносини з іншими країнами світу, які, головним чином, відбувались через активізацію торговельних взаємозв'язків.

На сучасному етапі розвитку перед Україною стоїть непроста задача вибору подальшого шляху розбудови власної економіки. Як зазначалося неодноразово у численних доповідях і заявах вітчизняних урядовців, Україна намагається якомога швидше інтегруватися до структур Європейського Союзу. Це, передусім, пов'язано із можливими вигодами, що може отримати Україна із приєднанням до цього утворення.

Для того, щоб оцінити роль міжнародної торгівлі у розвитку фінансової системи країни, необхідно проаналізувати як роль торгівлі у процесі створення інтеграційних угруповань, так і вплив торгівлі на темпи зростання національних економік.

Аналізуючи сучасний розвиток української зовнішньої торгівлі та фінансово-економічного розвитку України, можна прийти до висновку про існування як прямого, так і опосередкованого взаємозв'язку між ними. По-перше, мова йде про опосередкований вплив зовнішньої торгівлі на темпи економічного зростання через збільшення обсягів інвестицій в довгострокові активи, що забезпечує підвищення обсягів виробництва і зростання ВВП

країни. В той же час, зростання ВВП країни сприяє збільшенню інвестицій в довгострокові активи та є основою для розширеного відтворення.

По-друге, зростання обсягів зовнішньоторговельних операцій призводить до збільшення обсягу податкових та валютних надходжень [85]. Це, у свою чергу, є джерелом для інвестицій в довгострокові активи, які є основою для підвищення темпів зростання ВВП країни (рис. 1.6).

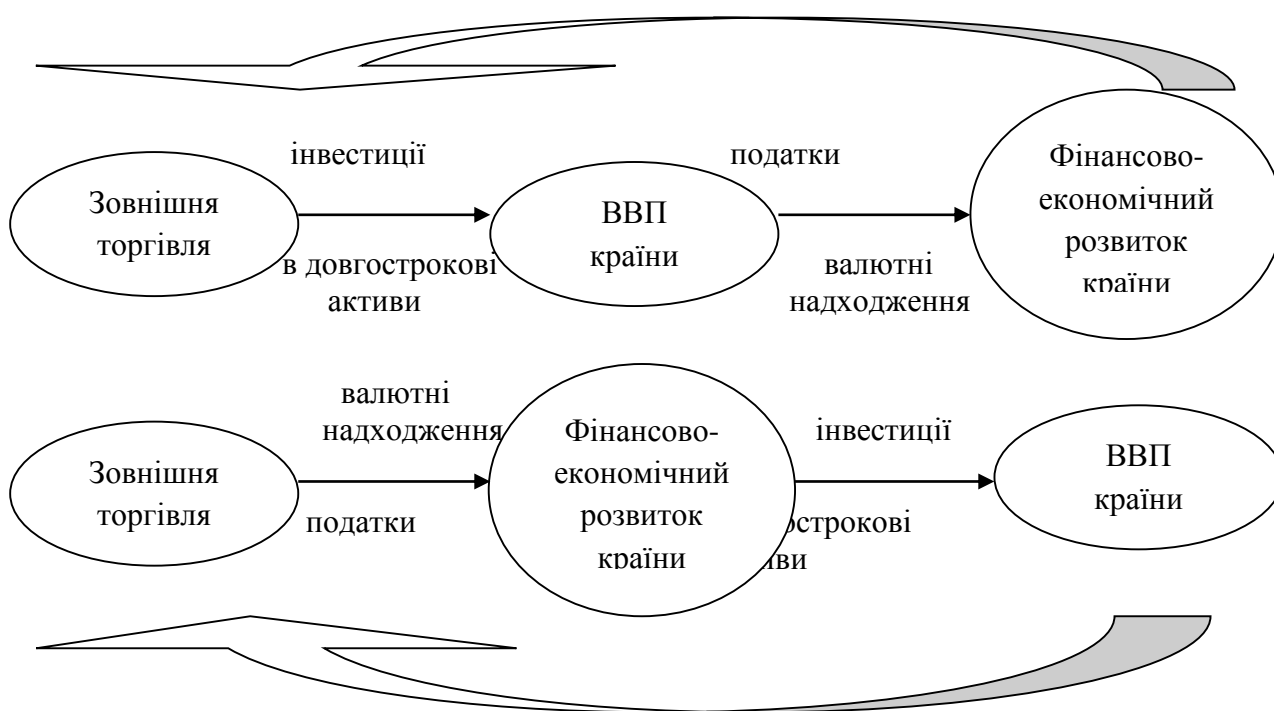

Рис. 1.6. Зовнішня торгівля та фінансово-економічний розвиток країни.

Як бачимо із рис. 1.6, зовнішня торгівля є важливим фактором фінансово-економічного розвитку країни. Особливо це стосується країн, які досить сильно залежать від зовнішньоторговельних операцій (наприклад, Україна). В цьому випадку зовнішня торгівля стає зовнішнім джерелом для розвитку. Однак, в такому разі країна стає залежною від попиту на зовнішніх ринках і рівня цін на основні позиції експорту. Для українського експорту ситуація із підвищенням попиту на продукцію металургії на зовнішніх ринках наприкінці 90-х роках співпала із значним підвищенням цін, що стало поштовхом до відновлення темпів економічного зростання та поліпшення фінансової ситуації в країні, зокрема для збільшення золотовалютних резервів Національного банку (табл. 1.10).

Обсяги золотовалютних резервів Національного банку України та українського експорту та імпорту товарів та послуг

(млрд дол. США)

	2008	2009	2010	2011	2012
Обсяги українського експорту	27,3	38,0	40,4	45,9	58,3
Золотовалютні резерви Національного банку України	6,9	9,7	19,3	22,3	32,4

Примітка. Джерело: побудовано автором на основі даних Національного банку України.

В той же час, розвиток власної металургійної галузі в Китаї, який був основним споживачем української продукції, і перетворення його із країни імпортера на країну експортера даної продукції призвело до необхідності переорієнтації на інші ринки.

Аналізуючи ситуацію у розвинених країнах, можна порівняти торговельну політику країн, що мають найбільшу частку у світових обсягах експортно-імпортних операцій. Мова йде про Сполучені Штати Америки та Німеччину. У випадку із США можна побачити, що вітчизняне виробництво зорієнтоване, головним чином, на внутрішнє споживання. США в останні роки є найбільшим світовим імпортером. Німеччина, у свою чергу, є найбільшим експортером у світі. Проте, у структурі експорту цієї країни переважають високотехнологічні товари, попит на які є досить високий, особливо з боку країн, що розвиваються, які оновлюють власне виробництво з метою підвищення його ефективності. Тобто, експорт країни є конкурентоспроможним і попит на нього – досить високим.

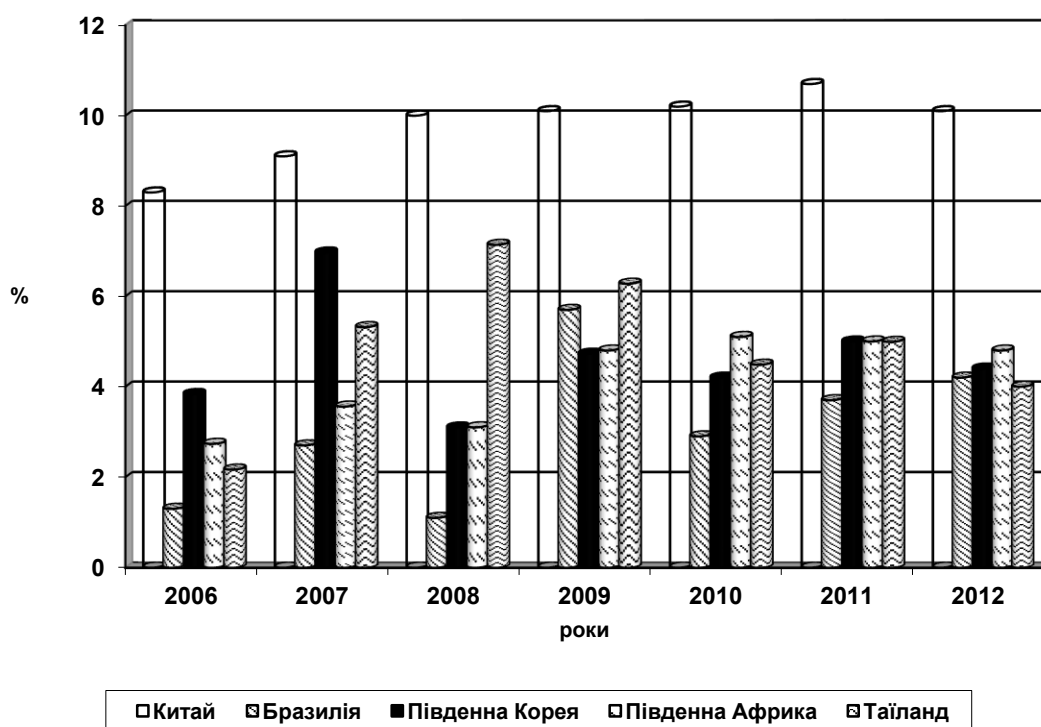
Яскравим прикладом впливу зовнішньої торгівлі на економічне зростання є взаємовідносини Китаю з країнами-партнерами, торгівля з яким сприяє прискоренню їх економічного розвитку. Це стосується, передусім, країн, що розвиваються. Фондові ринки цих країн виграють від цього «буму».

Країна, де спостерігаються небачені темпи економічного зростання, потребує відповідної кількості ресурсів для підтримки взятого темпу, а

намагання переважної кількості китайців працевлаштуватися в містах призводить до виникнення потреби у продуктах харчування.

На цьому тлі Бразилія починаючи із 2004 року збільшила обсяги експорту на 50% і перетворила дефіцит в торгівлі у 1,2 млрд дол. США на позитивний результат у 2009 році в сумі 30 млрд дол. США [---] . При цьому темпи економічного зростання в Бразилії значно підвищились (див. рис. 1.7).

Вдалося досягти майже 4%-го зростання економіки у 2009 році. Подібними є прогнози і стосовно темпів економічного зростання і для інших країн, що пов'язані торговельними зв'язками з Китаєм. Цікавими є дослідження МВФ стосовно впливу торговельних зв'язків між країнами на економічний розвиток країн-партнерів. Так було виявлено, що якщо одна з країн є більшою за іншу, а торговельні зв'язки є досить тісними між ними, то зростання у більшій країні відображається у прискоренні темпів зростання економіки в меншій країні. Виходячи із проведених досліджень, науковці дійшли висновку, що 1% зростання у країнах ЄС викликає майже 0,6% зростання у країнах Центральної та Східної Європи. Для України в цьому випадку передбачається зростання у розмірі 0,2%. Для Середньоземноморських країн – 0,3.

Рис. 1.7. Темпи економічного зростання в Китаї, Бразилії, Південній Кореї, Південній Африці, Таїланді [----]

Дослідженням взаємозв'язку між зовнішньою торгівлею та економічним зростанням економіки останнім часом досить інтенсивно та успішно займаються співробітники Міжнародного валютного фонду. Так, у лютому 2008 року колективом авторів на чолі із Аланом Д. Бруннером (економіст підрозділу «міжнародні фінанси» правління Федеральної резервної системи США, співробітник МВФ) були оприлюднені результати дослідження щодо впливу зовнішньої торгівлі на рівень ВВП та на довгострокові темпи його зростання. Поряд із проведеним дослідженням було наведено перелік та коротку характеристику основних робіт, присвячених даній темі. Дослідження проводилося на основі показників економічного розвитку 125 країн світу на протязі 33 років з використанням додаткових географічних показників, що впливають на кінцевий результат лише опосередковано – через торговельні потоки. В результаті було виявлено, що зміни частки зовнішньої торгівлі у ВВП країни в один відсоток призводять до зміни ВВП на душу населення у розмірі від 0,7% до 1,2% [---]. В той же час, зміни у торгівлі не спричиняли значного впливу на темпи зростання доходу.

Тож, за словами А. Бруннера, більшість економістів погоджуються, що зростання торгівлі призводить до підвищення рівня середнього доходу, якщо ресурси країни розподілено ефективно. Та не існує єдиної думки стосовно здатності торгівлі впливати на довгострокові темпи економічного зростання. В дійсності, багато дослідників засвідчили позитивний зв'язок між торгівлею та рівнем ВВП, між торгівлею і зростанням рівня ВВП, який був все ж, в основному, не досить значним. Це пояснюється тим, що темпи довгострокового зростання обумовлюються екзогенним технологічним прогресом, який може стати надбанням країни за умов імпорту продуктів цього процесу і підвищення таким чином ефективності виробництва.

На підтвердження цієї тези виступають Ж. М. Гроссман (професор міжнародної економіки Принстонського університету (м. Принстон, США)) та Е. Хелпман (професор міжнародної торгівлі Гарвардського університету (м. Кембридж, США)) у своєму дослідженні стосовно інноваційної складової в

економічному розвитку країни «Інновації та зростання у світовій економіці» [---].

В цій роботі було проаналізовано різноманітні канали, через які міжнародна торгівля може впливати на довгострокові інновації та економічне зростання. Виявлено, що темпи зростання економіки значно підвищуються, якщо технологічні надбання, які сприяють підвищенню продуктивності, рухаються вільно вздовж кордонів, у порівнянні із ситуацією, коли ці знання концентруються в одному місці. Цей висновок базується на твердженні, що інформація може бути обміняна за умов проведення комерційних трансакцій. Поряд із цим, інтеграція світових товарних ринків спонукає конкуруючі сторони до активізації своєї діяльності майже в усіх частинах світу та до розвитку інноваційних ідей у світовій економіці. В цьому випадку торгівля дає змогу виключити можливість дублювання розвитку подібних ідей та зекономити ресурси, що залучено до галузі досліджень.

Існує також можливість, коли торгівля спричиняє сповільнення темпів дослідницьких робіт в одній з країн-торговельних партнерів. В першому випадку це стосується ситуації, коли в одній з країн-партнерів технологічні дослідження розвиваються випереджаючими темпами у порівнянні із іншою, меншою країною-партнером. З часом ця перевага призводить до зменшення частки ринку для меншої країни. Це у свою чергу підвищує рівень конкурентного навантаження на вітчизняні фірми з боку іноземних фірм, що у свою чергу призводить до зменшення прибутковості інвестицій у дослідницькі роботи. По-друге, міжнародна конкуренція із країною, яка має переваги в технологічному розвитку, може спричинити уповільнення темпів інноваційної діяльності та економічного розвитку у країні, що починає дослідницьку діяльність та має значні недоліки у продуктивності. Цей результат також пов'язується із географічною концентрацією технологічного «буму» та поглинанням робочої сили стагнуючими галузями виробництва, що вивільняється із сфери високих технологій. По-третє, країна із значним ресурсом неосвіченої робочої сили буде спрямована під тиском торгівлі у напрямі спеціалізації на традиційному виробництві. Результати виробництва в

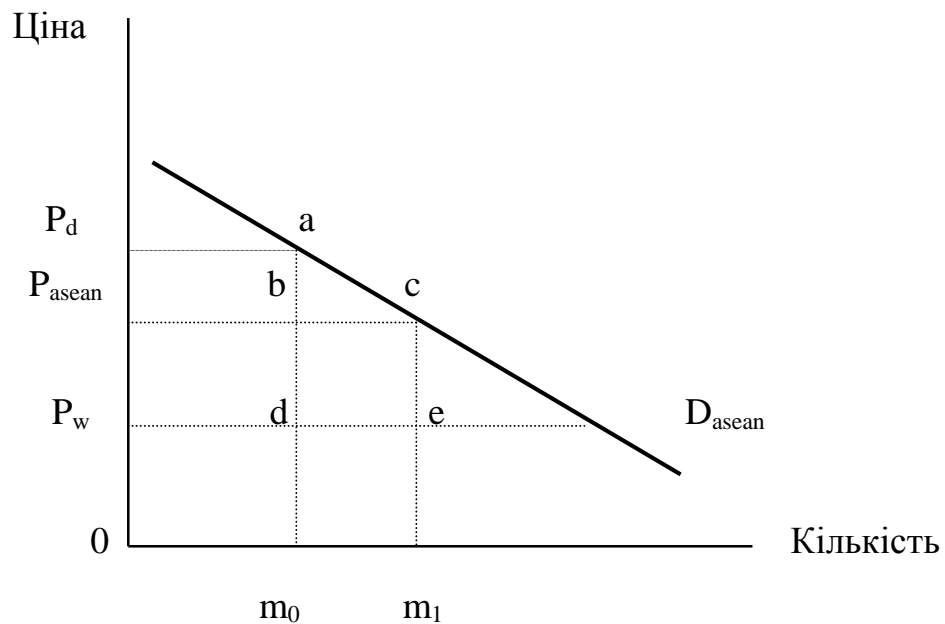
наслідок цього будуть падати не зважаючи на темпи технологічного прогресу у сфері високих технологій. І на сам кінець, країна із багатими трудовими ресурсами у наслідок підвищення ступеня інтеграції до світової економіки та збільшення винагороди для людського капіталу втрачатиме мотивацію до дослідницької діяльності. Головним висновком в цьому сенсі є те, що без забезпечення значної частки високотехнологічної продукції у загальних обсягах виробництва не можна досягти збільшення (а в деяких випадках навіть можна зменшити) темпів економічного розвитку.

Для країни, що розширює свою експортну діяльність, вплив імпортової складової лібералізації зовнішньої торгівлі на добробут відіграє також важливу роль. Для цього звернемося до дослідження, проведеного Світовим Банком на прикладі країн ASEAN.

Тут, як вже зазначалося вище, поняття *«створення торгівлі»* та *«відхилення торгівлі»* відіграють важливу роль в оцінці впливу імпортової складової лібералізації зовнішньої торгівлі. *«Створення торгівлі»* відображає вигоду від розширення торгівлі товарами, що підпадають під лібералізацію. *«Відхилення торгівлі»*, навпаки, - втрати від скорочення торгівлі іншими товарами.

Ефект *«створення торгівлі»* можна проілюструвати за допомогою рис. 1.8. D_{ASEAN} демонструє попит на товари, що імпортуються із країн ASEAN [---], що є функцією від внутрішніх цін на ці товари. Графік є спадним, оскільки за умов зростання цін на імпортні товари спостерігається падіння попиту споживачів на них як у випадку загального падіння попиту, так і у випадку падіння обсягів виробництва.

Світова ціна на товари є P_w . До часу приєднання до ASEAN, нова країна вводить тариф t на товари, що надходять від країн ASEAN та від інших країн. За цих умов внутрішня ціна становить $P_d = P_w + t$. Після приєднання країни до ASEAN вводиться преференційний тариф t_{ASEAN} , що призводить до падіння імпортного тарифу для країн ASEAN.

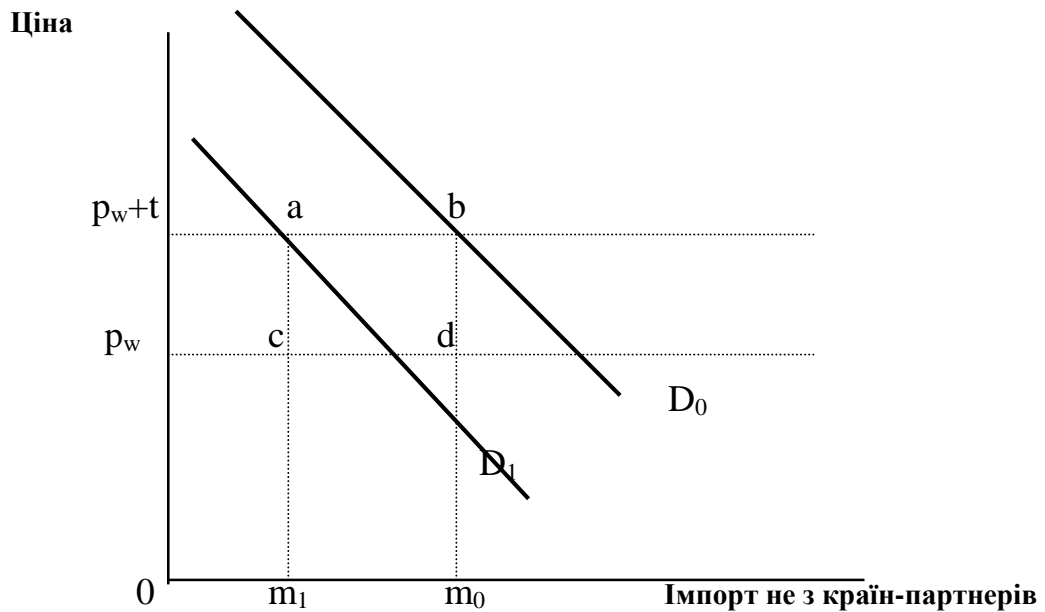
Рис. 1.8. Вплив лібералізації імпорту з країн-партнерів на добробут нової країни [---]

В результаті цього відбувається падіння початкових надходжень від імпорту з країн ASEAN, що відповідає площині фігури $P_d ab P_{asean}$. В той же час, спостерігається надходження доходів від імпортного тарифу на додаткову кількість ввезених з території країн ASEAN товарів, що дорівнює площині фігури $bced$. При цьому, вигода в результаті введення преференційного тарифу стосовно товарів, що надходять від країн ASEAN, буде більшою за втрати початкових податкових надходжень від імпорту товарів, оскільки споживачі зможуть отримувати більшу кількість товарів із країн ASEAN. В результаті падіння внутрішньої ціни на імпортовані товари відбувається підвищення попиту на ці товари.

Економічний позитивний ефект зростає в результаті на величину фігури $P_d ab P_{asean} + abc$. В додаток до цього, втрати податкових надходжень компенсуються частково за рахунок площі фігури $bced$. Цей позитивний ефект і є ефектом «створення торгівлі».

Якщо ж викривлення в структурі імпорту товарів було б єдиним викривленням в економіці, то в такому разі лише ефект «створення торгівлі» потрібно було б досліджувати задля виявлення впливу лібералізації торгівлі на добробут країни. В дійсності ж, ми маємо справу із ефектом «відхилення

торгівлі», який має місце внаслідок існування дискримінаційних імпорتنих тарифів на товари, що надходять від країн, які не приймають участь у преференційній угоді. Аналіз цього ефекту провадиться за допомогою рис. 1.9.

Рис. 1.9. Вплив преференційної лібералізації на імпортування з країн, що не є країнами-партнерами за преференційною угодою [---]

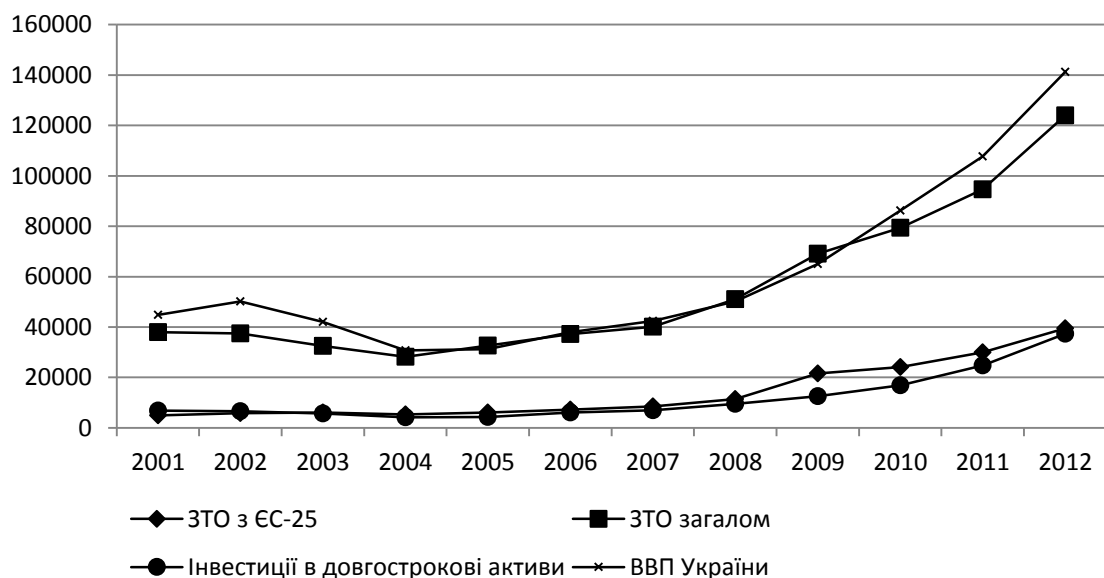
Припустимо, що товари, імпортовані не з країн-партнерів за преференційною угодою, є товарами-замінниками для товарів, імпортованих із країн-партнерів. В такому разі падіння ціни на товари з країн ASEAN на внутрішньому ринку призводить до падіння попиту на товари, що імпортуються не з країн-партнерів.

Це падіння призводить до пересування кривої попиту на ці товари із D_0 до D_1 . Це, у свою чергу, спричинює падіння податкових надходжень від імпорту товарів із країн, які не є партнерами за преференційною угодою. В той же час, існування імпортного тарифу спричинює негативний вплив на добробут споживачів, оскільки імпортований товар за ціною p_d на внутрішньому ринку коштує на світовому ринку p_w , який дорівнює площі фігури $abcd$.

Чи є вплив лібералізації зовнішньоторговельної діяльності, а саме її імпортової складової, позитивним чи негативним залежить від величини вигоди чи втрат, що продемонстровані на рис. 1.8. та рис. 1.19. Як показало дослідження, ефект «створення торгівлі» є тим більшим, чим вищим був

початковий рівень тарифу на імпортовані товари; чим більшим є зниження тарифу на торговельні потоки всередині об'єднання; чим більш чутливим є внутрішній попит на ці товари відносно зміни ціни і чим більшим є збільшення частки торгівлі цими товарами відносно загального обсягу торгівлі, за умов значного обсягу останньої. Втрати від ефекту «відхилення торгівлі» будуть тим більшими, чим вищим є тариф на товари, що імпортуються не з країн-членів і чим значнішим є скорочення імпорту цих товарів.

В Україні ефекту акумуляції капіталу вдалося досягти на початку цього сторіччя за допомогою різкого зростання цін на продукцію металургійного комплексу та одночасною девальвацією національної валюти. Це була можливість, в першу чергу, здійснити інвестиції в значному обсязі в довгострокові активи (рис. 1.10).

Рис 1.10. Інвестиції в довгострокові активи млн дол. США (2001-2012) (за даними Державного комітету статистики України та Євростату)

Розрахувавши коефіцієнт кореляції, можна констатувати, що розвиток інвестицій в основний капітал на 99% залежить від розвитку зовнішньоекономічних операцій. Причому, залежність між зовнішньою торгівлею України і ЄС із інвестиціями в основний капітал складає 98%.

При цьому, слід мати на увазі, що дія відбувається як у короткому періоді, так і довготерміновому періоді. Всі ефекти можна порівняти із ситуацією, коли

відбулися технічні покращення типу «одне і для всіх». Якщо під зростанням розуміти не зростання кількості виробленого продукту, а зростання реального доходу та споживання, то вплив ефектів створить передумови для зростання економіки лише у періоді t_0 і його подальше падіння у наступні роки.

Таким чином, зовнішня торгівля несе із собою цілу низку позитивних наслідків, проте, використання переваг вимагає виконання певних передумов та підтримку держави, яка використовує для цього цілу систему методів та інструментів. Функціонування української економіки, з огляду на значну залежність від зовнішньої торгівлі, можна подати у вигляді схеми, яка міститься у Додатку Ж.

Як видно з Додатку Ж, задоволення певних передумов в процесі поглиблення зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС при активному використанні державною наявних методів та фінансових інструментів дозволяє забезпечити необхідні умови для економічного та фінансового розвитку України.

1.3. Зовнішня торгівля та фінансові пріоритети фінансово-економічного розвитку

Зовнішня торгівля, як частина економічного організму держави, відображає певну сферу економічних відносин і тісно пов'язана із об'єктивними економічними категоріями: «гроші», «фінанси» і «кредит». Так, гроші є універсальним товаром особливого роду, що виступає мірилом вартості і виконує роль загального еквівалента. Вони виступають зовнішньою формою прояву торговельних відносин між країнами. При цьому саме гроші дають можливість прослідкувати рух вартості від виробника до споживача, які знаходяться в різних країнах. У випадку, якщо фактична вартість грошей відхиляється від реальної – має місце викривлення у пропорціях розподілу, перерозподілу та обміну створеної вартості між суб'єктами зовнішньоторговельних відносин. В свою чергу, саме категорія фінанси

відображає процеси перерозподілу вартості та формування, переважно, вторинних доходів суб'єктів фінансових відносин і експортно-імпорتنих операцій. Саме доходи є основним джерелом розширення виробничої, фінансової та торговельної діяльності. У випадку, коли необхідних для збільшення обсягів торговельних операцій коштів не вистачає – використовуються грошові ресурси залучені. Грошові відносини, пов'язані із особливою формою руху позичкового капіталу, знаходять свій вираз у категорії кредит і відображають залучення позичкового капіталу на поворотній, платній та строковій основі. На основі виявлення, використання глибинних, внутрішніх взаємозв'язків між зовнішньою торгівлею та економічними категоріями можна сформулювати основні фінансові пріоритети зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС: фіскальний, монетарний та кредитний.

Пріоритет – «це головне, визначальне у даній ситуації; першість за часом у здійсненні будь-якої діяльності, наприклад необхідна передумова видачі (отримання) патенту, визнання відкриття та ін.; пріоритети політичні або економічні» [63, 443]. Розвиток соціально орієнтованої економіки передбачає виокремлення соціальних пріоритетів, на основі яких буде визначено пріоритети фінансові, фіскальні, грошово-кредитні, політичні.

Згідно із визначенням, яке подається на одному з найбільших довідкових Інтернет-ресурсів Wikipedia, пріоритет – «це послідовність певних дій для отримання конкретного результату». В даному випадку пріоритет розглядається із системної точки зору, як певна програма, що передбачає побудову певної ієрархічної послідовності дій, які у кінцевому підсумку дозволять досягти поставлені цілі фінансово-економічного та суспільного розвитку [93, 280].

Більш широке визначення соціальних пріоритетів, яке подається у словнику-довіднику за загальною редакцією В.П. Пічі, вказує, що соціальні пріоритети – «це соціальні завдання, які визначаються суспільством на даному етапі розвитку та є найбільш необхідними і вимагають першочергового вирішення. При розробці комплексної соціальної програми мова йде про вибір між різними напрямками підвищення всезагального благоустрою (пряме підвищення грошових доходів населення, зниження роздрібних цін,

розширення обсягу життєвих благ, які надаються окремим верствам населення безоплатно або на пільговій основі)...[99, 299-300]. Дане визначення має певні недоліки, які пов'язані із зосередженням лише на правах найбільш незабезпечених верств населення. В такому випадку мова йде не лише про забезпечення інтересів найменш незахищених верств населення, а й створення умов для нормального існування всіх без винятку членів суспільства. Головним чином, саме в процесі розподілу, обміну та перерозподілу створюються передумови для виникнення розбіжностей з приводу частки доходу, який повинен отримати кожний із суб'єктів фінансових відносин.

Виходячи з наведеного вище, доцільним було б визначити фінансові пріоритетів як комплексу цілей, досягнення яких дозволить вирішити систему соціальних суперечностей, які виникають в процесі обмінно-розподільчих відносин, та підвищити добробут суспільства.

Забезпечення суб'єктів фінансових відносин необхідним рівнем доходів може відбуватись не лише на етапі первинного розподілу новоствореної вартості, а й за рахунок коштів, які акумульовані державою за рахунок податкових та неподаткових надходжень. Якщо наявних фінансових ресурсів, які обертаються всередині країни, не достатньо для забезпечення необхідного рівня доходів для всіх суб'єктів фінансових відносин, то держава вдається до стимулювання іноземних інвестицій або експортних операцій. За умов орієнтації виробництва на зовнішній попит виникає залежність від розвитку зовнішньоторговельних операцій, які забезпечують надходження до країни фінансових та матеріальних ресурсів. Ці ресурси, по-перше, забезпечують формування доходів, а, по-друге, в частині імпорту йдуть на розширення кола життєвих благ, які отримують у своє розпорядження члени суспільства.

Саме вибір між внутрішніми складовими та зовнішніми буде визначати характер фінансово-економічного розвитку країни. При цьому необхідно мати на увазі, що надмірна залежність від зовнішнього попиту може впливати як позитивно, так і негативно на фінансово-економічний розвиток країни. Фінансові пріоритети зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС можна представити у вигляді схеми, яку наведено у Додатку 3.

Збільшення обсягів новоствореної вартості передбачає стимулювання вітчизняного виробництва. Реалізація виробленої продукції можлива як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Вибір між різними напрямками збуту залежить, по-перше, від наявності платоспроможного попиту та більших темпах його зростання у порівнянні із іншими потенційними ринками збуту продукції. Попит на українському ринку на продукцію вітчизняної економіки на кінець 90-х років минулого сторіччя був незначним, що зумовило орієнтацію на зовнішні ринки. За таких умов зовнішня торгівля стала стимулом для збільшення обсягів виробництва та експорту, що забезпечило підвищення темпів зростання ВВП, який і повинен бути основним об'єктом розподілу, перерозподілу та обміну.

Тому, головним фінансовим пріоритетом зовнішньоторговельних відносин України з ЄС повинен стати фіскальний пріоритет, який полягає у забезпеченні стабільних темпів зростання податкових надходжень (податкова складова) та підвищенні ефективності видатків державного бюджету (бюджетна складова).

Так, *податкова складова* фіскального пріоритету полягає у забезпеченні зростання податкових надходжень шляхом збільшення ВВП країни як основного джерела формування доходів суб'єктів фінансових відносин (група податків на доходи, податків на прибутки та збільшення ринкової вартості) та, частково, споживання товарів та послуг (внутрішні податки на товари та послуги). Проте, як свідчить дослідження, Україна досить сильно залежить від імпорту товарів та послуг, що відображається у доволі значній частці податку на додану вартість із ввезених на територію України товарів у загальній сумі надходжень за даним видом податку. Так, за статистичними даними Державної податкової служби України, саме митниця за підсумками першого півріччя 2013 року забезпечила більше податкових надходжень, ніж було зібрано в середині країни.

Держава, сприяючи розвитку торговельних відносин, створює умови для зростання ВВП країни, що дозволяє також збільшити податкові надходження. Таким чином, мова йде не тільки про прямий зв'язок між торговельними

відносинами та податковими надходженнями, а й про опосередкований – взаємопідсилюючий зв'язок [---].

Як зазначалося вище, ступінь концентрації державою ВВП та обсяги соціальних зобов'язань, що взяла на себе українська держава, не співпадають. Саме через стимулювання торговельних відносин України з іншими державами можна досягти збільшення дохідної частини державного бюджету.

Наприклад, для США характерним є відношення податкових надходжень до ВВП на рівні 28 % від ВВП країни. В той же час, існує тенденція до зростання цього показника в останні три роки. В цьому випадку, як зазначалося вище, витрати держави на утримання сфери охорони здоров'я та освіти є мінімальними. Для Німеччини (країни Європейського Союзу) більш характерним є частка податкових надходжень у ВВП країни у розмірі 35% (табл. 1.12). При цьому освіта є прерогативою держави, а охорона здоров'я перекладається на плечі робітників та їх роботодавців. Якщо взяти Норвегію в якості яскравого представника скандинавської країни, то відповідний показник сягає майже 45%. В даному випадку рівень Реструктуризація українських підприємств буде потребувати величезних коштів, які потрібно буде також в майбутньому враховувати в ціні продукції, що нівелюватиме цінові переваги вітчизняних металургів. Проте, цей процес є необхідним і зволікання лише поглиблює існуючі проблеми і сприяє втрачання позицій на ринках інших країн.

Якщо поглянути на структуру виробництва металургійної продукції в світі, то можна прослідкувати тенденцію до відходу від мартенівського способу виробництва і більшого використання киснево-конверторного (див. рис. 1.11).

соціальної захищеності та обсяги соціальних гарантій є найбільший серед усіх трьох моделей.

Як уже зазначалося вище, в Україні частка податкових надходжень у ВВП країни знаходиться на рівні США, а обсяги соціальних гарантій та рівень соціального захисту декларується на рівні скандинавських країн, в яких цей же показник складає майже 40%. Саме у розвитку конкурентоспроможного

Частка податкових надходжень у ВВП країни [---]

(%)

	1980	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011
Сполучені Штати Америки	25,6	25,6	27,3	27,9	29,9	26,0	27,3	28,2
Німеччина	34,3	36,1	34,8	37,2	37,2	34,8	34,8	35,7
Норвегія	39,2	42,6	41,0	40,9	42,6	43,3	43,7	43,6
Японія	20,9	27,4	29,1	26,8	27,0	26,3	27,4	-
Україна*	-	-	-	-	18,4	18,3	22,2	23,4

Примітка. * Розраховано автором на основі даних Міністерства фінансів України.

експортного виробництва і стимулюванні торговельних зв'язків із іншими країнами вбачається вихід із даної проблеми. В іншому випадку, державі необхідно привести у відповідність взяті на себе зобов'язання та наявні ресурси.

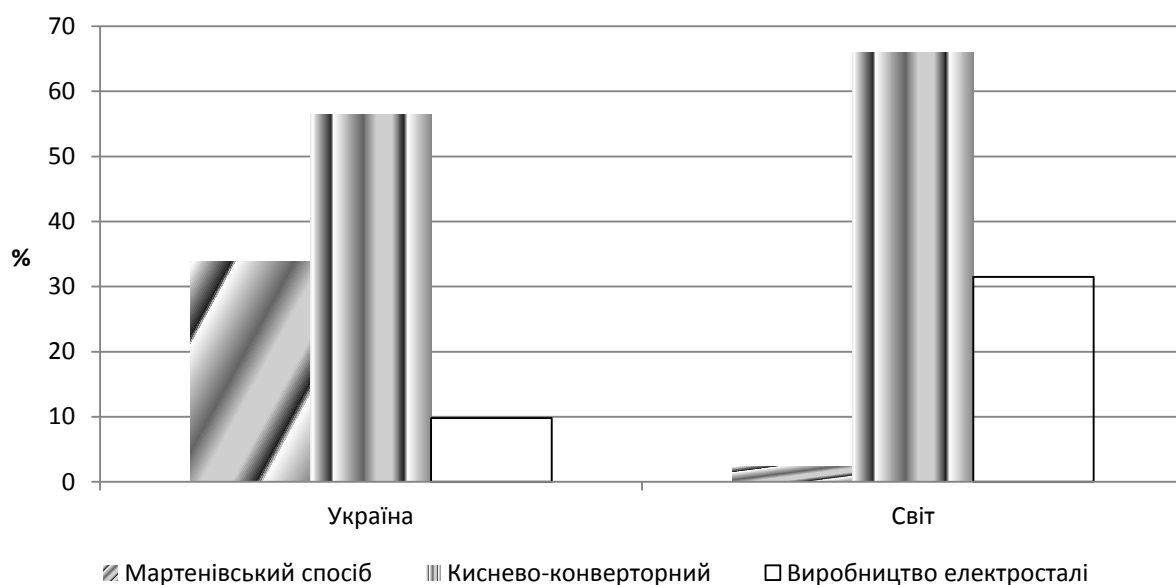
Економічна інтеграція України з ЄС шляхом створення зони вільної торгівлі передбачатиме зниження рівня імпортного тарифу, що призведе до падіння обсягів податкових надходжень державного бюджету. Це вимагатиме пошуку джерел компенсації податкових втрат не за рахунок підвищення ставок вже існуючих податків, а завдяки покращенню механізму функціонування існуючих податків. Так, за свідченням багатьох науковців та деяких міжнародних фінансових організацій можливим джерелом компенсації податкових втрат може стати податок на додану вартість.

Наступною важливою складовою фіскального пріоритету зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС повинно стати *підвищення ефективності витрат державного бюджету*. Протягом багатьох років політика держави в галузі підтримки вітчизняного виробництва носила неефективний характер, оскільки субсидії, що виділялися з бюджету йшли на підтримку цінової конкурентоспроможності вітчизняних виробників. Особливо

поширеним способом було перехресне субсидування через енергетичні компанії [13, 187].

Якщо повернутися до ситуації наприкінці 90-х років ХХ сторіччя, то з метою підтримки вітчизняного металургійного виробництва урядом було запроваджено програму підтримки підприємств цієї галузі. Програма тривала протягом 1999-2002 рр. і на думку багатьох дослідників не дала бажаних результатів. В цей час підприємства цієї галузі були одним з найбільшим реципієнтом державної допомоги після вуглевидобування та машинобудування.

Навіть без поглибленого аналізу можна чітко визначити неефективність таких інвестицій, оскільки в жодній з названих галузей не відбулося докорінної перебудови та підвищення як ефективності виробництва, так і якості продукції. За великим рахунком, отримуючи допомогу від держави відбулося лише консервування існуючих проблем та відставання українських підприємств від конкурентів з інших країн. За існуючих тенденцій, коли вартість сировинних ресурсів постійно зростає, а вартість газу, який одним із головних елементів виробничого процесу українських підприємств, поступово доводиться до світового рівня, питання якості виходить на перший рівень (див. рис. 1.12).

Рис. 1.12. Технологічна структура виробництва сталі у 2011 році (у %) (за даними Міжнародного інституту сталі та [18, 34])

В Україні ж ставка робиться на мартенівський спосіб виробництва, за якого 33 мартенівських печей дають значну частку виробництва металу. Іншою

важливою проблемою як вітчизняної металургійної галузі, так і економіки в цілому, є висока енергоємність виробництва. Це створює додаткові навантаження на виробника і не дозволяє спрямовувати кошти на проекти із підвищення конкурентоспроможності виробництва.

Міжнародна статистика свідчить, що єдиними країнами, де залишився мартенівський спосіб виробництва є: Росія, Україна, Узбекистан та Латвія. Остання, проте, за даними Міжнародного інституту сталі виробила лише 550 тис метричних тон сталі у 2011 році (Україна – майже 41 млн метричних тон) (табл. 1.13).

Лібералізація зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС дозволить отримати доступ до величезного ринку збуту металургійної продукції. В той же час, українській продукції доведеться конкурувати із більш якісною продукцією, що ставить задачу підвищення якості продукції. В такому випадку підприємства не будуть в змозі самотійно вирішити проблеми, що постають перед ними. Роль держави у фінансуванні таких проектів буде зростати, що вимагатиме докорінного перегляду існуючої системи підтримки вітчизняних виробників.

Таблиця 1.13

Технологічна структура виробництва сталі у 2011 році, у [18, 34]

(%)

	Мартенівський	Киснево-конверторний	Електричні печі	Інше
Росія	20	28,4	61,6	–
Узбекистан	27,4	72,6	–	–
Україна	33,8	9,8	56,4	–
Світ, загалом	2,8	31,9	65,3	0,1

Примітка. Джерело: побудовано актором за даними Міжнародного інституту сталі.

Підвищення якості державної фінансової підтримки та якості самої вітчизняної продукції буде необхідним не тільки у випадку із металургійною галуззю, а й стосовно інших видів продукції. Це пов'язано із можливою лібералізацією зовнішньоторговельних відносин між Україною та Європейським Союзом, яка послабить тарифні перепони для європейської

продукції. В такому випадку відбудеться зниження ціни на аналогічну іноземну продукцію.

Отримавши додаткові податкові надходження, держава має можливість витратити додаткові кошти на стимулювання економічного розвитку країни або шляхом виділення коштів на приватне споживання, або шляхом спрямування їх на збільшення обсягів інвестицій в довгострокові активи. Обсяги субсидій, які виділяються державою сьогодні, є значними за обсягами (мова йде про прямі та непрямі субсидії). Їх обсяг за підрахунками різних дослідників інколи досягають розміру ще одного бюджету країни. Таким чином мова йде про неефективне використання державою наявних ресурсів.

Якщо брати до уваги видатки, що здійснюються в країні, то ВВП можна визначити наступним чином:

$$\text{ВВП} = \text{ПС} + \text{ПІ} + \text{ДВ} + \text{ЧЕ}, \text{ де}$$

ВВП – валовий внутрішній продукт

ПС – приватне споживання

ПІ – приватні інвестиції

ДВ – державне витрати

ЧЕ – чистий експорт

Прикладом країни, яка орієнтується на внутрішній ринок, споживаючи при цьому найбільше в світі імпортованих товарів, є Сполучені Штати Америки. Якщо проаналізувати структуру ВВП цієї країни за останні десять років, то можна побачити доволі стабільну структуру, за якої внутрішнє споживання превалює над орієнтацією на зовнішні ринки.

Якщо ВВП країни взяти за 100%, то у випадку із США можна побачити, що вітчизняних товарів та послуг не вистачає для задоволення споживчого попиту на внутрішньому ринку. Це призводить до перевищення імпорту до США над експортом американської продукції. Така ситуація відображається у перевищенні ВВП країни позначки у 100%, обрахованим за методом витрат. Це означає, що вітчизняних товарів не вистачає для задоволення існуючих потреб на внутрішньому ринку.

Така структура забезпечує вітчизняну економіку від коливань попиту на зовнішніх ринках. Особливість даної структури ВВП визначається також і ступенем концентрації ВВП державою. Саме американська модель є найбільш ліберальною і передбачає найменше втручання держави в економічне життя. При цьому обсяги інвестицій в довгострокові активи знаходяться на досить високому рівні, а державні витрати, в більшості своїй, спрямовані на стимулювання економічного розвитку, оскільки на відміну від інших моделей охорона здоров'я та освіта є приватними.

Це дозволяє державі сконцентрувати витрати на найбільш важливих та продуктивних напрямках. На відміну від США, в країнах Європейського Союзу рівень приватного споживання є меншим. При цьому держава бере на себе частину витрат із охорони здоров'я та освіти.

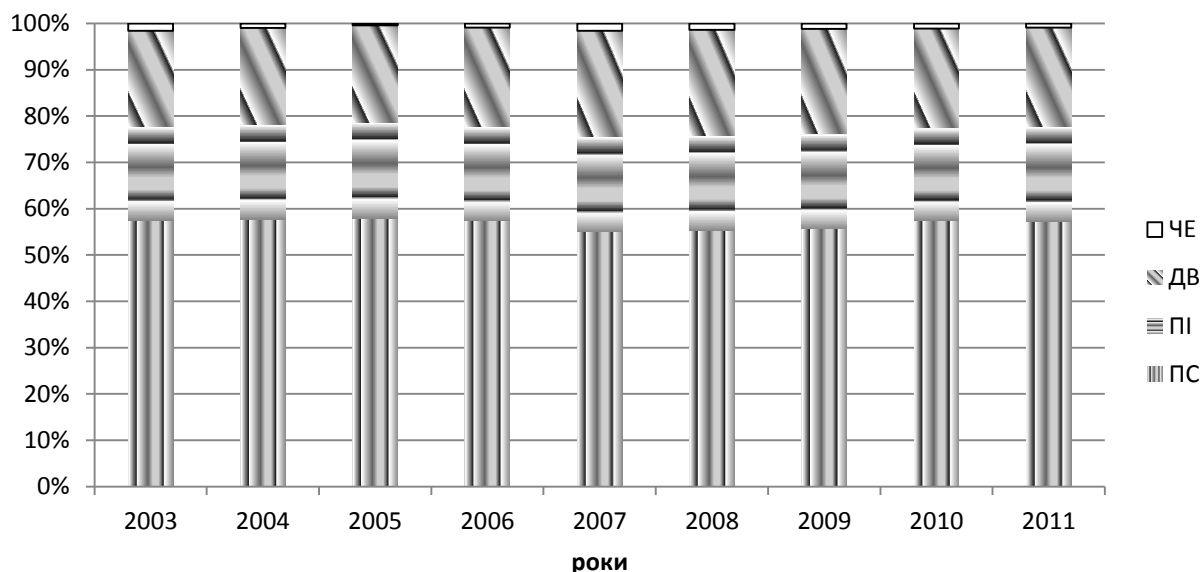
Важливим також є позитивний вплив чистого експорту на загальний рівень ВВП країн ЄС. Якщо у випадку із США чистий експорт є від'ємним, то для ЄС ця складова складає 1-2% від ВВП. Решта різниці між приватним споживанням в США та ЄС йде на інвестиції в довгострокові активи (див. рис. 1.13).

Особливістю моделі розвитку країн ЄС є той факт, що значна частина торговельних потоків зосереджена між країнами-членами в силу існування спільного ринку. Іншою особливістю є превалювання у товарній структурі європейського експорту високотехнологічної продукції. Причиною є висока частка інвестицій в довгострокові активи. Саме з країнами ЄС Україну пов'язують найтісніші торговельні зв'язки. При цьому важливим є не тільки високі обсяги українського експорту до ЄС, а й товари, що йдуть на відновлення виробничих потужностей українських підприємств. Технологія, яка отримується при цьому, є досить дорогою, а її розробка власними силами коштувала б значних коштів.

В останні роки чистий експорт, як складова ВВП країни, набув від'ємного значення, що негативно впливає на сальдо платіжного балансу країни. Так, за підсумками 2013 року деякі експерти прогнозують торговельний дефіцит у розмірі майже 30 млрд дол. США., а за свідченням П. Кругмана, кожний долар торгового дефіциту знижує внесок промисловості до ВВП на 60 центів [---].

Проте, як зазначалося вище, імпорт з країн ЄС складається в більшості своїй із високотехнологічної продукції, яка в майбутньому створить умови для підвищення темпів і якості економічного зростання [76, 133].

Рис. 1.13. Структура ВВП країн Європейського Союзу у % за 2003-2011 рр. (за даними [---])

Це свідчить про позитивні наслідки від зростання не тільки експорту, а й імпорту. В даному випадку також спостерігається рівень приватного споживання не більше 50-60%. При цьому, інвестиції в довгострокові активи є більшими за відповідні показники у ЄС лише за підсумками 2010 та 2011 років. До цього часу показники в обох країнах знаходились приблизно на однаковому рівні.

Обсяги зобов'язань, які бере на себе держава, є порівняними із скандинавською моделлю, а рівень концентрації ВВП державою є ближчим до європейської моделі. Така модель передбачає повне державне забезпечення охорони здоров'я та освіти. За фактичним же обсягом концентрації ВВП наша країна фізично не в змозі реалізувати взяті на себе зобов'язання.

Повернення експортної складової ВВП до позитивного значення повинно передбачати покращення умов торгівлі, насамперед, із країнами ЄС, які є найбільшими торговельними партнерами України. Держава повинна створити умови для лібералізації зовнішньоторговельних відносин із даним торговельним партнером. Саме оцінка можливих наслідків від створення зони

вільної торгівлі буде присвячено пункт третій третього розділу даного дослідження.

Оскільки розмір витрат держави напряму залежить від обсягів податкових надходжень, то необхідно відшукати додаткові джерела наповнення бюджету країни. В даному випадку саме збільшення обсягів торговельних операцій може стати вагомим джерелом для підсилення податкової та видаткової складових державного бюджету країни.

Зниження цін на імпортовану продукцію, окрім конкуренції для вітчизняних виробників, дозволить контролювати інфляційні процеси на внутрішньому ринку. Через це, наступним пріоритетом зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС необхідно виділити *стабілізацію обмінного курсу національної валюти стримування інфляційних процесів на вітчизняному ринку (монетарний пріоритет)*.

Інфляція в певних межах стимулює ділову активність в країні, а за певних умов – зменшує купівельну спроможність населення і не дозволяє використовувати внутрішній ринок як головний напрямок збуту виробленої продукції. Сьогодні, коли завдяки заниженню обмінного курсу національної валюти по відношенню до інших світових валют, Україна фактично імпортує високі ціни із інших країн. При цьому ціни завищуються штучно, що надає негативні сигнали для економіки країни. У випадку зростання цін високими темпами робітники вимагають підвищення заробітної платні. Відомо, що підвищення зарплати повинно співпадати із темпами зростання продуктивності праці. В нашій країні розрив між цими показниками становить майже 10% на користь заробітної плати. Це змушує вітчизняних виробників підвищувати ціни на продукцію для компенсації втрат.

За умов існування інфляційної спіралі зовнішньоторговельні відносини виявляються одним із основних факторів, який впливає опосередковано, через обмінний курс національної валюти, на фінансову стабільність в середині країни [---]. Це вимагає від держави здійснення зваженої курсової політики та впровадження системи ефективної підтримки вітчизняних виробників.

Ситуація в Україні в 90-ті роки засвідчила, що високі темпи інфляції вимили кошти у населення, що призвело до закриття певних видів виробництва і переорієнтацію промислового на експорт. Завдяки зростанню цін на сировину та основні товарні групи українського експорту вдалося відновити економічне зростання в країні, збільшити кількість фінансових ресурсів в країні і збалансувати платіжний баланс. Це підвищило рівень доходів населення і дозволило відновити купівельну спроможність населення, що сприяло розвитку галузей, які забезпечують населення предметами першої необхідності.

Виходячи з викладеного, зовнішньоторговельні відносини безпосередньо впливають на стан платіжного балансу країни. Однак існує і опосередкований зв'язок, який виявляється через іноземні інвестиції. Так, поглиблення економічної інтеграції, навіть на стадії зони вільної торгівлі або митного союзу, спонукає інвесторів із країн, які не є членами інтеграційних утворень, інвестувати кошти для створення виробничих потужностей на території, де існують сприятливі умови для торгівлі, оскільки країни-члени полегшують умови торгівлі на своїй території.

Саме зараз питання дефіциту платіжного балансу набуває особливого значення, оскільки позитивне його значення, яке було отримано саме за рахунок активізації експортної діяльності вітчизняних виробників на початку ХХ сторіччя, вдається стримувати лише за рахунок надходження до країни іноземних інвестицій та грошових коштів від українських заробітчан.

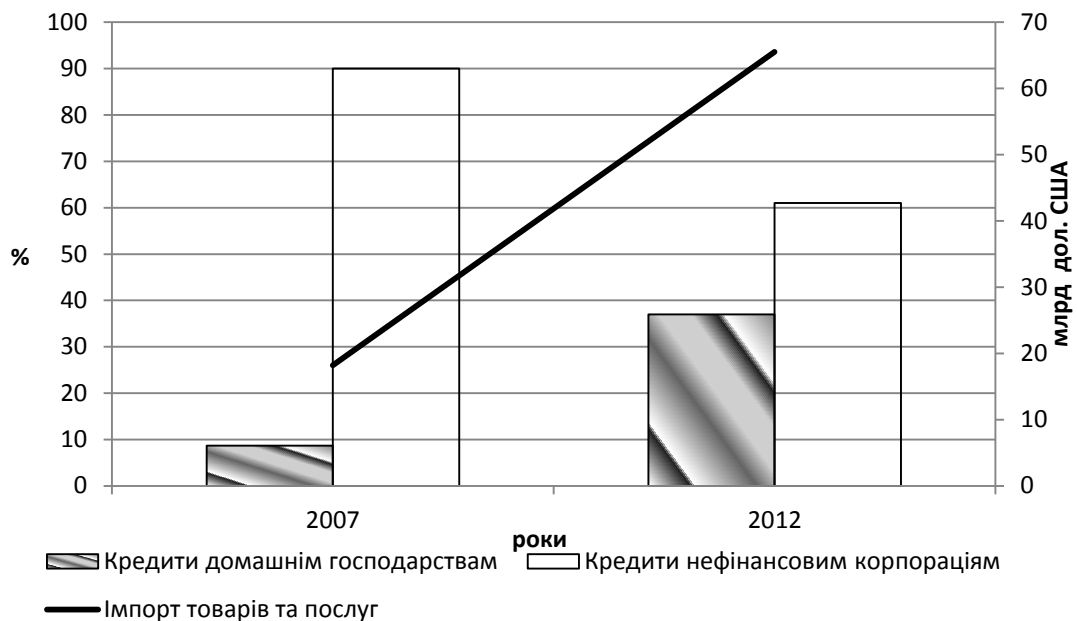
Підтримка вітчизняних виробників та експортерів за рахунок надання позичкових коштів повинна стати важливим завданням не тільки для держави, а й для української банківської системи. Наступним фінансовим пріоритетом зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС повинно стати *проведення зваженої кредитної політики вітчизняними депозитними корпораціями та державою з метою обмеження імпорту та стимулювання експорту вітчизняної продукції.*

За останні п'ять років вітчизняні банківські установи збільшили розміри капіталізації майже в 6 разів. Саме в цей період спостерігається значне зростання обсягів іноземних інвестицій в банківську систему України. Так, на

кінець 2012 року фінансовий сектор української економіки отримав майже 16% прямих іноземних інвестицій із 29 млрд дол. США [116, 145]. На початок 2013 року за даними Національного банку України кількість банків сягнула 195.

Причиною стрімкого зростання обсягів іноземних інвестицій у фінансовий сектор та кількості банків стало збільшення споживчого попиту. Банківські установи почали віддавати перевагу більш швидким і надійним прибуткам за споживчими кредитами. Так, частка кредитів, наданих банківськими установами на користь домашніх господарств зросла із 2007 року майже у 4 рази. Одночасно відбувалося падіння частки нефінансових корпорацій у кредитному портфелі депозитних корпорацій. Так, за той же період їх частка зменшилась із 90% у 2007 році до 61% у 2012 році (рис. 1.14).

Враховуючи той факт, що основу споживання домашніми господарствами становлять товари іноземного походження, це спричинило зростання імпорту в Україну темпами, що перевищують відповідні темпи зростання експорту. Таким чином, банківська система сприяла збільшенню негативного сальдо торговельного балансу України шляхом стимулювання споживання імпортованих товарів. Поряд із цим відбувалося відволікання фінансових ресурсів із реального сектору економіки, що підривало національне виробництво і спонукало вітчизняні підприємства вдаватися до запозичень на зовнішніх ринках. У свою чергу банківські установи також виступали активним позичальником на світовому фінансовому ринку.

Рис. 1.14. Частка домашніх господарств та нефінансових корпорацій у кредитному портфелі українських депозитних корпорацій та обсяги імпорту товарів та послуг до України (за даними Національного банку України та [116, 23])

Така ситуація у кінцевому підсумку може підірвати фінансову безпеку держави і стати одним із важливих чинників стрімкої девальвації національної грошової одиниці протягом кінця 2013 року. Саме в останні роки починає стрімко зростати валова зовнішня заборгованість держави. Так, за даними Національного банку України у 2012 році обсяги валової державної заборгованості сягли позначки у 60% від ВВП країни. Хоча основна сума державного боргу не перевищує цей показник, проте це є тягарем для всієї країни [14, 14].

Це вимагає проведення торговельної політики, яка б дозволила забезпечити відновлення позитивного впливу зовнішньої торгівлі на фінансово-економічний розвиток держави. Зокрема, мова йде про можливість створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, яка може стати початковою сходинкою подальшої європейської економічної інтеграції нашої країни.

Розвиток зовнішньоторговельних відносин між країнами-партнерами відбувається відповідно до розробленої урядами цих країн сукупності стратегічних та тактичних цілей. Мова йде про розробку зовнішньоторговельної політики держави, яка визначається як «певний курс дій

урядових і владних структур, використання таких принципів, методів та інструментів впливу на розвиток зовнішньої торгівлі країни, завдяки яким забезпечується досягнення визначених цілей та реалізація національних інтересів» [124, 272]. При цьому необхідно враховувати світові тенденції розвитку міжнародній торгівлі і співставити їх із внутрішніми пріоритетами конкретної країни-учасника торговельних відносин.

Визначення зовнішньоторговельної політики можна побачити у економічному словнику-довіднику доктора економічних наук, професора С.В. Мочерного. Так, на його думку, зовнішньоторговельна політика – це «діяльність держави, спрямована на стимулювання або обмеження імпорту товарів» [28, 135]. Однак, дане визначення є не повним, оскільки у ньому відсутні посилання на необхідність координації такої політики як з національними інтересами, так і інструменти, принципи та методи здійснення такої політики.

Більш повним є визначення, яке подається у підручнику з міжнародної торгівлі доктора економічних наук, професора Т.М. Циганковою. Зовнішньоторговельна політика визначається як «курс дій урядових і владних структур, використання таких принципів, методів та інструментів впливу на розвиток зовнішньої торгівлі країни, завдяки яким забезпечується досягнення визначених цілей та реалізація національних інтересів» [124, 272].

Саме таке визначення повністю висвітлює суть зовнішньоторговельної політики та вказує на її взаємозв'язок з державною економічною, фінансовою, регіональною політикою.

Головною стратегічною ціллю України повинна стати регіональна інтеграція із країнами ЄС. Вибір даного стратегічного орієнтиру пов'язаний, по-перше, із об'єктивною тенденцією до збільшення частки країн ЄС у зовнішній торгівлі України (майже 30%) та, по-друге, із позитивними фінансовими ефектами, які відчули на собі країни Центральної Європи після поглиблення інтеграції із ЄС. Згідно із дослідженням Світового банку країни Центральної Європи після приєднання до Європейського Союзу отримували в середньому в два рази більше іноземних інвестицій щороку у порівнянні із роками, що

передували цьому процесу. Також важливим позитивним моментом було отримання фінансової допомоги на розбудову інфраструктури країни і зокрема, транспортної. Враховуючи недостатні обсяги іноземних інвестицій до України та вигідне її географічне розташування, саме отримання додаткових іноземних інвестиційних та фінансових ресурсів на розбудову транспортної інфраструктури є важливою передумовою для визначення необхідності торговельної та економічної інтеграції до ЄС як основної стратегічної цілі торговельної та економічної політики України. Збільшення обсягів іноземних інвестицій в майбутньому може стати важливим фактором диверсифікації структури та збільшення обсягів експорту.

В сучасних умовах глобалізації світогосподарських зв'язків роль ТНК та великих національних компаній у формуванні політики як держав, так і міждержавних об'єднань є досить суттєвою. Очевидним є той факт, що економічній інтеграції країн Центральної Європи до ЄС передувало їх активне включення до внутрішньогалузевих виробничих зв'язків великих європейських компаній. Здійснюючи бізнесову діяльність за кордоном компанії несли значні втрати через необхідність переведення прибутків із іноземної валюти в національну валюту. Також важливим моментом є той факт, що із приєднанням нових країн-членів до ЄС, на ці країни розповсюджуються також і право ЄС в сфері економіки, фінансів, права. Це, у свою чергу, є гарантією для інвестора, що в країні-реципієнті буде стабільна фінансова та економічна ситуація. Головним чином, запорукою стабільності є зобов'язання дотримуватись так званих «критеріїв конвергенції», які визначають межі коливання основних фінансових показників, що визначають фінансову стабільність країни.

При цьому слід розуміти, що без глобальної торговельної інтеграції досягти даної мети буде неможливо. Тому вступ до СОТ, членами якої є також і країни ЄС, є першою сходинкою до європейської інтеграції. При цьому право в рамках ВТО визначається як первинне по відношенню до права ЄС [---]. Саме в рамках цієї організації було розроблено уніфіковані правила торгівлі товарами та послугами, врегульовано основні питання прав інтелектуальної власності, здійснення інвестицій. Приєднання до СОТ стало важливою перевагою з огляду

на численні торговельні суперечності України із Росією, яка також перебуває на завершальному етапі приєднання до цієї організації.

Це пов'язано із тим, що в рамках СОТ існує чіткий механізм приєднання, який передбачає врегулювання торговельних суперечок із усіма країнами-членами та прийняття позитивного рішення 2/3 голосів країн-учасниць [---]. Тепер Україна має в своєму розпорядженні важливу перевагу під час вирішення будь-яких торговельних суперечностей із Росією.

Основні складові елементи зовнішньоторговельної політики можна представити у вигляді схеми, що представлена на рис. 1.15. Саме регулювання структури, обсягів та динаміки зовнішньої торгівлі країни є визначальним елементом, якому підпорядковано всі інші. Застосування країною мита, кількісних обмежень, нетарифних методів регулювання торгівлі та заходів із підтримки експортерів має на меті вплинути на стан зовнішньої торгівлі країни, забезпечити позитивне сальдо експортно-імпортних операцій. В останній час саме підтримка національного експорту за допомогою фінансових інструментів, використання нетарифних методів регулювання та застосування кількісних обмежень вийшли на перше місце. Поряд із цим, в результаті домовленостей, що були досягнуті за підсумками переговорів між країнами-членами СОТ, вдалося майже нівелювати використання інструментів митної політики в питаннях регулювання зовнішньої торгівлі.

Рис. 1.15. Складові елементи зовнішньоторговельної політики України [124, 272]

Торговельна політика України протягом останніх двадцяти років незалежності нашої держави змінилася докорінно. Це було пов'язано із необхідністю відходу від старих радянських зв'язків і переорієнтації на нові ринки. Так, до 1993 року обсяг експорту та імпорту України зменшився у 6 разів і досяг за даними Держкомстату позначки у 12 млрд дол. США. В той же час, спостерігалось зростання сальдо торговельного балансу, який за період 1990-1993 рр. зріс на 1,7 млрд дол. США. Проте, воно все ще залишалось від'ємним. Це, у свою чергу, негативно впливало на фінансову ситуацію в країні. Спостерігалася галопуюча інфляція, яка втягнула країну у період тривалого економічного спаду. Скорочення обсягів торгівлі із країнами СНД відбувалось швидшими темпами, ніж із іншими країнами. Через це, спостерігалось поступове зменшення частки цих країн у загальному обсязі української торгівлі. Частка експорту до країн, що знаходились поза межами СНД, зросла до 54%, а імпорту із цих країн до України – до 34%. При цьому, частка країн СНД у експорті України скоротилася до 46%, а в імпорті – до 45%. Якщо зменшення обсягів експорту до країн СНД було значним (з 81% у 1990 році), то скорочення імпорту було більш помірним (з 51% у 1990 р.). Частка країн ЄС у експорті та імпорті України зросла із 5% до 6,4% та 8,2%, відповідно. Це свідчить про значну залежність України від постачання енергоносіїв із цього регіону. Ця ж тенденція триває й досі. Зміни, що відбулися в товарній структурі торгівлі, засвідчили зростання ваги таких товарів як: продукти харчування та продукція текстильної промисловості (експорт країни) [121, 3-4]. Середній тариф, зважений на величину імпорту, знаходився на рівні 4,2%. В той же час, на несільськогосподарські товари він становив 3,7%, а на сільськогосподарські – 10,2% [там же, 41]. Тенденція до надмірного захисту вітчизняного сільського господарства зберігається і зараз (Додаток К).

На другому етапі з 1994 до 1996 рр. спостерігалось відновлення зростання темпів зовнішньоторговельних операцій. В цей час зважена на величину імпорту середня ставка тарифу зменшилась із 4,2% до 3,1%. В той же час, на несільськогосподарські товари вона становила 2,1%, а на сільськогосподарські – 14,9% [там же, 41]. Це було відображенням початку впровадження важливих

стабілізаційних заходів. Проте, вже з 1996 до 1999 року спостерігалось зменшення як обсягів українського експорту, так і обсягів імпорту до України. Середньозважена ставка тарифу зросла до 5%, на несільськогосподарські товари вона становила 3,0%, а на сільськогосподарські – 27,9% [там же, 41]. Таким чином, можна констатувати про здійснення Україною нестабільної та непослідовної зовнішньоторговельної політики. Географічна структура експортно-імпортних операцій з 1994 по 1999 рік змінилась значно. Так, частка країн СНД у географічній структурі українського експорту та імпорту зменшилась із 46% та 64% до 28% та 58%, відповідно. Знову ж таки, помірне зменшення імпорту з цього регіону можна пояснити значною енергетичною залежністю України. Що стосується країн ЄС, то їх частка в експортно-імпортних операціях досить стрімко зросла. За цей період частка ЄС в українському експорті зросла із 6,4% у 1993 році до 20,5% у 1999 році. В структурі українського імпорту країни ЄС збільшили свою частку із 8,2% до 23,1% у 1999 році [там же, 41].

Третій період у розвитку зовнішньоторговельної політики було позначено дією як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів, які дозволили відновити зростання обсягів зовнішньої торгівлі і, як наслідок, економічного зростання. В цей час на світових ринках спостерігається зростання ціни на основний елемент експорту України (сталь) та відбувається девальвація національної валюти як наслідок світової фінансової кризи. Хоча в цей час рівень середньозваженого тарифу на імпорт до України значно не змінився, обсяги торгівлі зросли значно. Тільки до 2003 року обсяги експорту зросли на 100%. Одночасно спостерігається поступове збільшення частки країн ЄС у структурі зовнішньої торгівлі до більш ніж 30%. З одного боку це пояснюється збільшенням кількості країн-членів, а з іншого – зростанням темпів технічного переоснащення вітчизняних підприємств за рахунок імпортованого обладнання та машин. До 2003 року зважена на величину імпорту середня ставка тарифу зберігалась на рівні 5,0%. В той же час, на несільськогосподарські товари вона становила 2,7%, а на сільськогосподарські – 31,4% [там же, 41] (див. Додаток К).

До сьогоднішнього дня Україна використовувала широке коло методів та інструментів торговельних політики. У Додатку Л схематично представлено перелік тарифних та нетарифних інструментів впливу держави на зовнішню торгівлю. Проте, ставши членом СОТ, Україна змушена протягом перехідного періоду знижувати рівень тарифних обмежень до рівня, який існує в межах СОТ. В той же час, залишається ціла низка нетарифних методів впливу на зовнішньоторговельні відносини, які дуже широко використовуються країнами-членами СОТ. Саме врегулювання практики використання цих методів є предметом останніх раундів переговорів в рамках вищезгаданої організації (див. Додаток_М).

Нетарифні методи обмеження торгівлі досить сильно перешкоджають доступу українських експортерів на європейські ринки. Через це створення зони вільної торгівлі може сприяти послабленню існуючих обмежень і поживленню торговельних операцій.

Використовуючи вищезазначені методи та інструменти державного регулювання зовнішньої торгівлі, створюються передумови для досягнення як цілей торговельної, так і, передусім, фінансової політики, оскільки мова йде про позитивний вплив лібералізації зовнішньої торгівлі на зростання ВВП країни, що становить головну стратегічну ціль макроекономічної політики держави загалом і України, зокрема.

Засоби адміністративного впливу на умови торгівлі поділяються на інструменти кількісного обмеження та заходи екстреного правового регулювання. У свою чергу, кількісне обмеження зовнішньої торгівлі проводиться шляхом квотування обсягів торговельних операцій, ліцензування торгівлі певними видами товарів та встановлення технічних бар'єрів на шляху визначеного кола товарів[34, 46, 59].

Світовим банком та Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій було досліджено практику застосування нетарифних обмежень по відношенню до імпорту. До цього слід лише додати такий інструмент як квотування з метою отримання цілісної картини стосовно наявного арсеналу

інструментів торговельної політики України. У Додатку Н представлено основні висновки вищезазначених установ.

З метою оцінки інтенсивності використання нетарифних заходів Україною було розраховано так званий «Індекс інтенсивності здійснення нетарифних заходів в Україні». Цей показник визначався як відсоток випадків, коли нетарифні заходи фактично застосовувались по відношенню до імпорту. Так, індекс простого середнього значення зріс у порівнянні із 1993 роком з 7,2% до 17,5% в останні роки.

Використання квотування як засобу впливу держави на зовнішньоторговельну діяльність пов'язане із бажанням захистити вітчизняний ринок шляхом кількісного обмеження імпорту або експорту певної категорії товарів. Метою є збалансування розвитку зовнішньої торгівлі, платіжного балансу, врівноваження попиту та пропозиції на вітчизняному ринку.

Саме квотування до останнього часу було поширеним способом обмеження українського експорту металургійної продукції до країн ЄС. При цьому майже кожного року відбувалося корегування граничних показників по окремим групам експорту. Поряд із цим європейськими уповноваженими органами останніми роками запроваджено низку антидемпінгових заходів по відношенню до українських виробників металу, що не останню чергу було пов'язано із тим, що до 2008 року Україна не мала статусу члена СОТ.

Практика застосування нетарифних обмежень досить розвинена у взаємовідносинах між розвиненими країнами світу. Зокрема, останні торговельні війни між США та ЄС відбувалися із використанням заходів санітарного та фітосанітарного контролю. Мова йде про обмеження ввозу та територію ЄС американських сільськогосподарських товарів (яловичина, рис), які були класифіковані як генномодифіковані товари [---].

Стосовно української продукції авіаційної промисловості з боку ЄС створюються також перепони, шляхом запровадження нових стандартів та вимог до повітряних суден, які експлуатуються на території країн-членів ЄС. Таким чином українські літаки поступово виводяться із парку нових країн-членів Співтовариства [1].

Висновки до розділу 1

1. Дослідження фінансових пріоритетів зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС дало змогу визначити першочергові кроки, які необхідно зробити з метою забезпечення ефективного та стабільного фінансово-економічного розвитку. Серед основних пріоритетів необхідно визначити наступні: збільшення податкових надходжень бюджету держави, підвищення ефективності державних витрат, збалансування бюджету держави (фіскальний), стримування інфляційних процесів на внутрішньому ринку, стабілізація обмінного курсу національної валюти (монетарний) та сприяння позитивному впливу кредитної політики вітчизняних банківських установ на стан експортно-імпорتنих операцій (кредитний).

2. Виявлено, що розвиток зовнішньої торгівлі призводить до підвищення рівня добробуту в країні, що виражається у зростанні ВВП як фінансової бази держави.

3. Доведено, що торгівля спричинює лише підвищення рівня ВВП та не впливає на збільшення темпів економічного зростання в довгостроковій перспективі за умови, якщо країна не використовує досягнення технологічного прогресу та не сприяє впровадженню інновацій у виробництво.

4. Обґрунтовано, що зовнішня торгівля може слугувати джерелом надходження до країни досягнень науково-технічного прогресу, за умови, що вона не в змозі самотійно здійснити необхідний обсяг дослідницьких робіт.

5. Виявлено, що кумулятивний ефект від розвитку зовнішньої торгівлі є більшим в тому разі, якщо експортоорієнтовані галузі є пов'язаними із іншими галузями національної економіки. Також, у роботі виявлено, що Україна на сьогоднішній день не задовольняє жодній з передумов поглиблення зовнішньоторговельних відносин з ЄС. Найважливішою серед них є передумова, яка вимагає уникнення компліментарності у структурі виробництва та експорту товарів та послуг. Ігнорування цієї вимоги може призвести до певних втрат.

6. Доведено, що країни, які розвиваються, в більшості своїй, мають викривлену економічну структуру та ресурсний характер експорту, що не дозволяє в повній мірі скористатися вигодами від лібералізації зовнішньої торгівлі.

7. Встановлено, що збільшення обсягів зовнішньої торгівлі призводить до підвищення інвестицій в довгострокові активи, що в свою чергу дозволяє країнам із низьким рівнем заощаджень та інвестицій залучити додаткові кошти у виробництво.

8. Виявлено, що торгівля дозволяє обійти «пастку бідності», яка починається із низьких доходів і низького рівня заощаджень та інвестицій, що у кінцевому підсумку, знову ж, обертається низьким рівнем доходів.

9. Обґрунтовано, що створення регіональних торговельних угод призводить до того, що країни-учасниці отримують більші обсяги прямих іноземних інвестицій у порівнянні із іншими країнами, що не приєдналися до таких угод. Та навіть всередині цих утворень обсяги інвестицій розподіляються нерівномірно, оскільки бізнесові середовища в цих країнах є досить різними, а рівень освіти робочої сили в них не є подібним, що і призводить до набуття певними країнами більшої привабливості у порівнянні із іншими країнами-членами РТУ.

10. Виявлено, що ЄС займає вагому частку у зовнішній торгівлі України. Це свідчить, що зовнішньоторговельні відносини України з ЄС досить сильно повинні впливати на економічний та фінансовий розвиток нашої держави як прямо (податкові надходження), так і опосередковано (збільшення інвестицій в довгострокові активи). Важливим моментом є також і те, що імпорт із країн ЄС містить високотехнологічні товари, які у подальшому сприяють підвищенню ефективності вітчизняного виробництва.

11. Встановлено, що девальвація української національної валюти призвело до стрімкого зростання цін на внутрішньому ринку і падіння реальних доходів населення. Це вимагає внесення відповідних коректив до відповідної складової макроекономічної політики України з метою нівелювання

негативного впливу зовнішньої торгівлі на фінансово-економічний розвиток країни.

12. Аргументовано, що вітчизняна банківська система повинна сприяти розвитку вітчизняного виробництва та сприяти виходу українських виробників та експортерів на зовнішні ринки.

Виявлення взаємозалежності між зовнішньою торгівлею та фінансово-економічним розвитком країни вимагають подальшого дослідження макроекономічної політики України та її складових (зовнішньоторговельної, податкової, бюджетної та грошово-кредитної) з метою узгодження стратегії розвитку вітчизняної економіки та фінансової системи країни з огляду на необхідність поглиблення зовнішньоторговельних відносин України з країнами ЄС.

Основні наукові результати даного розділу опубліковані в працях [103, 104, 105, 106].

РОЗДІЛ 2

СУТНІСТЬ ТА СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВИХ ПРІОРИТЕТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

2.1. Бюджетна складова фіскальної компоненти фінансових пріоритетів зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС

Фінансова політика кожної країни передбачає розробку фінансової тактики та фінансової стратегії з метою досягнення поставленої генеральної мети. В Україні, на жаль, можна констатувати відсутність фінансової стратегії, що свідчить про неспроможність нашої країни досягти будь-якої поставленої мети. Існуюча фінансова тактика і наявні тактичні засоби (передусім засоби грошово-кредитної політики) протягом тривалого часу були спрямовані на подолання економічної кризи. Держава протягом всього часу вирішувала і вирішує лише нагальні проблеми фінансово-економічного розвитку.

Фінансова політика держави може бути спрямована на забезпечення стійких темпів економічного зростання, стимулювання або стримування ділової активності. Саме забезпечення стійких темпів економічного зростання є одним із головних фінансових пріоритетів зовнішньоторговельної політики України. Процес розробки і впровадження єдиної цілеспрямованої фінансової політики повинен базуватись на врахуванні багатьох важливих аспектів. Це пов'язано із тим, що фінансова політика держави поділяється на три основні напрямки: фіскальна, грошова та кредитна. У свою чергу фіскальна політика охоплює податкову та бюджетну політику. Податкова політика повинна забезпечувати збільшення обсягів податкових надходжень бюджету держави, а грошова та кредитна політика пов'язані із стримуванням інфляційних процесів в країні. Через це в рамках фінансової політики загалом необхідно виділити стратегічну

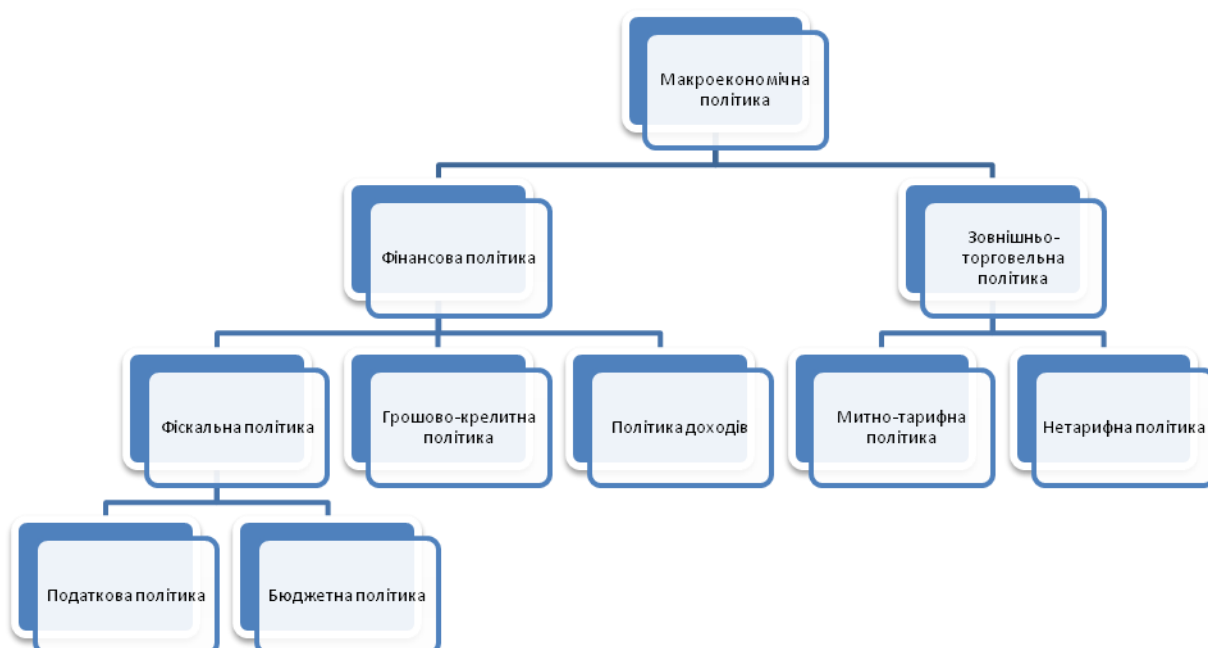
ціль, а за допомогою її складових розробити конкретні заходи з її досягнення та тактичні завдання, які б уточнювали її.

Через це перед Україною стоїть досить важливий виклик – необхідність розробки нової фінансової тактики і стратегії. Розробка ж фінансової стратегії для будь-якої країни пов'язана з урахуванням певних стратегічних орієнтирів, які напряду пов'язані із зростанням ВВП та ВВП на душу населення. За оцінками вітчизняних науковців, досягти рівень початку 90-х років за існуючих темпів зростання ВВП можливо буде лише 2016 року [118, 115]. Однак, якість економічного зростання залишається досить низькою і існуючий рівень інфляції робить його недостатнім для досягнення необхідного рівня добробуту. Виходячи з цього, метою фінансової стратегії України повинно стати забезпечення умов для стійких темпів економічного зростання.

За відсутності достатніх внутрішніх ресурсів саме зовнішня торгівля та іноземні інвестиції повинні стати основними джерелами економічного зростання нашої країни. В той же час, необхідно застерегти від надмірної «відкритості» і наголосити на важливості створення внутрішнього платоспроможного попиту для української продукції.

Зв'язок між фінансовою та зовнішньоторговельною політикою можна побачити через макроекономічну політику держави (складовими якої вони є). На рис. 2.1 можна побачити наочну ілюстрацію співвідношення двох вищезгаданих складових макроекономічної політики. Макроекономічна політика спрямована, перш за все, на забезпечення макроекономічної стабільності та стійких темпів економічного зростання. При цьому податкова політика спрямована на забезпечення надходження необхідних податкових ресурсів до бюджету держави задля виконання останньою покладених на неї функцій. Бюджетна політика пов'язана із формуванням бюджету держави, його збалансуванням та розподілом наявних у держави ресурсів. Монетарна політика сконцентрована на забезпеченні внутрішньої та зовнішньої стабільності національної валюти. В той же час, зовнішньоторговельна політика стимулює збільшення обсягів експорту вітчизняної продукції, що

сприяє зростанню ВВП країни та надходженню валютної виручки за експортовану продукцію.

Рис. 2.1. Складові макроекономічної політики держави

На підтвердження цього, необхідно привести висновки, що були зроблені співробітниками МВФ Йоханнесом Ліном та Деборою Ветцель у своїй роботі, що була присвячена аналізу фіскальної політики розвинених країн та країн, що розвиваються [----].

Автори зазначають, що до цього часу мало уваги приділялося дослідженню взаємозв'язку та взаємозалежності між публічними фінансами та торговельною політикою та як вони одночасно впливають на економічний розвиток країн, що розвиваються.

У підсумку стверджується, що при дослідженні торговельної та публічної фінансової політики необхідно розглянути велику кількість складних взаємовідносин між ними. Ігнорування цих відносин може призвести до розробки суперечливих та непослідовних заходів, що у свою чергу шкодить перспективам розвитку країни.

Загалом висновки авторів подано у наступному вигляді:

- проведення валютної та торговельної політики, лібералізація зовнішньої торгівлі повинні проводитись на основі узгодженого фіскального

менеджменту. Лібералізація зовнішньої торгівлі може призвести до погіршення фіскального балансу, що повинно бути враховано при розробці відповідної політики.

- підвищення конкурентоспроможності та зменшення рівня протекціонізму повинно супроводжуватись реформуванням як тарифної складової, так і внутрішнього оподаткування.
- політика публічних видатків повинна базуватись на правильних пріоритетах (незважаючи на те, чи планується їх зменшення чи збільшення) для того, щоб вона підтримувала торгівлю та виробництво товарів, що призначені для експорту.

Також важливе значення для економічного розвитку відіграють державні видатки. На підтвердження цього можна привести дослідження Пола Кешіна, що називається «Government Spending, Taxes, and Economic Growth». Робота розвиває модель ендогенного економічного зростання, яка пов'язана із впливом державних інвестицій, публічних трансфертів та оподаткування на темпи економічного зростання [----]. Модель, що використано у даній роботі, демонструє позитивний вплив державних інвестицій (капіталу) на економічне зростання. Робота також вказує на позитивний вплив внутрішніх та зовнішніх трансфертів на економічний розвиток.

Однак, генерування додаткових інвестицій для підвищення економічного зростання із використанням інфляційних фінансів призводить до негативних наслідків. Якщо існують проблеми із податковими надходженнями, то інфляція просто буде з'їдати реальні податкові надходження [----], а тому буде скорочуватись інвестиційна діяльність держави. Така ситуація буде погіршувати умови для акумуляції капіталу та підвищувати вартість життя [----].

Підтвердженням негативного впливу інфляції на економічне зростання є робота Хосе де Грегоріо (віце-президент Центрального банку Чилі) «The Effects of Inflation on Economic Growth: Lessons from Latin America». Модель, що використовується у роботі, демонструє вплив інфляції на продуктивність капіталу та рівень акумуляції капіталу. Падіння темпів економічного зростання,

за словами автора, викликає відволікання ресурсів від тих видів діяльності, що сприяють економічному зростанню, в бік тих, що зменшують інфляцію. Негативний зв'язок між інфляцією та економічним зростанням доведено на основі даних розвитку 12 країн Латинської Америки [----].

Аргументується, що трансферти збільшують граничний продукт приватного капіталу, зменшуючи при цьому вплив негативних зовнішніх чинників: слабе забезпечення прав на інтелектуальну власність; робоча сила із меншим за середній рівнем людського капіталу. Модель також доводить негативний вплив викривляючого оподаткування задля забезпечення публічних трансфертів та державного капіталу. Існує рівновага між позитивним впливом державного капіталу на економічне зростання та негативним впливом трансфертів на економічний розвиток країни. Для невеликих урядів (невеликий рівень державних витрат) є більш характерним позитивний вплив, а для великих урядів (витрати є значними) є характерним негативний вплив [----].

Теоретичні викладки протестовано після цього на статистичних даних по 23 розвинених країнах у період між 1971-1988 роками. Практичні результати підтвердили теоретичні викладки, зроблені авторами, стосовно впливу вищезазначених факторів публічних фінансів на економічне зростання. Так, державні інвестиції та трансфертні платежі продемонстрували позитивний вплив на економічний розвиток країни. Показано негативні ефекти викривляючого оподаткування на економічне зростання.

Але найвагомим з усіх використаних у моделі факторів є інвестиції в довгострокові активи. Ще у першому розділі роботи вказувалося на величезну кількість робіт, що підтверджують наявність зв'язку між цим показником та економічним зростанням держави. В додаток до цього можна навести результати дослідження Роберта Айзнера «Tax Policy and Investment» [----]. Робота присвячена аналізу впливу інвестицій на економічне зростання. Доводиться, що не всі інвестиції позитивно впливають на економічне зростання. Позитивні граничні часові преференції, досконала інформація максимізують кількість агентів та стримують від поточного споживання. За умов невизначеності виробництва, яке здійснюється, буде спостерігатись

позитивний граничний продукт, що буде більше додавати до результатів виробництва.

Аргументується необхідність державного втручання у стимулювання інвестиційної діяльності засобами податкової політики. Приводиться приклад США, де головний наголос робиться на податки на доходи.

При аналізі фактичного рівня ВВП країни необхідно також мати на увазі існування так званої «тіньової економіки», яка приховує справжні показники розвитку української економіки. Так, згідно із дослідженнями наукових співробітників Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (Ірина Мельота та Пол Грегорі) рівень ВВП України є недооціненим через існування «тіньової економіки». Фактично, рівень ВВП є на 12% більший за той, що відображений у офіційній статистиці [72, 12].

В той же час, дослідники вищезгаданої установи вказують на вжиття конкретних заходів, які дозволили дещо зменшити розміри «тіньової економіки». Зокрема, вони вказують, що зменшення відрахувань на соціальне страхування, запровадження спрощеної системи оподаткування для суб'єктів малого та середнього бізнесу, дотримання більш жорстких бюджетних обмежень для підприємств слугували головними чинниками зменшення «тіньової економіки» в останні роки [73, 1].

Отже, як свідчать численні дослідження, зовнішня торгівля впливає на фінансовий розвиток країни як прямо, так і опосередковано. Розвиток зовнішньої торгівлі призводить до збільшення обсягів інвестицій в довгострокові активи (при цьому важливу роль відіграють не тільки надходження від експорту, а й імпорт високотехнологічної продукції). Через збільшення інвестицій в довгострокові активи відбувається вплив на економічне зростання країни (ВВП країни). Держава за допомогою бюджету перерозподіляє ВВП країни і цим самим зовнішня торгівля впливає на фінансовий розвиток держави. Безпосередньо вплив лібералізації зовнішньої торгівлі простежується у зміні надходжень від податків на міжнародну торгівлю. Опосередковано зовнішня торгівля впливає на інші групи податкових надходжень у коротко- та довгостроковій перспективі. Держава, маючи у

своєму розпорядженні необхідні фінансові ресурси та інструменти, здійснює вплив не тільки на економічний, а й на соціальний розвиток, регулює зовнішньоторговельні відносини.

Додатковим прикладом важливості фіскальної політики держави є ситуація у 90-х роках у Чилі, коли урядом здійснювалась друга спроба лібералізації капітальних потоків. За свідченнями Гіл'єрмо Лефорта (виконавчий директор МВФ по Болівії), саме у випадку із циклічністю вхідних фінансових потоків до держави, які спостерігалися в цей час в Чилі, і коливанням через це реального обмінного курсу держави, політика видатків була головним елементом, за допомогою якого вдалося стабілізувати ситуацію [193, 29].

Поряд із цим, правильно розроблена фіскальна політика, яка проводилась російським урядом, починаючи з 2002 року, сприяла обмеженню деструктивного впливу надприбутків, які були отримані в наслідок підвищення цін на енергоносії, на економіку країни. Як стверджує Антоніо Спілімберго (співробітник департаменту досліджень МВФ), бюджетна політика російського уряду не сприяла збільшенню внутрішнього попиту у 2003 році. Проте, фіскальні позиції держави не були в змозі стримати повністю інфляційний тиск від очікувань надприбутків від продажу енергоносіїв, які починаючи з 2002 року становили 18% від ВВП країни [220, 16].

На сьогоднішній день питання координації фіскальної політики в межах ЄС набуває особливого значення через збільшення кількості країн-членів та посилення таким чином податкової конкуренції. Така конкуренція може призвести до обмеження кола послуг, що надається урядами. На даний час координацію було проведено за певними напрямками, але у питаннях оподаткування доходів, які були отримані не від трудової діяльності, та політики видатків держави не було зроблено вагомих кроків. За свідченнями Пола Мессона (співробітника МВФ, професор економіки університету м. Торонто (Канада)) проведення гармонізації політики на рівні ЄС повинно забезпечити підтримку економіки від масштабу, яка на рівні окремої держави є обмеженою, стимулювання інноваційних видів діяльності, а також зменшити

обмеження до мобільності факторів виробництва шляхом гармонізації певних елементів політики соціального захисту [---].

Проте, гармонізація податкової політики має декілька обмежуючих факторів. Головним серед них є небажання певних країн-членів провадити гармонізацію сфери оподаткування капіталів, оскільки таким чином буде обмежено конкуренцію за «мобільний» капітал і завдано збитків країнам, які виграють від такого суперництва [---].

Рис. 2.2. Складові стратегії фінансової політики України [118, - 121]

У процесі розробки ефективної фінансової стратегії для України необхідно визначити оптимальне співвідношення між наступними елементами (рис. 2.2), які є невід’ємно пов’язаними один з одним:

- ✓ *зовнішні та внутрішні джерела фінансових ресурсів.*

Очевидним є той факт, що для країни з перехідною економікою для забезпечення необхідних темпів економічного зростання необхідним є залучення зовнішніх фінансових ресурсів, які у випадку із Україною надходять також і з тих країн, які вважаються офшорними зонами і до яких вітчизняні бізнесмени вивозили український капітал у 90-х роках ХХ сторіччя. З іншого боку, обсяги іноземних інвестицій за весь час існування нашої країни можна порівняти із щорічними обсягами іноземного інвестування до деяких країн Центральної Європи. Тому для нашої країни залишається лише працювати над

покращенням інвестиційного клімату, сприяти формуванню національного капіталу та розвитку зовнішньоторговельних відносин, які на сучасному етапі є одним із найбільших джерел фінансових ресурсів для вітчизняної економіки.

Формування вітчизняного капіталу також вимагає розробки певних заходів податкової та грошово-кредитної політики. Передусім це пов'язано із надмірним податковим тиском на підприємців та високою, у порівнянні із іншими розвиненими країнами, концентрацією фінансових ресурсів у руках держави.

✓ *централізація та децентралізація фінансування національної економіки.*

При вирішенні цього питання до уваги слід взяти той факт, що Україна отримала у спадок адміністративну фінансову модель, за якої мала місце занадто висока частка концентрації національного доходу у бюджеті країни, яка одразу централізувалась і виключалась із розподільчих відносин. При цьому навіть після переходу від адміністративно-командної економіки до ринкової наша країна продовжує дотримуватись старих звичок, використовуючи при цьому механізм ПДВ через збільшення заборгованості із повернення цього податку. Через це зменшуються фінансові ресурси юридичних осіб, що може призвести до уповільнення темпів економічного зростання, оскільки, як свідчить модель, яку подано у Розділі 1, саме розвиток зовнішньої торгівлі через збільшення фінансових ресурсів підприємств і подальшим підвищенням інвестицій в довгострокові активи призводить до підвищення темпів економічного зростання.

✓ *суспільне та індивідуальне споживання.*

В цьому випадку необхідним є вирішення проблем у сфері фінансів. Існування великої кількості соціальних статей у бюджеті країни викликає досить значне навантаження кожного року на централізований фінансовий фонд держави. Існування такого явища є об'єктивним, оскільки рівень доходів населення є доволі низьким, а тому держава повинна забезпечити його соціальний захист. Але така ситуація не може існувати вічно, оскільки це буде означати лише проїдання всього, що створюється, і не дозволить державі здійснити необхідні перетворення в економіці задля забезпечення тривалого

стійкого економічного зростання – передусім, зростання ВВП на душу населення.

Через це основою фінансової стратегії для України повинно стати забезпечення підприємницьких структур, населення і держави достатніми фінансовими ресурсами та створення передумов для їх раціонального і оптимального використання. Іншими словами, необхідно «...забезпечити потрібний рівень економічного зростання на основі реальних стимулів, якими насамперед є доходи юридичних і фізичних осіб.» [118, 121]. Це є ще одним підтвердження зробленого вище висновку.

Тому, необхідним є виділення ще одного напрямку фінансової політики – політики доходів. Метою даної політики повинно стати створення стимулів до продуктивної та плідної праці, підвищення реального рівня доходів в середині країни, що дозволить у свою чергу послабити навантаження на бюджет держави.

При цьому головними складовими політики доходів повинні стати наступні складові:

✓ *система оплати праці.*

Головною причиною низького рівня доходів населення є недосконалість вітчизняної системи оплати праці. Це проявляється у відсутності мінімальної, законодавчо встановленої погодинної оплати праці. Через це, держава сама себе позбавила можливості впливати на рівень оплати праці в економіці, оскільки з переходом до ринкової економіки приватний сектор є фактично незалежним у встановленні рівня оплати праці найманих працівників. Через відсутність такого мінімального нормативу працівники приватного сектору фактично є незахищеними від рішень роботодавця під час визначення розміру оплати праці. Встановлення такого нормативу могло б створити умови для підвищення соціальної захищеності працівників та рівня їх добробуту.

✓ *пенсійне забезпечення.*

Сучасна державна система пенсійного забезпечення є, фактично, не спроможною забезпечити достатній життєвий рівень для пенсіонерів через її недосконалість і пряму залежність від можливостей бюджету країни. Оскільки

функціонування приватних пенсійних фондів перебуває під великим питанням навіть попри існування відповідних законодавчих актів, а обсяги фінансових ресурсів таких фондів є незначними, то система, загалом, потребує ще певний час поки довіра населення до приватного пенсійного забезпечення підвищиться і її функціонування буде спроможним створити пристойні умови для життя людини.

✓ *соціальні виплати.*

Що стосується соціального захисту населення, то попри значну частку цих виплат у структурі витрат бюджету країни, їх абсолютний рівень є недостатнім для забезпечення виконання взятих на себе державою зобов'язань. Держава при цьому стикається із дилемою, коли існує нагальна необхідність збільшити витрати, призначені для підвищення темпів економічного зростання та проведення структурних реформ в економіці країни. В той же час не можливо досягти цього без зменшення інших статей витрат, в тому числі і соціального спрямування. Разом із тим скорочення соціальних виплат може призвести до посилення соціальної напруги, а відмова від фінансування заходів, спрямованих на забезпечення стійкого економічного зростання, у майбутньому унеможливить досягнення необхідного рівня соціальних виплат.

Саме тому можна з упевненістю стверджувати про існування двостороннього тісного взаємозв'язку між економічним зростанням і політикою доходів. У зв'язку із цим, необхідно повернутись до теоретичних викладок першого розділу, в якому вказувалось на прямий зв'язок між розвитком зовнішньої торгівлі та підвищенням фінансових результатів суб'єктів господарювання. Через це, поглиблення зовнішньої торгівлі спроможне забезпечити формування національного капіталу та підвищення рівня індивідуальних доходів, особливо з урахуванням обмеженості як внутрішніх можливостей, так і іноземних інвестицій, які саме покликані врівноважити існуючі диспропорції між потребами у фінансових ресурсах і попитом на внутрішньому ринку.

Якщо ж розглядати кожний із напрямів фінансової політики (рис. 2.3) окремо, то можна констатувати той факт, що розробка і реалізація їх не були

достатньо пов'язані між собою. В той же час, по кожному з напрямків було пророблено достатньо вагому роботу, але результати, які було отримано в кінцевому підсумку, були доволі незначними.

Рис. 2.3. Основні напрямки фінансової політики

Так, що стосується податкової політики, то вона характеризується значною нестабільністю. Це стосується і численних змін у податковому законодавстві, і відсутності Податкового Кодексу, прийняття якого весь час відкладається з «поважних причин». Зокрема, з часу здобуття Україною незалежності світ побачили три редакції закону про систему оподаткування, було тричі змінено порядок справляння податку на додану вартість та податку на прибуток підприємств. Таким чином, не задовольняється одна із головних вимог до податкової системи – стабільність [79, 48]. Через це підприємства позбавляються можливості прогнозувати результати та планувати розвиток власного бізнесу.

Поряд із цим, державою провадиться політика підтримки національного виробництва, в тому числі і за рахунок надання численних податкових пільг. Проте, ефективність таких заходів залишається на сьогоднішній день досить низькою, а обсяги податкових пільг сягають за оцінками багатьох дослідників майже розміру бюджету країни. До того ж, система моніторингу за ефективністю використання таких пільг є неефективною, оскільки, навіть попри констатацію непродуктивного характеру їх використання, протягом

тривалого часу їх основними отримувачами - вільними економічними зонами та територіями пріоритетного розвитку – ситуація не піддається ревізії, а очевидні факти просто ігноруються.

Бюджетна політика України є доволі складною. Як уже зазначалося вище, видатки українського бюджету носять здебільшого соціальний характер, а їх обсяги, попри це, є недостатніми. В той же час, усвідомлюється і необхідність здійснення витрат, які дозволять забезпечити стійке економічне зростання і, що головне, створять основу для збільшення соціальних виплат у майбутньому. Саме публічні витрати, особливо спрямовані на розвиток людського капіталу, є головним елементом який сприяє підвищенню темпів економічного зростання [130, 31]. Це є прямим відображенням теорії ендогенного економічного зростання, яка передбачає підвищення кваліфікаційного потенціалу людського капіталу, активізацію дослідницької та інноваційної діяльності з метою забезпечення довгострокових темпів економічного зростання [134, 1].

За словами співробітника Національного бюро економічних досліджень, Роберт Д. Барро (професор Гарвардського університету), останнім часом у дослідженнях ендогенного економічного зростання було виділено вплив фіскальної політики на довгострокове економічне зростання. У випадку, якщо рівень суспільної вигоди перевищує відповідні індивідуальні вигоди (прибутки), то податкова політика, яка стимулює інвестиції, може підвищити рівень економічного розвитку. Перевищення суспільних здобутків над індивідуальними може бути значно вищим за умов стимулювання за рахунок державних витрат та політики ціноутворення споживання нових капітальних (інвестиційних) товарів довгострокового використання.

Автор стверджує, що акумуляційна модель стосується широкого кола публічних витрат, включаючи транспортну інфраструктуру, суди, оборонні витрати та витрати на забезпечення громадського порядку [135, 31-32].

Лише стосовно монетарної політики, яка проводиться нашою країною, можна сказати, що було досягнуто значних успіхів. По-перше, було впроваджено національну валюту – гривню, по-друге, національна валюта є досить стійкою, що сприяє економічній стабільності в країні. Навіть попри

вплив світової фінансової кризи вдалося зберегти стабільність гривні і вже протягом 2001-2002 рр. було здійснено низку заходів щодо її стабілізації і не допущено значної девальвації. Така ситуація є ще більш дивною, оскільки саме в даній сфері Україна не має значного досвіду через те, що в рамках Радянського Союзу функціонувала єдина валюта – рубель, а повноваження щодо регулювання порядку її обігу знаходились в руках центральних органів влади, які знаходились в Москві. Головним чином, значну допомогу в даному питанні Україна отримала з боку МВФ, який надавав протягом 90-х років ХХ-го сторіччя фінансові ресурси та технічну допомогу на цілі стабілізації монетарної політики.

Податки та державні видатки є важливими інструментами, за допомогою яких держава здатна ефективно регулювати економічний та соціальний розвиток. Так, Крістоф Чемлей у своїй роботі, яка присвячена оптимізації фіскальної та монетарної політики держави, вказує, що за неокласичною моделлю економічного розвитку рівновага між перевагами споживачів та технологічними можливостями виробників може існувати за умов оптимуму Парето. У випадку, якщо оптимуму Парето не досягнуто, то держава повинна втрутитись, використовуючи при цьому податки, державні видатки та регулювання правил ведення торгівлі [---].

Бюджетна складова фіскальної доміганти зовнішньоторговельної політики України пов'язана із необхідністю підвищення ефективності витрат державного бюджету держави в частині підтримки вітчизняних виробників та експортерів. Аналіз витрат бюджету доцільно побудувати на основі вивчення прямих та непрямих субсидій, які включають всі основні напрямки державної фінансової допомоги на користь вітчизняних виробників.

Важливим моментом під час аналізу впливу зовнішньої торгівлі на розмір податкових надходжень є існування численних податкових пільг та податкових звільнень на користь суб'єктів підприємницької діяльності та експортерів з метою підвищення їх конкурентоспроможності на світових ринках. Це, у свою чергу, може певним чином викривляти наявний зв'язок між двома вищезазначеними явищами. Приймаючи рішення про надання такого роду

преференцій необхідно чітко усвідомлювати всі позитивні та негативні наслідки такого рішення.

Мова в цьому випадку йде про субсидії [117, 31], які загалом можна визначити як «гранти, які державні та приватні підприємства отримують від уряду і що є додатковими виплатами до тих надходжень, які виробники отримують від продажу своїх товарів та послуг» [66, 3]. В економічній літературі поділ субсидій подається на прямі та непрямі. Якщо прямі субсидії надаються із податкових надходжень, непрямі – через податкові пільги (призводять до втрат податкових надходжень) та за допомогою інструментів митної політики [74, 8]. Для нашого аналізу найбільше значення мають саме непрямі субсидії, оскільки вони спричиняють зменшення податкових надходжень через надання часом необдуманих численних податкових пільг та шляхом зниження експортних митних тарифів з метою надання цінових конкурентних переваг для вітчизняних виробників та експортерів на світових ринках.

Для аналізу непрямих субсидій доречним буде використання методології, яку запропонувала співробітниця Інституту економічних досліджень та політичних консультацій Ніна Легейда у своїй роботі, що присвячена саме аналізу прямого та непрямих субсидування вітчизняної економіки. Класифікація непрямих субсидій, яка була запропонована в даному випадку, представлена у табл. 2.1.

Перша група непрямих субсидій включає податкові пільги, податкові кредити та розстрочення сплати різного роду. За своє суттю дана група непрямих податків спричиняє втрату значних ресурсів податкових надходжень. Тому їх впровадження повинно супроводжуватись серйозними та ґрунтовними розрахунками можливих позитивних та негативних наслідків від запровадження подібних заходів [22].

Непрямі субсидії на економічну діяльність [66, 12]

1. Податкові видатки	<ul style="list-style-type: none"> ✓ податкові пільги ✓ вільні економічні зони ✓ несвоєчасна сплата податків ✓ списання або реструктуризація податкової заборгованості ✓ ухилення від сплати податків
2. Прострочена кредиторська заборгованість	<ul style="list-style-type: none"> ✓ заборгованість між підприємствами в межах території країни (торговий кредит) ✓ заборгованість по заробітній платі ✓ заборгованість перед підприємствами інших країн
3. Немонетарні розрахунки	<ul style="list-style-type: none"> ✓ взаємозаліки ✓ бартерні операції ✓ векселі
4. Банківські субсидії	<ul style="list-style-type: none"> ✓ пільгові кредити (за нижчими ставками) ✓ кредити під гарантію уряду та заборгованість по цим кредитам ✓ заборгованість перед банками
5. Торговельні субсидії	<ul style="list-style-type: none"> ✓ будь-які протекціоністські заходи: митні або інші регуляторні заходи зовнішньої діяльності
6. Інші субсидії, що надаються державою	<ul style="list-style-type: none"> ✓ пільги в отриманні державних замовлень ✓ пільги в закупівлі державних товарів та послуг за пільговими цінами ✓ безкоштовне використання державних земель або будівель ✓ державний контроль за цінами

Оподаткування є досить важливим чинником, який обов'язково враховується у процесі прийняття рішення про розміщення виробничих одиниць на території окремої країни. Так, згідно із результатами дослідження, яке було проведено так званою «комісією Рудінга» та представлене Маріо Бальдассарі (професор економіки в Університеті міста Рима «La Sapienza») і Паоло Роберті (співробітник Світового банку), 48% респондентів у 17 найбільш розвинених країнах Європи визнали оподаткування головним фактором при розміщенні виробничих одиниць. З них 38% висловились стосовно важливості цього фактору для підприємств торговельної галузі – торговельних мереж, 41% - для підприємств науково-дослідного спрямування, 57% - для координаційних центрів. У випадку із підприємствами, які займаються інвестуванням, питання

умов оподаткування було визнано важливим при виборі місця розташування на думку 78% опитаних [133, 19-23].

Використання податкових пільг як одного з важливих інструментів підтримки вітчизняного виробництва зачіпає один із головних принципів побудови та функціонування національної системи оподаткування – прозорість. За визначенням вищезгаданих авторів, саме «прозорість оподаткування безпосередньо пов'язана із поняттям податкових пільг як заміника прямих субсидій»[133, 20]. Також, автори вказують на той факт, що податкові кредити є більш прозорим по відношенню до маніпуляцій із податковою базою, проте саме перші є предметом податкових реформ у таких країнах як Бельгія, Данія, Нідерланди та Іспанія.

Надання торгових кредитів є досить розповсюдженою практикою не тільки у країнах, що розвиваються, а й у розвинених країнах. Однак, в останньому випадку мова йде просто про зловживання таким інструментом і, як наслідок, утворення значних обсягів простроченої кредиторської заборгованості, яка у випадку існування протягом тривалого часу автоматично перетворюється на своєрідну форму довгострокового кредитування.

Немонетарні розрахунки у значних обсягах притаманні, в основному, для країн, що розвиваються і спричиняють викривлення цін на ринку. У своїй основі даний вид непрямого субсидування має недостатньо розвинену фінансову систему країни та відсутність у суб'єктів господарювання достатньої кількості обігових коштів. Через це виникає спокуса використовувати для розрахунків товари (послуги), векселі або інші немонетарні розрахунки.

У випадку із банківськими субсидіями мова йде про надання на пільгових умовах кредитів вітчизняним суб'єктам господарювання або ж списання цих боргів. Такі заходи становлять велику небезпеку для ефективності функціонування банківської системи країни. В Україні такі заходи свого часу призвели до банкрутства одного з найбільших вітчизняних банків «Україна», оскільки мало місце списання величезної кількості наданих ним кредитів. Через це банк був фактично знекровлений і наслідки були досить тяжкими не тільки

для самого банку, а й для всієї банківської системи України, оскільки підринається і до того незначна довіра до неї.

У Додатку П наведена оцінка непрямих субсидій в економіку України за період з 2001 по 2009 роки.

Отже, як видно із даних, наведених у Додатку П, обсяги непрямих субсидій, які надаються за рахунок зменшення податкових надходжень бюджету України були настільки значними, що не йдуть ні в яке порівняння із мізерними сумами прямих субсидій. Примітними є той факт, що найбільшу частку таких субсидій складала податкові пільги, які держава надавала вільним економічним зонам та територіям пріоритетного розвитку [41, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56].

Другим за величиною різновидом непрямих субсидування національної економіки є величезні обсяги простроченої дебіторської та кредиторської заборгованості, а саме, заборгованості за товари, роботи та послуги, що, як зазначалося вище, є довгостроковим кредитуванням суб'єктів господарювання. Розглядаючи два вищезазначені види непрямих субсидування, можна порівняти їх за обсягами Державного бюджету України, однак, ефект від такого роду «втрат» досить важко оцінити як позитивний.

Прикладом використання системи прямого та непрямих субсидування експортерів є впровадження податкового експерименту у металургійній галузі. Державі довелось здійснити цілу низку заходів із покращення фінансової ситуації на підприємствах цієї галузі. Зокрема, було впроваджено податковий експеримент, за яким прибутки цих підприємств оподатковувались за зниженою ставкою. В результаті цього вдалося знизити дефіцит обігових коштів у 3,5 млрд грн. до рівня 500 млн грн. Також, спостерігалось збільшення прибутку та зменшення заборгованості із заробітної платні робітникам. Проте, як зазначають деякі дослідники, застосування такого роду підтримуючих заходів спричинює викривлення в економіці. Це, по-перше, пов'язано із тим, що реальні обсяги пільг були значно вищі за офіційні звільнення від сплати податку на прибуток. Пільги були збільшені за рахунок кредиторської заборгованості цих підприємств. По-друге, підринається мотивація до

підвищення ефективності виробництва та зменшення енергоємності виробленої продукції [27, 29].

Таким чином, можна констатувати наявність в руках держави значних важелів прямого впливу як на економіку країни, її фінансовий стан, так і опосередковано - на зовнішньоторговельні відносини, шляхом надання вітчизняним експортерам як цінових, так і інших конкурентних переваг у порівнянні із іншими виробниками [196, 144]. Враховуючи значні зловживання, пов'язані із застосуванням непрямого субсидування, необхідно широко застосовувати інструменти амортизаційної політики з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників на світових ринках не тільки за рахунок цінових переваг, а й шляхом підвищення ефективності виробництва і, як наслідок, якості продукції. Це, у кінцевому підсумку, дозволить стимулювати зовнішню торгівлю країни і покращити торговельний баланс України.

Так, дослідження свідчить про низьку ефективність використання державної фінансової підтримки вітчизняними виробниками і експортерами. Зокрема, аналіз впровадження програми цільової підтримки вітчизняних виробників металургійної продукції протягом 1999–2001 років засвідчив, що значних змін у технологічній структурі виробництва металургійної продукції не відбулося. Зокрема, до сьогоднішнього дня переважає мартенівський спосіб виробництва та має місце використання обладнання понад встановлені строки його експлуатації, що вимагає значних затрат ресурсів на виробництво кінцевої продукції і не дозволяє підвищити її конкурентоспроможність на світовому ринку. Проведений нами аналіз прямого та непрямого субсидування показав, що обсяги фінансових ресурсів, які виділяються державою і включають видатки на економічну діяльність, надання податкових пільг та пільгових кредитів, а також протекціоністські та інші заходи, у 2007, 2008 та 2009 роках сягали розміру державного бюджету України. Все це обумовлює необхідність посилення державного контролю за ефективністю використання наданих державою вітчизняним виробникам та експортерам фінансових ресурсів.

Автором запропоновано і розраховано індекс «підтримки експортерів»,

який дозволяє оцінити ефективність використання державної фінансової підтримки вітчизняними експортерами металургійної продукції та їх позиції на європейському ринку.

Таблиця 2.2

Індекс «підтримки експортерів»

Показник	Значення
1. Покриття експортом української металургійної продукції імпорту виробів європейської металургійної промисловості до України	0,53
2. Енергоємність української металургійної продукції	1,08
3. Кількість антидемпінгових заходів	0,5
Всього	0,7

Запропонований індекс розраховано на основі ряду показників: покриття експортом української металургійної продукції імпорту виробів європейської металургійної промисловості до України; енергоємність української металургійної продукції; кількість антидемпінгових заходів, що запроваджено стосовно українських виробників металургійної продукції з боку ЄС. Кожна складова має однакову вагу у кінцевому показнику. Розрахований таким чином індекс у період з 2005 по 2011 рр. становив 0,7. Це свідчить про істотне погіршення позицій українських виробників металургійної продукції на європейському ринку. У табл. 2.2 наведено детальні результати розрахунків за вищезазначеним показником. На підтвердження вищезазначеного можна навести результати дослідження співробітника МВФ Емануеле Балдаччі, який довів, що вплив державних фінансів на темпи економічного зростання країни відбувається не прямо через фінансові потоки (як у випадку із високорозвиненими країнами), а через вплив на ефективність та продуктивність виробництва у випадку із країнами, які мають низький рівень доходів на душу населення [132, 29].

Саме тому слід зосередити застосування державою наявних інструментів митно-тарифного регулювання не на наданні вітчизняним виробникам цінових переваг перед іноземними виробниками аналогічної продукції, а на підвищенні

ефективності виробництва і, як наслідок, конкурентоспроможності їх на світових ринках [89, 743].

2.2. Податкова складова фіскальної домінанти зовнішньоторговельної політики України

Податкова складова фіскальної компоненти фінансових пріоритетів зовнішньоторговельної політики пов'язана із необхідністю збільшення позитивного впливу зовнішньої торгівлі на обсяги податкових надходжень державного бюджету. Особливо це актуальним стає в умовах можливого створення зони вільної торгівлі, яка передбачає зменшення рівня імпортного тарифу, що може призвести до певних податкових втрат, а за певних умов – до зменшення темпів економічного зростання [---]. Необхідним є пошук джерел покриття такого роду втрат.

Зовнішня торгівля України загалом і з країнами ЄС, зокрема, має прямий та опосередкований зв'язок як із загальним обсягом податкових надходжень державного бюджету України, так і з окремими групами податкових надходжень.

У табл. 2.3. наведені дані по основним групам податкових надходжень державного бюджету України. Як свідчать дані, основну частку у податкових надходження державного бюджету складають внутрішні податки на товари та послуги. В цій групі податків важливу роль відіграє податок на додану вартість. В Україні із 60 млрд грн.. податкових надходжень за цим видом податку майже 42 млрд грн.. надходить від імпортованих товарів.

За свідченням Ш. Емрана та Дж. Стіглітца, саме підвищення ефективності справляння податку на додану вартість повинно забезпечити компенсацію податкових втрат під час зниження рівня імпортного тарифу країнами, що полегшують доступ до власних ринків. Однак, наголошується, що існування

значного тіньового сектору може звести на нівець усі спроби із реформування податкової системи [215, 6].

Таблиця 2.3

Структура податкових надходжень державного бюджету України та зовнішньоторговельний обіг (ЗТО) між Україною та ЄС (2003 – 2012 рр.)
(млн грн.)

Роки	Податкові надходження	Податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості	Внутрішні податки на товари та послуги	Податки на зовнішню торгівлю та зовнішні операції	ЗТО
2003	21842,05	9264,15	9243,63	964,37	14993,14
2004	25120,1	10780,29	10754,86	1233,12	21868,81
2005	31309,88	14064,79	12245,86	1547,64	32890,78
2006	36713,36	17049,87	13599,05	1939,81	38789,91
2007	45387,81	20209,99	18177,71	2348,42	26520,6
2008	54297,57	26734,4	18553,67	3769,55	61152,73
2009	63190,19	29369,12	22742,95	4728,05	114274,9
2010	98065,2	40789,2	43366,19	6721,94	127692,9
2011	125743,1	48963,2	61164,39	7373,37	151252,6
2012	161264,2	69189,3	71914,4	10037,6	199247,8

Примітка. Джерело: таблицю складено за даними Державного комітету статистики, розрахунки автора.

Податок на додану вартість (ПДВ) є важливим елементом податкової системи більше ніж у 130 країнах світу. Введено вперше у Франції в 1954 році [75, 39]. Головною перевагою ПДВ у порівнянні із іншими непрямими податками є те, що в даному випадку вдається уникнути каскадного оподаткування проміжних товарів кінцевих продуктів [48].

Завдяки цьому можна усунути викривляючий вплив на вибір факторів виробництва [---]. За даними Міжнародного валютного фонду (МВФ), майже 25% світових податкових надходжень припадають саме на ПДВ [---]. Проте, в деяких країнах світу використовуються альтернативні види податків. Зокрема, у США застосовується податок з продажів, який заміщує у податковій системі країни податок на додану вартість. За існуючої великої кількості проблем із адмініструванням ПДВ деякі вчені висловлюються за відмову від використання цього податку та переходу до аналогічного із тим, що діє в США.

В той же час, деякими американськими бізнесменами та політиками висловлювалась думка про те, що застосування ПДВ надає певні переваги експортерам. Вони аргументують це тим, що податок при цьому нараховується на імпортовані товари, а податок, який було нараховано на експортовані товари, відшкодовується [----].

В цьому випадку не останню роль відіграє прагнення нашої країни набути статус члена Європейського Союзу (ЄС), в якому використовується саме ПДВ. Приєднання ж до вищезгаданого утворення європейських держав передбачає і гармонізацію податкової системи України до тієї, що функціонує в рамках ЄС. В рамках ЄС гармонізацію оподаткування доданої вартості було розпочато ще 1967 року [----], а порядок обрахунку даного податку було уніфіковано вже 1997 року [---].

Навіть попри те, що ПДВ вважається податком для розвинених економік, від його використання відмовились США, а така країна як Японія почала його використовувати лише після податкової реформи 1987 року. При цьому ставка податку на додану вартість становила лише 3%, а для дуже малих фірм із обсягами продажів менше ніж 240 тис дол. США було запроваджено низку пільг, в той час як для малих та середніх фірм (обсяги продажів менше 4 млн дол. США) – спрощену процедуру сплати податку [----].

У країнах Європейського Союзу починаючи з 1985 року ставки податку на додану вартість зросли 2-4% до 20-25% на кінець 90-х років ХХ сторіччя [29, 120]. При цьому, у 90-х роках ПДВ складав від 13% (Італія) до 23,3% (Греція) всіх податкових країн-членів Співтовариства [----].

Як свідчить дослідження, що було проведено співробітником Національного бюро економічних досліджень **Джоном Б. Шовеном** (професор економіки Стенфордського університету) у своїй роботі «Реформа японської податкової системи та корпоративні інвестиції» [----], існувала ціла низка важливих чинників, які супроводжували впровадження ПДВ. Серед основних він виділяє наступні:

- проблема гармонізації з існуючою податковою системою та існуюче відчуття її несправедливості;

- міжнародні торговельні конфлікти, які спонукали до впровадження податкової системи в Японії, яка була б більш сприятливою для споживання;
- проблема міжнародної мобільності факторів виробництва у світлі порівняно високих максимальних податкових ставок у Японії;
- перспектива необхідності збільшення урядових витрат через очікуване «старіння нації» ;
- очікуване зменшення надходжень від податку на корпоративні прибутки через використання великими транснаціональними фірмами внутрішніх цін з метою перекачування прибутків до країн із більш сприятливими умовами оподаткування.

Проаналізувавши вищевикладені чинники, можна констатувати, що Україна за сучасних умов обмеженості ринків збуту вітчизняної продукції та поступового «старіння нації» повинна теж робити вибір між використанням ПДВ як інструмента стимулювання внутрішнього споживання та як інструменту забезпечення податкових надходжень держави для виконання своїх соціальних зобов'язань.

Проблема справедливості податкової системи Японії на той момент була позначена як 10-5-3 або, іноді, як 9-6-4, що відображало ситуацію, коли 90-100% доходів найманих працівників були об'єктом оподаткування, лише 50-60% доходів бізнесу декларувалося, а 30-40% доходів фермерів підлягали оподаткуванню. Передбачалося, що запровадження ПДВ сприятиме вирішенню вищезгаданої проблеми шляхом отримання правдивої задокументованої інформації про реальні витрати платників податків та дасть можливість покращити декларування їх доходів. Поряд із цим, у Японії не існувало системи ідентифікаційних номерів платників податків чи подібної до існуючої в США системи номерів соціального страхування.

В Україні, попри існуючу систему ідентифікаційних номерів платників податків та функціонування ПДВ на протязі значного часу, проблему справедливості податкової системи, все ж, так і не вдалося остаточно вирішити [86, 40].

Проблема «старіння нації» спонукала керівництво Японії відшукати додаткові джерела забезпечення соціальних виплат. За цих умов саме ПДВ повинен був стати одним з основних наповнювачів бюджету країни. На час проведення вищезгаданого дослідження Японія мала найменший коефіцієнт податкового навантаження (відношення податкових надходжень держави до ВВП у %) серед 11 найбільш розвинених країн світу. У 1985 році, за даними автора статті, він дорівнював 28,0%, в цей же час у Швеції цей показник був на рівні 50,5% [----]. Серед податкових надходжень саме податки на споживання мали найбільшу питому вагу.

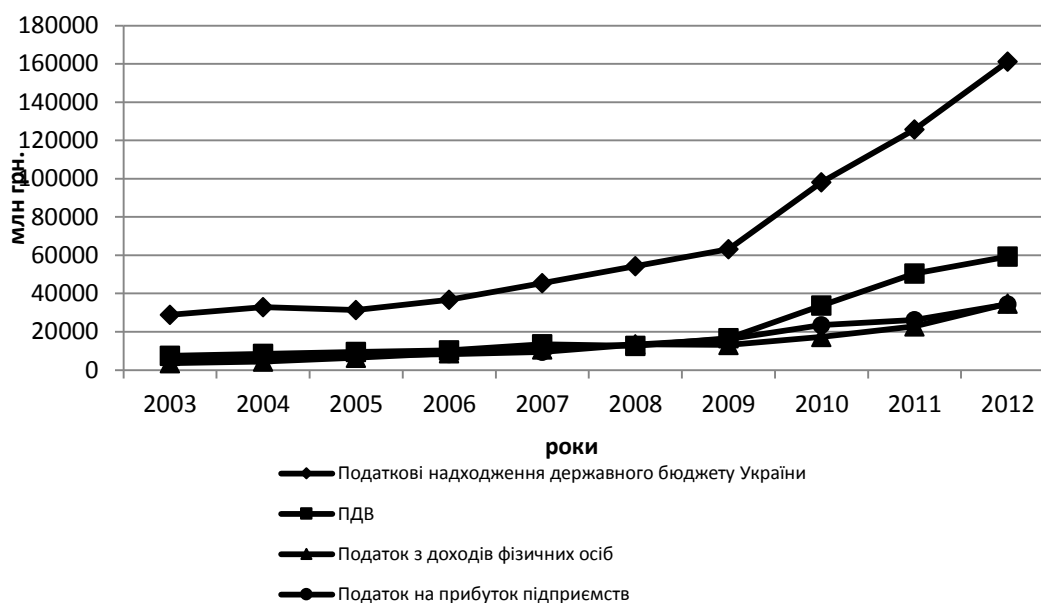
Функціонування ж експортоорієнтованої моделі розвитку української економіки спричиняє значну залежність розміру податкових надходжень від рівня лібералізації зовнішньоторговельних відносин України та, зокрема, відносин з ЄС. Проте, саме між розвитком зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС (відношення зовнішньоторговельного обігу між Україною та ЄС до ВВП країни) та надходженнями від ПДВ кореляційний зв'язок не є сильним (у період 2001-2012 рр. коефіцієнт кореляції становить 0,66).

Але у періоди лібералізації зовнішньої торгівлі України з ЄС зв'язок із надходженнями від ПДВ становить 0,99 (2003-2005 рр.). Саме пошук можливих причин, що впливають на слабкий зв'язок між двома вищезгаданими показниками, буде предметом подальшого дослідження.

В Україні цей податок, на сьогоднішній день, відіграє важливу роль у формуванні дохідної частини державного бюджету. Проте, його застосування супроводжується численними ускладненнями та порушеннями, які створюють умови для підриву фіскальної ефективності самого податку та податкової системи України в цілому, а також нівелюють вплив на нього лібералізації зовнішньої торгівлі України (рис. 2.4).

В результаті аналізу графіку, що зображено на рис. 2.4, можна побачити поступове та рівномірне зростання податкових надходжень загалом та трьох найбільших податків (ПДВ, податок з фізичних осіб та податок на прибуток підприємств), зокрема. Серед цих податків важливу роль відіграє саме податок на додану вартість.

Рис. 2.4. Податкові надходження державного бюджету України за 2003-2012 рр. (млн грн.) [101, 29; 102, 25; 116, 25]

Саме ПДВ у структурі податкових надходжень має частку, що у 2003 році становила 25,7%, а вже за підсумками 212 року досягла позначки у майже 40% (59 382 млн грн.). Так, зокрема, у монографії «Конкурентоспроможність економіки в умовах глобалізації» [31] серед найбільш важливих проблем вказуються наступні: низький рівень гармонізації між ключовими елементами податкової політики (податкова стратегія, податкове законодавство і механізм податкового адміністрування); високий рівень трансакційних витрат, пов'язаних із дотриманням податкового законодавства. В додаток до цього, зазначається наявність значних труднощів із відшкодуванням ПДВ. Виділяються наступні чинники, що спричинили накопичення кризових явищ у сфері адміністрування ПДВ [31, 179-180]:

- структурні дисбаланси в економіці (найбільші експортери мають матеріаломістке та енергоємне виробництво, а отже, можуть користуватися великим податковим кредитом);
- диспропорції у системі оподаткування (розширення переліку податкових звільнень, списання та реструктуризація податкової недоїмки);
- неефективність механізму примусового стягнення ПДВ до бюджету (стосовно боргів, накопичених державними підприємствами);

- недосконалість законодавчих процедур контролю та попередження висунення незаконних вимог на бюджетне та експортне відшкодування.

У навчальному підручнику «Податкова система України» [16, 66-67] автор, О.Д. Василик, акцентує увагу на недоліках методу обчислення ПДВ. Так, зокрема, він зазначає, що застосований в Україні кредитний метод має основну ваду, яка полягає у наявності різниці у часі між сплатою податку в ціні придбаних матеріальних ресурсів і відшкодуванням цієї суми після реалізації виробленої підприємством продукції. Тривалість такого розриву залежить як від тривалості виробничого процесу, так і від швидкості реалізації продукції. Це ще раз підтверджує тезу про те, що ПДВ є податком для розвинених економік, оскільки в умовах, коли підприємства тільки стають на шлях функціонування на ринкових засадах, доведеться чекати досить довго, доки ці підприємства зможуть в повному обсязі забезпечувати очікувані обсяги податкових платежів.

Фактично, ми маємо справу із оподаткуванням «різниці податків», а не «податку на різницю», як це було згідно із положеннями Декрету Кабміну, що діяв у 1993-1997 роках. Через це, оподатковувалась торговельна надбавка і відпадала необхідність відшкодувати ПДВ «молодим» підприємствам та тим, що знаходяться на етапі розширення. Також заслуговує на увагу механізм функціонування податкових накладних, за якими і визначається сума, необхідна до сплати. Постачальник, який надає податкову накладну фірмі-замовнику, може неправильно заповнити її і через це фірма може неправильно розрахувати суму податкових зобов'язань. При цьому виникає питання про те, чи оподатковує товар той, хто податкову накладну виписав, та чи внесені були відповідні платежі до бюджету? Постачальнику небезпечно не виписати податкової накладної – в цьому випадку він може стати об'єктом позапланової перевірки [62, 8].

Співробітниками Інституту економічних досліджень та політичних консультацій в Україні, Н. Легейдою та Д. Сологубом, також було проведено дослідження проблем функціонування ПДВ в нашій країні [67]. Ними була розроблена модель (ARIMA) для прогнозування надходжень від сплати ПДВ у

короткостроковій перспективі. Розрахунки, що були проведені на основі цієї моделі, продемонстрували її дієвість, а прогноз надходжень від сплати ПДВ на 2008 рік повністю співпали із прогнозом Уряду по бюджету 2008.

Поряд із цим, було здійснено аналіз процесу функціонування ПДВ та пов'язаних із цим проблем. Найбільшими проблемами, що перешкоджають нормальному функціонуванню податку на додану вартість, на їх думку, є: борг з відшкодування ПДВ, численні звільнення від сплати податку та вкрай низький рівень податкової дисципліни. Зокрема, зазначається, що починаючи із 2003 року спостерігається погіршення справляння ПДВ в нашій країні. Це відбувається головним чином через існування величезної кількості податкових пільг та неможливістю фірм вчасно отримати відшкодування ПДВ. Так, за даними Я.А. Жаліло, станом на 1 січня 2009 року недоїмка по сплаті ПДВ до бюджету становила 6 538,7 млн грн., а залишок суми вимог на відшкодування ПДВ – 7 379 млн грн. [31, 179]. Саме через це прогнозування надходжень від ПДВ є проблематичним. За допомогою використання декількох методів прогнозування податкових надходжень (зокрема методу фактичної ставки) співробітники Інституту економічних досліджень та політичних консультацій дійшли висновку, що податкові надходження, які реально отримує держава, є вдвічі меншими від потенційних.

Для даного дослідження цікавою є методика оцінки ефективності функціонування ПДВ, яка була використана Н. Легейдою та Д. Сологубом (співробітниками Інституту економічних досліджень та політичних консультацій в Україні) у своєму дослідженні. В даному випадку було використано підхід на основі фактичної ставки. Найголовнішим аспектом даного підходу є правильна і точна оцінка величини податкової бази.

Виходячи з вищезазначеного, автори до уваги брали приватне споживання як перший і найвагоміший елемент, державне споживання, але в тій його частині, яка оподатковується, наприклад, проміжні товари, що використовуються при виробництві товарів, та послуг урядового сектора, які входять до бази оподаткування цього сектора. Також до бази ПДВ автори

включили додаткові збори за торгівлю та транспорт, акцизний податок та імпорнтне мито [67, 12].

Таблиця 2.4

Розрахунок фактичної ставки ПДВ у 2005 році [67, 14; 81, 149]

База ПДВ (за базовими цінами, індивідуальне споживанням + державне споживання + додаткові збори за торгівлю та транспорт + акцизний податок та імпорнтне мито) млрд грн.	119,9
Надходження ПДВ, у млрд грн.	9,4
Фактична ставка ПДВ (надходження ПДВ/база ПДВ), %	7,9
С-ефективність (фактична податкова ставка/встановлена податкова ставка), %	40

Результати, що були отримані на основі використання зазначеного підходу та даних за 2005 рік, представлено у табл. 2.4. Отримані результати показали, що коефіцієнт ефективності в Україні є нижчим за коефіцієнт ефективності для деяких країн Центральної Європи. Найбільшого значення цей показник досяг у таких країнах як: Естонія (47,2%) та Грузія (42,5%) [67, 24].

Це є прямим віддзеркаленням існуючих численних проблем у функціонуванні цього податку та свідченням ефективності заходів із вирішення вже давно назрілих питань, пов'язаних із використанням вищезазначеного податку.

Використовуючи вищезазначену методику, спробуємо розрахувати ефективності справляння даного виду податку за 2012 рік. Результати представлено у табл. 2.5.

Як видно із результатів дослідження, відбувається певне поліпшення ефективності функціонування ПДВ майже на 16 % у порівнянні із 2005-м роком.

Таблиця 2.5

Розрахунок фактичної ставки ПДВ у 2007 році

	Всього	В тому числі зовнішня торгівля
База ПДВ, млрд грн.	571,7	331,28
Надходження ПДВ, у млрд грн.	65,1	42,2
Фактична ставка ПДВ (надходження ПДВ/база ПДВ), %	11,3	12,7
Фактична податкова ставка/встановлена податкова ставка, %	56,5	63,5

Примітка. Джерело: власні розрахунки автора

Однак, ситуація ще далека від ідеальної, оскільки тенденція є нестійкою (у 2008 році ефективність податку зменшилась на 9%). Не в останню чергу, такі тенденції є наслідком вже зазначених численних проблем, що пов'язані із функціонуванням ПДВ, і насамперед, із проблемою адміністрування цього податку.

Над вирішенням цих проблем працюють як вітчизняні, так і іноземні науковці. Одним із прикладів такої кропіткої праці є робота співробітників Міжнародного валютного фонду (МВФ), яка саме і присвячена аналізу практики адміністрування ПДВ у 36 країнах світу, серед яких і Україна.

Досить важливим питанням є можливість оцінити обсяг платежів із відшкодування ПДВ. Проблемі відшкодування присвячено дослідження співробітників МВФ Грехема Харрісона (старший викладач університету м. Шеффілд (Великобританія)) та Рассела Крилова (університет Саймона Фрезера (Канада)) «VAT Refunds: A Review of Country Experience» [----]. Ними запропоновано формулу, за якою можливо розрахувати ефективний рівень відшкодування.

Встановлюється декілька припущень стосовно миттєвого відшкодування ПДВ податковою адміністрацією, розрахунку розміру відшкодування як пропорції від валових зборів ПДВ та існування єдиної ставки податку. Також робиться наголос на існуванні важливої відмінності між відшкодуванням ПДВ із валових зборів та відшкодуванням його із неподаткових надходжень. Виходячи з цього, пропонується формула 2.1 [там же] для розрахунку ефективного рівня відшкодування ПДВ, яка має вигляд:

$$(\alpha I + \beta(1 - \lambda)Z) / \hat{e}, \quad (2.1)$$

де I – частка інвестиційних товарів у ВВП;

Z – частка товарів, що оподатковуються за 0%, у ВВП;

α – частка інвестицій у загальному обсязі, що генерують податковий кредит;

β – частка продажів від загального обсягу, що оподатковуються за 0% та генерують податковий кредит ;

λ – частка доданої вартості у продажах в секторах, що оподатковуються за 0%;

$\hat{e}$ – відношення надходжень від ПДВ до ВВП країни.

Так, за їх розрахунками, якщо країна, що має співвідношення експорту до ВВП на рівні 40%, у експортоорієнтованих галузях генерується до 40% доданої вартості, а продукція цих галузей не йде на внутрішній ринок ($\beta=1$), то рівень відшкодування ПДВ повинен бути 27% від валових зборів. Саме такі умови є характерними для економіки України. Для країни, де відношення експорту країни до ВВП становить 30%, а економічне зростання не перевищує 3% ВВП, обсяги відшкодування ПДВ повинні складати 37%, якщо джерелом виплат є валові збори, та 41% у випадку, якщо джерелом відшкодування є неподаткові надходження.

Авторами вищезгаданої статті подаються також усереднені значення обсягів відшкодування ПДВ у декількох групах країн (розвинені країни, країни з перехідними економіками та країни, що розвиваються) за період 1998-2001 роки. У табл. 2.6 подано вищезгадані результати у вигляді відношення обсягів відшкодування до валових зборів у відсотках.

Як видно із табл. 2.6, розрахунки, що були зроблені вищезгаданими авторами майже співпали із тими, що були здійснені на основі запропонованої формули, а відхилення є незначними.

Таблиця 2.6

**Обсяги відшкодування ПДВ
у розвинених країнах, країнах з перехідними економіками та країнах,
що розвиваються (у відсотках до валових зборів) [----]**

Розвинені країни		Країни з перехідними економіками		Країни, що розвиваються		Інші	
Канада	50,3	Болгарія	21,5	Чилі	28,8	Алжир	24,3
Франція	21,2	Угорщина	48,2	Колумбія	4,1	Болівія	10,4
Ірландія	24,9	Латвія	49,1	Індонезія	12,4	Камбоджа	2,8
Нідерланди	50,0	Румунія	24,7	Мексика	32,1	Камерун	8,8
Нова Зеландія	35,5	Росія	44,6	Марокко	5,1	Сальвадор	9,6
Швеція	48,6	Словацька Республіка	53,9	Перу	19,8	Кенія	7,2
Сполучене Королівство	40,9	Україна	24,1	Південна Африка	39,5	Мозамбік	2,7

Так, у випадку із Україною, розбіжності у результатах, отриманих за допомогою формули, та тих, що були розраховані як середнє за певний період (2003-2006), є незначними і становлять менше 3%.

Однак, насправді, ситуація не є простою, оскільки мають місце численні зловживання у сфері сплати ПДВ та, особливо, що стосується відшкодування цього податку.

В Україні за січень-вересень 2011 року обсяги відшкодування ПДВ скоротилися з 41,5% у січні до 17,4%, в той час як надходження зросли від 2,8 млрд грн. до 5 млрд грн. [15, 47].

При цьому, такі проблеми є характерними не тільки для країн, що розвиваються та економік перехідного типу, а й для розвинених країн. Так, за даними Національної аудиторської агенції Сполученого Королівства, у період з 2006 по 2007 роки через зловживання у сфері сплати ПДВ було втрачено від 7 до 10 млрд £.

Намагаючись знайти можливі шляхи та заходи з підвищення ефективності колективом науковців із МВФ [---] було розроблено низку заходів. Серед них можна виділити наступні:

- кількість платників ПДВ повинна знаходитись на такому рівні, коли податкові органи будуть в змозі ефективно здійснювати контроль за сплатою цього податку і перевіряти законність вимог із відшкодування;
- заяви на реєстрацію платників податків повинні піддаватися жорсткій перевірці на предмет достовірності зазначених даних;
- забезпечення податкових органів необхідними засобами для прогнозування податкових надходжень від ПДВ та суми, що буде потрібна для здійснення відшкодування;
- необхідно законодавчо закріпити максимально можливі терміни з відшкодування ПДВ та відповідні пені за прострочення платежів, оскільки держава використовує чужі гроші у власних інтересах на безкоштовній основі;
- якщо платник податку претендує на відшкодування певної суми ПДВ і в той же час має податкові зобов'язання за іншими податками, то є доцільним

зарахування сум, призначених на відшкодування, в рахунок боргів по сплаті інших податків;

- необхідним є впровадження цілісної системи аудиторських перевірок вимог на відшкодування ПДВ. При цьому до відшкодування необхідно перевіряти запити із високим ступенем ризику, а ті, що мають незначний рівень ризику, - після відшкодування і лише селективно;
- встановлення найбільш сприятливих умов для відшкодування ПДВ для тих платників, які сумлінно виконували свої зобов'язання протягом тривалого часу та застосування кримінальної відповідальності для тих, хто систематично вдається до зловживань;
- потрібно забезпечити, також, можливість платникам податків на обґрунтоване опротестування незаконних дій податкових адміністрацій;
- податкові адміністрації повинні також проводити роз'яснювальну роботу серед платників податків стосовно їх прав та зобов'язань, а також у випадках проведення певних змін у системі оподаткування;

Поряд із вищезазначеними заходами слід додати позитивні надбання швейцарської податкової системи у процесі справляння податку на додану вартість. Так, важливим моментом, що значним чином впливає на податкову дисципліну, є положення про необхідність сплачувати відсотки на суму податків, які були сплачені понаднормово і підлягають поверненню особі-платнику податку, але в силу певних обставин не були повернені своєчасно податковою адміністрацією. Пояснюється це тим, що держава в цьому випадку користується «позиковими» коштами, які вона бере у платників податку на додану вартість, а тому необхідно сплачувати відсотки за користування.

Стаття 48 Федерального закону про податок на додану вартість (ФЗПДВ) [--] чітко вказує на необхідність протягом 60 днів здійснити повернення надмірно сплаченого ПДВ на користь платника податку. У випадку, якщо ж цього не відбулось, то на суму, яка підлягає відшкодуванню, починаючи з 61 дня від часу, коли необхідно було здійснити перерахування, та включно із днем фактичного відшкодування, необхідно нараховувати відсотки. Впровадивши таку норму у національне законодавство, можна буде чітко встановити

відповідальність державних органів за бездіяльність або небажання своєчасно повертати «позичені» у платників податків кошти. Таким чином, впровадивши норми, що діють у країнах із розвинутою податковою системою можна досягти вирішення проблем, які були характерними для української податкової системи протягом усього часу її функціонування, починаючи з часу набуття нашою країною незалежності.

Іншим важливим моментом, який робить швейцарську методику оподаткування доданої вартості є використання так званого методу «сальдової ставки» згідно із статтею 59 ФЗПДВ. Так, швейцарське податкове управління застосовує спрощене обрахування податку на додану вартість для платників податку, якщо їх річний обіг становить до 3 млн фр., а обсяг податків, що потрібно сплатити перевищує 60000 фр. В цьому разі мова йде про часткове зарахування із використанням так званих сальдових податкових ставок для визначених галузей.

Використання сальдових податкових ставок при оподаткуванні обігових коштів виключає врахування попередньо сплачених сум податку, оскільки вони є врахованими при розробці сальдових податкових ставок (приклад: сальдові податкові ставки для архітекторів = 6%, для торгівців товарами широкого вжитку = 0,6%). Сальдові податкові ставки використовуються лише при обрахунку податків, які потрібно сплатити швейцарському податковому управлінню; стосовно отримувачів послуг та товарів повинні використовуватись податкові ставки у 7,6%, 3,6% або 2,4% [----].

Беручи до уваги значні проблеми при справлянні податку на додану вартість на території України, використання вищезазначеного методу може полегшити проблему із відшкодуванням ПДВ. Проте, це не зможе повністю вирішити дане питання, оскільки даний метод не охоплює повністю всіх платників податку, а значить залишається необхідність пошуку наступних можливих заходів, які б дозволили повністю вирішити цю проблему.

Беручи до уваги всі вищезазначені рекомендації, необхідно по-перше виходити із основоположного принципу стабільності податкової системи. Як приклад, можна навести дослідження Джефрі Бреннена та Джеймс Б'юкенена, в

якому вони розглядають перспективу побудови податкової системи, яка б забезпечила стабільне економічне зростання країни, та наводять принципи її побудови. Головною передумовою для побудови такої системи є дотримання саме принципу стабільності, або надання їй квазі-конституційного характеру, що дало б змогу всім суб'єктам підприємницької діяльності будувати довгострокові плани розвитку [----].

Важливим моментом у боротьбі із корупцією у сфері справляння податків та підвищенні податкової дисципліни є поняття «фіскальної транспарентності» і пов'язаного із ним Кодексу чесної практики та фіскальної транспарентності. Так, співробітник МВФ Фархан Хамід провівши дослідження з даної теми, стверджує про важливість дотримання «фіскальної транспарентності» як необхідної передумови для боротьби із вищезазначеними проблемами. При цьому, під поняттям «фіскальної транспарентності» розуміється «відкритість для громадськості інформації стосовно структури влади та функції, цілей фіскальної політики, балансу централізованих державних фондів. Передбачається також вільний доступ до надійної, повної, зрозумілої та придатної до міжнародного порівняння інформації стосовно діяльності державних органів, що надасть електорату та учасникам фінансових ринків уяву про фактичний стан державних фінансів, витрати та доходи державних органів» [----].

Очевидно, що ці рекомендації носять загальний характер, і їх впровадження не зможе вирішити деяких специфічних проблем, які носять системний характер, і боротьба з якими замикається просто на бажанні певних провладних політичних кіл мати певний зиск у період знаходження при владі.

2.3. Монетарна та кредитна доміанти зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС

Зовнішня торгівля безпосередньо та опосередковано впливає на стабільність національної грошової одиниці. Прямий вплив проявляється через обмінний курс національної валюти по відношенню до валют іноземних країн. Опосередкований вплив прослідковується через існування зв'язку між зовнішньою торгівлею та інфляцією в середині країни. Однак, і першому і в другому випадку спільним показником, на якому відбивається прямий та опосередкований вплив зовнішньої торгівлі на стабільність національної валюти є саме інфляція.

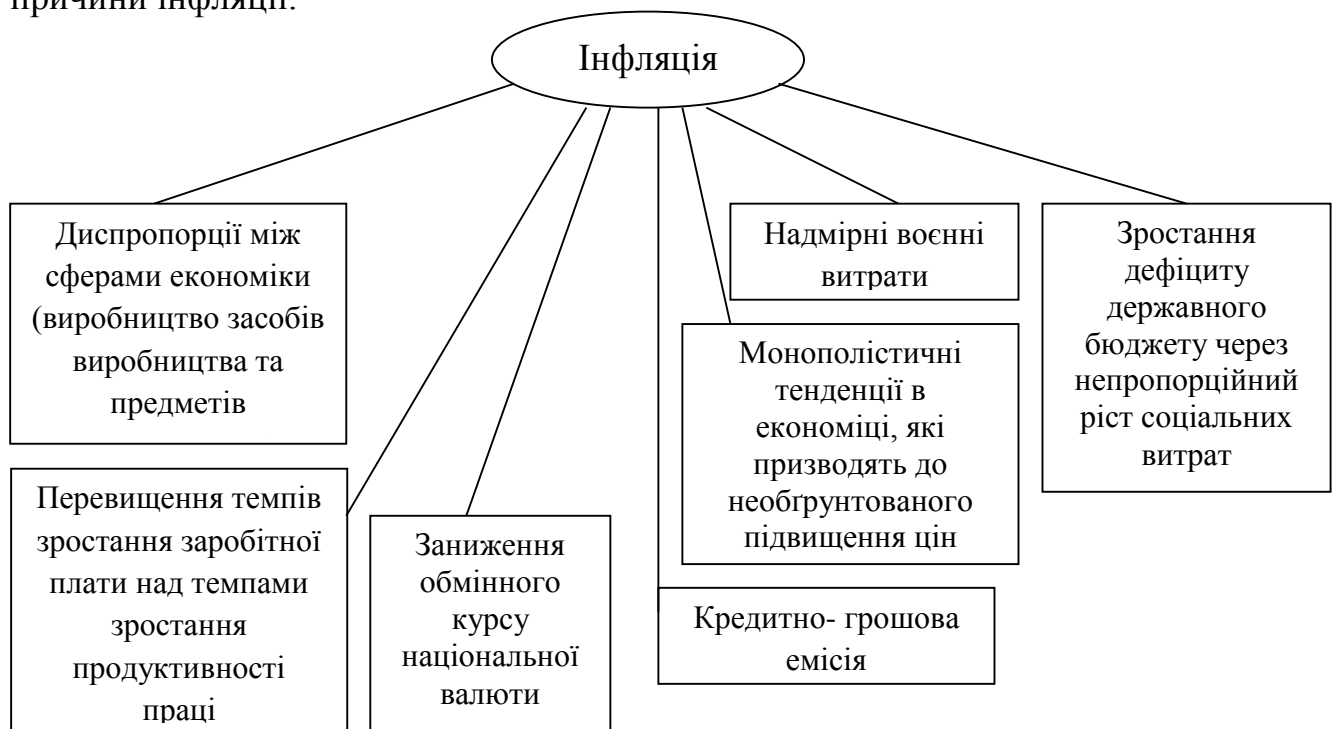
Так, у випадку із впливом торгівлі на обмінний курс національної валюти вплив може виявлятися у імпорті інфляції за умов фіксації обмінного курсу національної грошової одиниці до однієї з основних світових розрахункових валют. Саме такий вплив є досить характерним для сучасного розвитку національної фінансової системи в силу прив'язки гривні до американської валюти і фіксації його на одному рівні протягом тривалого часу. В той же час, вартість американського долара знижується, що призводить до зростання цін на світових ринках на товари та послуги. Одночасно з тим, імпортуючи такі товари (енергоносії передусім), наша країна імпортує зростання цін на світових ринках в силу фіксації обмінного курсу національної валюти відносно американського долара. Проте, фіксація національної валюти по відношенню до долара є необхідною в силу потреби у стимулюванні експортоорієнтованого виробництва та надання допомоги основним експортерам української продукції.

У випадку із опосередкованим впливом зовнішньої торгівлі на рівень цін та цінність національної валюти мова йде про зростання попиту на сировину та продукцію сільськогосподарського походження, як основного альтернативного

джерела для отримання палива. В цьому випадку через зростання імпорту продукції сільського господарства (ціна на окремі товари є вищою на світових ринках) відбувається зростання попиту та дефіциту даної продукції, що у підсумку призводить до зростання цін на внутрішньому ринку і підвищення темпів інфляції.

Інфляція (*від лат. inflation - роздувати*) – процес знецінення грошей у результаті перевищення кількості грошових знаків, що перебувають в обігу, над сумою цін товарів та послуг, тобто недотримання вимог закону грошового обігу [28, 151].

Для України в останні роки є характерним високий рівень інфляції, який за підсумками 2012 року сягнув 18% (за даними Держкомстату). Існує ціла низка причин розвитку інфляційних процесів. При цьому, майже всі з них тим чи іншим чином пов'язані із зовнішньою торгівлею. На рис. 2.5 подані основні причини інфляції.

Рис. 2.5. Основні причини інфляційних процесів [28, 152]

Якщо аналізувати першу причину, пов'язану із диспропорціями між сферами економіки і переважанням виробництва засобів виробництва над предметами споживання, то її можна пов'язати із причиною, яка вказує на деструктивний вплив надмірних воєнних витрат на темпи зростання інфляції. Ця ситуація була характерною на початку 90-х років для країн колишнього

Радянського Союзу і України, зокрема. Так, для країн Заходу було характерним переважання виробництва предметів споживання (70%) на предметах виробництва (30%). В нашій країні ситуація була протилежною, що спричинило до підвищення темпів знецінення грошей. Наприклад, у 1992 році в Україні ціни зросли майже у 300 разів і порівнянні з попереднім роком. Населення країни стикнулося із нестачею товарів широкого вжитку та предметів першої необхідності, що було серйозним чинником для зростання рівня цін та знецінення грошей.

З того часу, виробництво в середині країни поступово переорієнтовувалося на задоволення потреб споживачів, що стало результатом початком процесу переходу на ринкові умови функціонування економіки. Однак, останнім часом, ситуація на світових ринках починає диктувати нові умови, які відображаються у зростанні попиту на продукцію сільськогосподарського призначення, що створює додаткову напругу на вітчизняному ринку та змушує вітчизняних виробників компенсувати зростання цін на світових ринках шляхом підвищення цін на внутрішньому ринку. Саме ціни на товари широкого вжитку є основними складовими зростання цін в нашій країні за підсумками останнього року.

Додатковим стимулом до підвищення цін на товари даної групи одноразове зростання виплат соціального характеру за рахунок коштів державного бюджету з метою повернення втрачених коштів вкладникам колишнього Ощадного банку СРСР. Це стало важливим фактором до зростання дефіциту державного бюджету майже до 2,5% від ВВП країни. Цей показник межує з граничним, який зазначений у критеріях конвергенції для країн-членів ЄС. Однак, викликавши таким чином інфляційні процеси, держава отримала зворотній позитивний відгук у вигляді підвищення надходжень від податків на споживання. Проте, у довгостроковій перспективі це лише підживляє умови для продуктивного функціонування економіки, оскільки темпи інфляції за підсумками трьох перших місяців 2013 року вже сягнули річного прогнозного рівня (6,9%). Відомим є той факт, що позитивним є зростання цін у річному вимірі на рівні 2-3%.

У випадку із вищезазначеними виплатами основними отримувачами таких виплат стали найбільш незахищені верстви населення – пенсіонери. Ця верства населення витрачає більшу частину своїх доходів саме на придбання предметів першої необхідності. Це стало, в свою чергу, додатковим важливим стимулом для зростання цін на дану групу товарів і інфляції, загалом. При цьому, кожний із ланцюга споживачі – виробники – продавці скористався одночасним зростанням доходів один раз, пройшовши при цьому свою «критичну точку» інфляції. Споживачі, отримавши додаткові доходи, витратили їх на купівля додаткової кількості продукції. Виробники, відчувши зростання попиту на свою продукцію, підвищили ціну, і отримали більшу кількість прибутку, пройшовши при цьому свою «критичну точку» інфляції. Продавці товарів, отримавши від виробників нові товари за вищою ціною, підвищили також ціну реалізації. При цьому вони отримали також підвищення прибутку і пройшли свою «критичну точку» інфляції.

Таке зростання цін є передумовою для підвищенню заробітної плати для робітників, які відчувають зменшення реальних доходів. При цьому в силу вступає інша причина, яка ще більше роздухує інфляційні процеси. Мова йде про перевищення темпів зростання заробітної плати над темпами зростання продуктивності праці. Так, за даними Міністерства економіки України, темпи зростання продуктивності праці у 2012 році становили майже 7%, а темпи зростання заробітної праці – 18%. Це, у свою чергу, створило передумови до підвищення темпів зростання цін на внутрішньому ринку та знецінення національної валюти.

На деяких внутрішніх ринках досить поширеними стали монополістичні тенденції, які відбилися у необґрунтованому підвищенні цін на продукцію. Антимонопольний комітет України, який покликаний слідкувати за механізмом ціноутворення на внутрішніх ринках, у деяких випадках виносив відповідні рішення за підсумками проведених розслідувань, проте досить значна їх частина залишилась без розгляду, а по, тим що були розглянуті, штрафні санкції були просто незначними. Це, звісно, не сприяє встановленню справедливих і конкурентних умов функціонування на українському ринку.

Серед головних зовнішніх чинників, які сприяли підвищенню темпів інфляції, є світове підвищення цін на сировину та паливо та імпорту інфляції через механізм фіксації обмінного курсу національної валюти відносно долара США, який є світовою валютою, в якій вимірюються майже всі ціни на світових ринках. За даними інвестиційного банку Goldman Sachs, індекс світових цін на продовольство у 2011 році зріс на 26%, а у 2012 році – на 41% [88, 7]. Причиною підвищення цін на сировину та паливо є об'єктивна тенденція до збільшення їх споживання, особливо з боку Китаю, який демонструє високі темпи економічного зростання, потребуючи при цьому з року в рік все більше ресурсів. До цього додається той факт, що ціни на ресурси в середні нашої країни протягом довгого часу залишалися на рівні, нижчому від світового, що створювало тенденцію до зростання експорту продукції за кордон з метою отримання більших прибутків від реалізованої продукції. Це, у свою чергу, створювало додаткову напругу на внутрішньому ринку, що сприяло зростанню дефіциту продукції даної категорії.

Ситуація погіршувалась також і в силу фіксації обмінного курсу української валюти відносно долара з метою збереження прибутків експортерів, оскільки останні протягом довгого часу були єдиним постачальником валюти до країни, що дозволило вирішити проблему нестачі фінансових ресурсів на початку XXI сторіччя в Україні. І, як уже зазначалося у Розділі 1, це дозволило оминати так звану «пастку бідності», хоча саму бідність подолати не вдалося ще й сьогодні.

Офіційний курс гривні до долара протягом останніх п'яти років змінився незначно. В той же час, долар відчув тривале падіння вартості по відношенню до інших світових валют і особливо до Євро. Одночасно з тим відбувалося зростання світових цін на широке коло товарів, яке відбивало зміну багатьох факторів і коливання курсу долара, зокрема. Стримуючи таким чином обмінний курс гривні по відношенню до долара на одному рівні, країна фактично давала негативні сигнали для вітчизняного ринку.

Проте, за сучасних умов, коли торговельний баланс України є від'ємним, а іноземні інвестиції почали надходити до країни в обсягах, які можуть

дозволити країні компенсувати відтік валити за кордон за імпорними операціями. Так, за даними Держкомстату, обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України на початок 2013 року перетнув позначку у 20 млрд дол. США. Якщо порівнювати із ситуацією, яка була на початку XXI сторіччя, то відбулося зростання майже у 4 рази. Хоча, обсяги могли б бути більшими у випадку поліпшення інвестиційного клімату нашої країни. Існуюча ситуація в країні все ще відлякує потенційних інвесторів і створює перепони на шляху інвестуванню коштів в нашу економіку.

В той же час, заниження курсу національної валюти відносно долара США створює передумови для отримання більшої кількості інвестицій за рахунок перерахування доларових надходжень у гривневий еквівалент. Однак, цей ефект буде короткостроковим, оскільки також буде штучно чинити тиск на рівень цін в середині країни. В цьому випадку, кожний тих, хто причетний до освоєння інвестиційних ресурсів, пройшовши свою «критичну точку інфляції» буде автоматично підвищувати ціни у відповідь до збільшення кількості гривневого еквіваленту інвестованих коштів.

Вартість же долара США за розрахунками індексу «БігМак» [95, 467], який проводиться відомим виданням The Economist, складає лише 3,2 грн. (вересень 2013 року) [24, 214]. Це свідчить про заниження обмінного курсу національної валюти. Однак, як свідчать розрахунки, подібну політику стосовно національної грошової одиниці проводять й інші країни. У таблиці 2.7 наведено розрахунки стосовно реальної вартості основних світових валют.

Таблиця 2.7

Оцінка реальної вартості валюти окремих країн світу стосовно долару США [----]

<i>Країни</i>	<i>Вартість «БігМак» у доларах США</i>	<i>Завищення/заниження національної валюти відносно долара США, %</i>
Сполучені Штати Америки	3,41	-
Канада	3,68	+8
Чилі	2,97	-13
Китай	1,45	-58

Данія	5,08	+49
Зона Євро	4,17	+22
Швейцарія	5,20	+53
Нова Зеландія	5,89	+73
Швеція	4,86	+42
Україна	2,17	-36

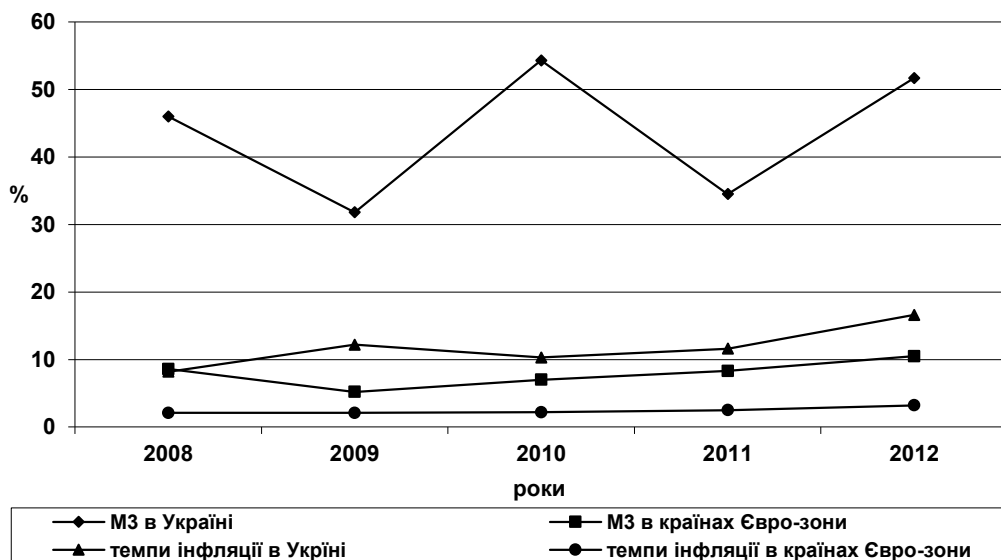
Як показує таблиця 2.7, найбільш недооціненою валютою залишається китайська єна, а однією з найбільш переоцінених валют – швейцарський франк, що відображає різницю у вартості робочої сили. Таким чином, вартість робочої сили і в цьому випадку впливає на стабільність національної грошової одиниці.

Зростання доходів населення (хоча й у номінальному вимірі) спричинило до підвищення попиту на товари побутового характеру, нерухомість та транспортні засоби. При цьому, на допомогу прийшли банківські установи, які підхопивши загальні споживацькі настрої в середині країни, почали масово кредитувати населення, створюючи при цьому ефект спіралі. Проте, і це джерело має свої межі, оскільки в силу існування необхідності зв'язувати грошову масу в середині країни, Національний банк дещо обмежив можливості для банківської системи. В цьому випадку на перший план виходить міжнародний ринок позикового капіталу, який став зовнішнім джерелом для покриття споживчих витрат населення.

Такий розвиток подій, у кінцевому підсумку позначився на стані валового державного боргу України, який на початок 2013 року зріс за даними Держкомстату до відмітки у 85 млрд дол. США. Цей показник у відношенні до ВВП країни досяг позначки у 60%, що свідчить про загрозу для стабільності як фінансової системи країни, так і для національної грошової одиниці. В той же час, враховуючи той факт, що велика кількість банків на території нашої країни належить іноземним фінансовим структурам, які ж і є основними кредиторами, залишається сподівання, що інвестори не залишать свою власність напризволяще.

Держава, виступаючи регулятором стабільності національної грошової одиниці, змушена перебувати між двох вогнів. З одного боку, вона повинна забезпечувати сприятливі умови для експортерів, зберігаючи при цьому занижений курс вітчизняної валюти, а з другого – не створювати зайвих інфляційних очікувань, викупуваючи надлишок американських доларів на ринку.

Поглиблення зовнішньоторговельних зв'язків в більшості пов'язано із девальвацією національної валюти. Так, за розрахунками МВФ, в середньому після проведення лібералізації зовнішньої торгівлі валюти країн втрачали від 27% до 48% вартості [236, Р. 19].

Рис. 2.6. Темпи зростання грошової маси та інфляції в Україні та країнах Євро-зони у 2007-2012 рр. (побудовано автором за даними Національного банку України та Європейського центрального банку)

Аналізуючи тенденцію зростання грошової маси в Україні та країнах Євро-зони (див. рис. 2.6), можна дійти висновку, що в Україні зростання грошової маси відбувається темпами, що значно перевищують офіційно зафіксовані темпи зростання цін в середині країни. В той же час, для країн Євро-зони така залежність є більш суттєвою. Таким чином, можна дійти висновку, що кількість готівки в Україні ще не досягла необхідної кількості для забезпечення існуючого попиту на неї. Також, це відбиває рестрикційну за своєю суттю

монетарну політику Національного банку України, який намагається не надавати негативних імпульсів економіці та фінансовій системі в цілому.

З метою подолання вищезгаданих негативних тенденцій необхідно вжити цілу низку заходів, які б дозволили оздоровити національну економічну та фінансову системи і надати їй потужний поштовх для подальшого розвитку. Оскільки, більшість причин зростання темпів інфляції є системними, то їх усунення вимагає впровадження цілої низки структурних реформ як в галузі фінансів, так і в сфері економіки, в цілому.

З огляду на важливість факторів, що спричинили зростання цін на внутрішньому ринку України та знецінення національної валюти, слід, в першу чергу, зосередити увагу на проведенні масштабних перетворень у паливно-енергетичному комплексі України. Так, стримування протягом довгого часу низьких цін на імпортовані та вітчизняні енергоносії створило небезпеку для вітчизняної економіки. На сьогоднішній день швидкий перехід вітчизняного ринку енергоносіїв супроводжується значними проблемами, які є викликом як для вітчизняних виробників, так і для країни в цілому.

Підвищення цін на енергоносії, які є основною статтею імпорту нашої країни, призвело вже до збільшення дефіциту торговельного балансу, який на початок 2008 року за даними Держкомстату становив майже 10 млрд дол. США. Енергоносії входять до собівартості більшості товарів, що прямо впливає на їх вартість та рівень цін на внутрішньому ринку. Це вимагає пошуку нових можливостей для забезпечення економіки іншими видами енергії та зменшення рівня енергоспоживання шляхом впровадження енергозберігаючих технологій та заміни існуючих малоефективних засобів виробництва на нові більш продуктивні. Впровадження енергозберігаючих технологій на сучасному етапі можливе за умов імпорту новітніх високотехнологічних товарів, які українська економіка отримує, головним чином, із країн ЄС.

Українська вугільна галузь може отримати новий поштовх у своєму розвитку, оскільки в умовах стрімкого зростання вартості газу та нафти вугілля може стати привабливим об'єктом вкладання інвестиційних ресурсів. Однак, для цього необхідно надати можливості для приходу приватного інвестора до

цієї галузі економіки. Стикнувшись із подібними проблемами, уряд Англії також вимушений був вдатися до приватизації підприємств вугільної промисловості, що супроводжувалось збільшенням армії безробітних та підвищенням соціальної напруженості. Однак, здійснивши такі заходи, вдалося вирішити проблеми ефективності функціонування даної галузі і здійснити економію значної кількості державних коштів.

В Україні, вугільна галузь протягом багатьох років була і є реципієнтом значних обсягів державних ресурсів, які вимірюються мільярдами. До того ж, така ситуація породила численні тіньові схеми, які дозволяють використовувати виділені кошти не за призначенням. Таким чином, передача підприємств даної галузі у приватну власність дозволить значно поліпшити ефективність їх функціонування і зекономити значно скоротити державні витрати.

Існування тіньових схем є характерним також і для схем постачання енергоносіїв на вітчизняний ринок. Це, знову ж таки, пов'язано із їх постачанням за цінами, які є нижчими від ринкових, що викликає спокусу перепродати їх і отримати надприбутки. Тому, наведення порядку у сфері постачання енергоносіїв не в останню чергу пов'язано із переходом на світові ціни, що буде запорукою прозорості відносин між постачальниками та споживачами, і дозволить досягти політичної стабільності в країні.

Реформа житлово-комунального господарства також нерозривно пов'язана із перебудовою умов функціонування на ринку енергетичних ресурсів. Саме через неприбутковий характер цієї галузі існує життєва необхідність підтримання низького рівня цін на послуги цієї сфери господарства. Через відсутність необхідних ресурсів для підвищення ефективності функціонування житлово-комунального господарства, мають місце значні втрати при транспортуванні послуг від місця їх виробництва до кінцевого споживача. Так, в теплових мережах втрачається до 30% тепла, що транспортується від котелень до населення чи підприємств. Прихід нового ефективного господаря можливо лише за умов забезпечення конкурентних та рівних умов для бізнесу в даній сфері господарства. Перш за все, мова йде про перехід на ринкові умови

ціноутворення на ринку комунальних послуг. На даний момент ситуація, на жаль, не дозволяє здійснити такий стрімкий перехід через значну чисельність населення, що витрачає більшу частину своїх доходів на придбання товарів першої необхідності, і які не будуть в змозі сплатити на спожиті послуги в силу обмежених фінансових можливостей.

Проте, і даному випадку держава повинна забезпечити імпорт та впровадження новітніх технологій, які б дозволили підвищити економію енергоносіїв під час виробництва та транспортування послуг. Це напряму пов'язано із проведенням бюджетної реформи, яка б дозволила спрямувати заощадженні кошти на фінансування першочергових заходів із підвищення ефективності функціонування національної економіки та її конкурентоспроможності, в цілому.

На сьогоднішній день існує нагальна необхідність у здійсненні децентралізації державної бюджетної політики, що б дозволило сконцентрувати кошти в руках місцевих органів влади та спрямовувати їх на першочергові заходи. Така політика дозволила б підвищити темпи відновлення комунікацій на місцевому рівні, що не вдалося зробити центральною владою і до нині. До того ж, це б дало можливість зняти певну політичну напругу на державному центральному рівні через боротьбу різних інтересів за сконцентровані в одному фонді значні фінансові ресурси. Скорочення неефективних витрат також повинно стати одним із основних завдань в рамках бюджетної реформи. Як свідчать дані, що подані у пункті 2.1 даного дослідження, розміри державної допомоги часто дорівнюють обсягам державного бюджету, що, навіть без проведення глибокого аналізу, свідчить про їх неефективне спрямування та використання. Ті проблеми, з якими стикнулися розвинені країни свого часу, і які їм вдалося вирішити, сьогодні має наша держава. Навіть зволікання і небажання здійснення реформ не може продовжуватись через існування численних життєво важливих викликів, які змушують владу відкладати власні інтереси на другий план і вдаватися до перегляду національної політики.

Одночасне скорочення неефективних державних витрат повинно супроводжуватись розширенням і збільшенням фінансування пріоритетних і

перспективних галузей економіки. До таких відноситься сьогодні галузь сільського господарства, яка в майбутньому може стати джерелом для збільшення обсягів вітчизняного експорту та покращення умов фінансово-економічного розвитку країни. Ситуація на світових ринках продовольства свідчить про необхідність розвитку сільськогосподарського виробництва, що дозволить забезпечити Україну та інші країни світу продовольчими товарами та альтернативним джерелом енергії. Проте, виділені з державного бюджету кошти не дозволять повністю вирішити існуючі проблеми і забезпечити необхідні умови для ефективного функціонування даної галузі народного господарства.

Необхідно, перш за все, вирішити земельне питання, оскільки саме через неможливість використання власниками земель сільськогосподарського призначення свого основного багатства в якості забезпечення для отримання необхідних кредитних ресурсів стримується розвиток виробництва сільськогосподарської продукції. Із вирішенням цього питання пов'язана можливість залучення іноземних інвестиційних ресурсів з метою стимулювання розвитку сільського господарства. Навіть попри зусилля із поліпшення інвестиційного клімату нашої країни проблема із власністю на землю є основною перешкодою на шляху вкладання іноземцями коштів в дану галузь господарства.

Пенсійна реформа повинна стати ще одним кроком на шляху до подолання інфляційних процесів і спрямування вільних коштів не на купівлю імпортованих предметів споживання, а на інвестування цих коштів в економічний розвиток країни і в галузі, які більше всього потребуються фінансові ресурси. Впровадження пенсійної реформи дозволить підвищити добробут населення та дозволить перебудувати споживацьку психологію населення, яке буде зацікавлене у накопиченні зароблених коштів. З огляду на перші роки після внесення змін у існуючу систему пенсійного забезпечення, можна було стверджувати про незначний розвиток недержавних пенсійних фондів, які повинні стати основою нової пенсійної системи країни. Так, за перші три роки після початку реформи недержавними пенсійними фондами

було залучено лише 80 млн дол. США, а їх концентрація обмежувалась столицею нашої країни. Однак, вже за підсумками 2012 року відбулося збільшення кількості цих установ, розширилася географія їх розміщення та кількість зібраних коштів.

Якщо всі вищезазначені заходи є стратегічними і потребують здійснення цілої низки послідовних і системних змін, то вже сьогодні необхідно вдатися до запровадження так званого «інфляційного таргетування», яке широко використовується розвиненими країнами, і яке дозволяє їм контролювати темпи інфляції в установлених рамках. В рамках такого механізму кожна країна на основі проведених розрахунків визначає опальний рівень інфляції на рік або, в окремих випадках, на два. Маючи такий орієнтир, країна може оперативно реагувати на негативні тенденції, що мають місце у вітчизняній економіці. У табл. 2.8 представлені основні показники, що встановлені в окремих країнах в рамках «інфляційного таргетування».

Таблиця 2.8

Довгострокові цільові орієнтири для інфляції в окремих країнах [83, 11]

Країни	Інфляційна ціль, %
Економічно розвинуті	
Австралія	2-3
Великобританія	2
Ісландія	2,5
Канада	1-3
Норвегія	2,5
Швейцарія	<2
Країни, що розвиваються	
Бразилія	4,5 ($\pm 1,5$)
Польща	2,5 (± 1)
Угорщина	3
Чехія	3 (± 1)
Мексика	3 (± 1)
Корея	2,5-3,5

Розглядаючи практику експліцитного інфляційного таргетування у країнах, що відносяться до різних груп країн, можна простежити певний розрив у очікуваних рівнях інфляції. Так, економічно розвинуті країни мають середній орієнтир на рівні 2,5%, а країни, що розвиваються – більше 3%.

Розрахунок цільових показників в даному випадку ґрунтується на використанні певних рівнянь, які враховують зростання цін на товари, що торгуються, та ті, що не торгуються. В кінцевому результаті отримується конкретне значення або діапазон значень, які слугують орієнтиром при здійсненні монетарної політики відповідними компетентними фінансовими органами країни.

Однак, попри поширеність експліцитного інфляційного таргетування існують країни, що не використовують конкретні кількісні значення інфляції. В цьому випадку мова йде про США та Японію. Ці країни вдаються до загального визначення цінової стабільності без визначення конкретного значення чи певного діапазону.

З огляду на значну залежність української економіки від зовнішньоторговельних відносин, при обрахунку цільового значення інфляції фахівцями Національного банку України вважається за доцільне враховувати також рівень цін та товари, що торгуються за кордоном. Таким чином, формула буде мати наступний вигляд:

$$\pi = \pi_T^* + \alpha(\pi_N - \pi_T) \quad [48, \text{С. 11}] \quad (2.2)$$

де, π – оптимальний рівень інфляції;

π_T^* - інфляція товарів, що торгуються за кордоном;

α – частка товарів, що не торгуються, в структурі індексу споживчих цін;

$(\pi_N - \pi_T)$ – зміна відносних цін (товарів, що торгуються, до товарів, що не торгуються).

Використовуючи такий підхід, фахівці Національного банку України розрахували оптимальний рівень інфляції для України та низки інших країн світу. Так, для України даний показник повинен становити 4,8%, для Угорщини – 5,6%, Португалії – 4,2% [там же, 18]. Враховуючи показник інфляції, який був зафіксований за підсумками 2012 року, розрив між оптимальним її рівнем та фактичним склав більше 10%. З огляду на таку невідповідність було проведено дослідження наслідків сталого зниження рівня інфляції.

При оцінці можливих наслідків зниження інфляції на 1 відсотковий пункт було виділено низку ефектів, які є наслідком інфляційних процесів. Формула

для оцінки наслідків зниження інфляції на 1 відсотковий пункт має наступний вигляд:

$$ДЕ = ЕПД + ЕНРФР + ЕВСЧ + \text{інші ефекти [там же]} \quad (2.3)$$

де, ДЕ – довгостроковий ефект від зниження інфляції на 1 відсотковий пункт;

ЕПД – ефект від податкових деформацій;

ЕНРФР – ефект від непродуктивного розвитку фінансового ринку;

ЕВСЧ – ефект від «витрат стоптаних черевиків».

Податкові деформації, які мають місце у випадку стрімкого зростання інфляції, пов'язані із зменшенням реального обсягу податкових надходжень. І його номінальним підвищенням. В першу чергу, з огляду на зростання цін на імпортовані товари, зростання податкових надходжень спостерігається за податком на додану вартість. В Україні таке зростання стало однією з головних причин, які дозволили вже на початку 2013 року перетворити дефіцит державного бюджету у профіцит. У випадку прогресивного оподаткування доходів та прибутків буде спостерігатись перерозподіл фінансових ресурсів на користь держави, що буде підривати підприємницьку ініціативу.

В додаток до вищезазначених негативних наслідків буде спостерігатись підвищення реальних процентних ставок в середині країни. Іноземні інвестори будуть очікувати отримати більше прибутку в країнах, де темпи інфляції є досить високими, що в свою чергу буде впливати на вартість ресурсів на внутрішньому ринку. Також, якщо інфляція є вищою за відповідний показник у країні-торговельному партнері, то втрачається цінова конкурентоспроможність національних виробників і економіки, в цілому.

Підвищення цін та темпів інфляції призводить до втрати споживачами можливості отримання альтернативного доходу, який безпосередньо пов'язаний із номінальною процентною ставкою. Таким чином, зважаючи зростання інфляції буде безпосередньо впливати на зростання номінальної відсоткової ставки і більших втрат від утримання грошей. Даний аспект зниження добробуту називається «витрати стоптаних черевиків».

Таким чином, розрахований ефект від зниження інфляції на 1 відсотковий пункт вказує на негативні наслідки для ВВП країни у короткостроковій перспективі. Проте, у довгостроковій перспективі зниження інфляції буде викликати додаткове зростання ВВП країни. Оцінюючи загальний довгостроковий позитивний ефект від зниження інфляції потрібно враховувати короткострокові негативні та довгострокові позитивні наслідки на темпи економічного зростання. Так, в нашому випадку загальний позитивний ефект від зниження інфляції на 1 відсотковий пункт буде дорівнювати приблизно 0,2% [83, 15].

Розвиток фінансового ринку держави та економічне зростання також знаходяться у тісному взаємозв'язку. Так, Росс Лівайн (співробітник Національного бюро економічних досліджень) у своїй роботі під назвою «Фінанси і зростання: теорія та докази» доводить, що теорія та практика свідчать про спроможність добре розвиненої фінансової системи спростити доступ для фірм до зовнішніх фінансових джерел [----]. Також співробітники МВФ Хосе де Грегоріо та Паоло Гвідотті у своїй роботі «Фінансовий розвиток та економічне зростання» доводять, що існує зв'язок між економічним зростанням та фінансовим розвитком, що вимірюється як відношення кредитів, виданих банківською системою приватному сектору економіки, до ВВП країни. Було доведено, що цей показник досить сильно впливає на економічне зростання у регресійному рівнянні, в якому було використано показники розвитку країн Латинської Америки [----].

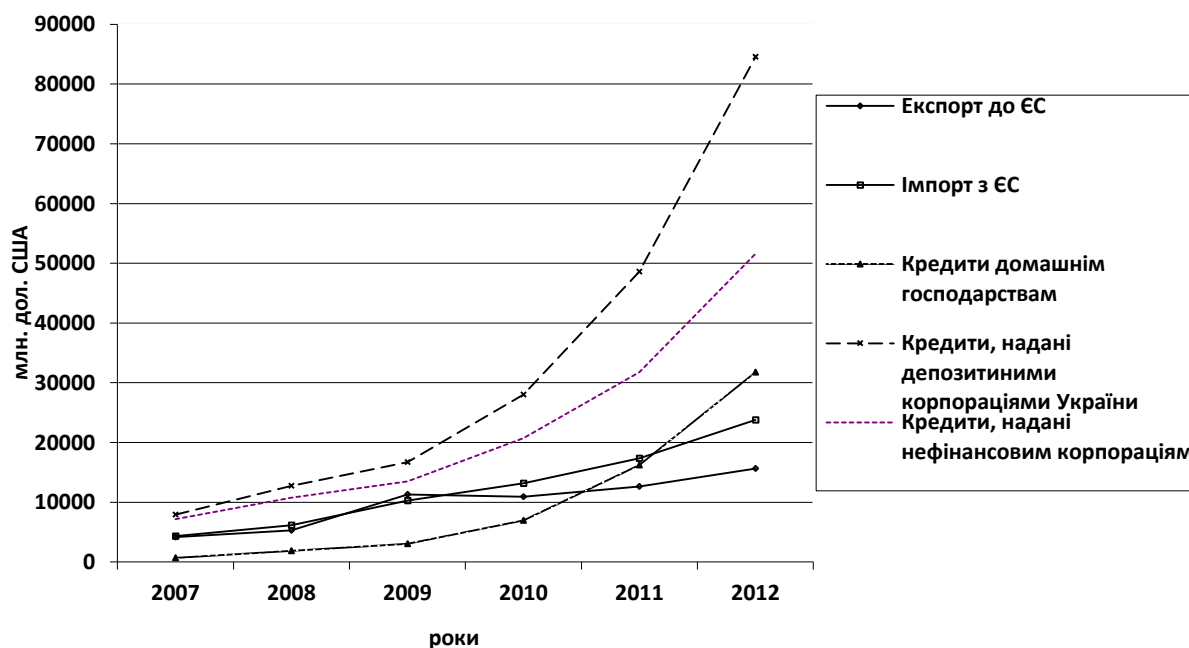
Якщо ж розрахувати коефіцієнт кореляції між темпами економічного зростання та відношенням кредитів, наданих приватному сектору економіки банками до ВВП України за період 2001-2012 роки, отримаємо показник у 0,83. Це свідчить про те, що результати, які були отримані для країн Латинської Америки не були випадковими і, принаймні, для пояснення економічного зростання в Україні можна використовувати даний підхід.

Слід зазначити, що підтримка суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності є досить важливою, оскільки головною передумовою успішної експортної діяльності є створення у країнах-партнерах відповідної підтримуючої сервісної

мережі з обслуговування експортованої продукції. Це є необхідним також з огляду на необхідність збільшення питомої ваги галузей із високим ступенем обробки у структурі експортних операцій.

В той же час, необхідно виключити зростання кількості безнадійних кредитів з метою недопущення погіршення фінансової ситуації у банківській системі та повторення ситуації із банком «Україна». У зарубіжній літературі це трактується як непряма субсидія на користь суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. В останні роки спостерігається досить негативна тенденція до збільшення зовнішнього недержавного боргу. Причиною стало стрімке зростання обсягів кредитування споживчих витрат та іпотечного кредитування. Цей показник вже перетнув критичну межу і тепер є загрозою фінансовій стабільності та економічній безпеці країни. Подальше зростання цього показника може спричинити початок фінансової кризи банківської і фінансової системи, в цілому.

У дослідженні показано, що кредитний пріоритет зовнішньоторговельних відносин пов'язаний із суттєвим впливом, який справляє кредит на розвиток експортно-імпортних операцій (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Кредитна складова зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС (побудовано автором на основі даних Національного банку України)

Автором встановлено, що зростання імпорту європейської продукції тісно пов'язано із підвищенням попиту на імпортні товари з боку домогосподарств та юридичних осіб. Задоволення зростаючого попиту відбувалося на основі розширення обсягів кредитування з боку українських банківських установ загалом і споживчого кредитування, зокрема (див. рис. 2.8). Це призвело до прискорення темпів зростання імпорту товарів та послуг в Україну і, як наслідок, до погіршення стану платіжного балансу. Зростання попиту на кредитні ресурси спонукає банківські установи вдаватися до запозичень на міжнародних фінансових ринках, що впливає на розмір валового боргу держави і створює загрозу для фінансової безпеки держави загалом і стабільності її національної валюти, зокрема. Визначено, що суть кредитної домінантності фінансових пріоритетів зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС полягає у необхідності координації зовнішньоторговельної і кредитної політики України. Це дозволить обмежити негативний вплив імпорту товарів та послуг на макрофінансову стабільність держави і спрямувати потоки грошових ресурсів до реального сектору економіки України [---].

Галузева структура кредитного портфеля депозитних корпорацій свідчить, що саме сфера роздрібної торгівлі була пріоритетним напрямком вкладання коштів (майже 55% від суми усіх наданих позичкових коштів) (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Кредити, надані нефінансових корпораціям, у розрізі видів економічної діяльності, млн. грн. (початок 2013 року)

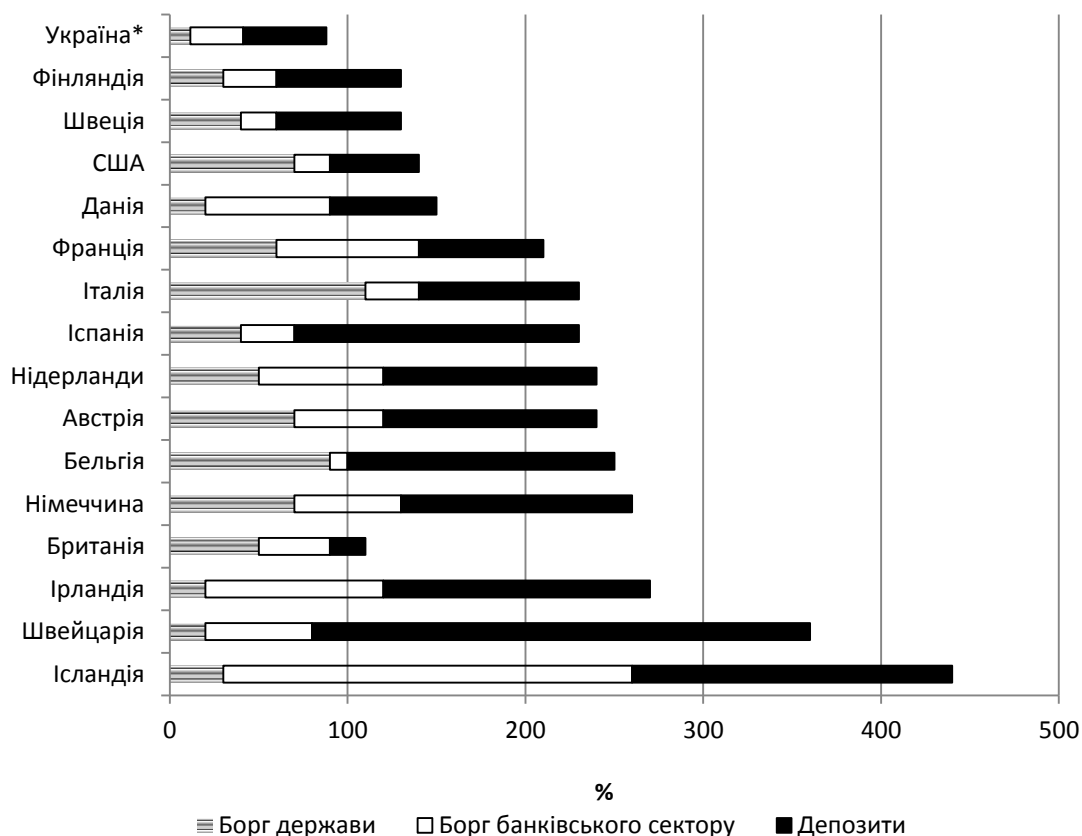
Вид економічної діяльності	Сума
1. Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	106 354
2. Переробна промисловість	68 735
3. Операції з нерухомим майном	30 582
4. Будівництво	23 349

Примітка. Джерело: Побудовано автором на основі даних Національного банку України.

На другому місці знаходиться переробна промисловість, яка отримала з боку банківських установ майже 24% фінансових ресурсів. Це підтверджує тезу про те, що кредитна політика банківських установ стимулювала попит на

імпортні товари та сприяла поглибленню дефіциту сальдо торговельного балансу.

Зростання валової зовнішньої заборгованості, як наслідок збільшення споживчого кредитування, стало загрозою для вітчизняної фінансової системи. Саме показники фінансової діяльності становлять основу показника «фінансової безпеки» країни, який складається відомим економічним виданням The Economist. Саме це видання відоме своїми інноваційними ідеями в галузі розробки показників фінансово-економічного розвитку країни. Так, за їх версією, саме сума заборгованості банківського сектору за взятими кредитами та депозити в банківських установах є двома з трьох складових показника «фінансової безпеки держави» (рис. 2.8).

Примітка. * початок 2013 року

Рис. 2.8. Показник «фінансової безпеки» за версією журналу The Economist

Такий показник в останнє було опубліковано влітку минулого року і він засвідчив проблеми у фінансовій системі саме тих країн, які більше всього і постраждали від фінансової кризи кінця 2013 року.

Саме сьогодні, коли банківські установи розвинених країн світу розширюють межі своєї діяльності і виходять на ринки інших країн, питання узгодження їх інтересів з інтересами фінансово-економічного розвитку у країні базування. У випадку, коли головною ціллю діяльності є максимізація прибутку, а не його оптимізація, вплив іноземної компанії може бути деструктивним та згубним для вітчизняного ринку. Це зайвий раз доводить необхідність проведення зваженої кредитної політики установами банківського сектору, оскільки саме від їх дій в умовах ринкової економіки залежить фінансова безпека країни та напрямок розвитку економіки

Таким чином, банківська система у гонитві за швидкими прибутками спричинила надмірне зростання не тільки імпорту товарів та послуг до країни, а й до зростання фінансової небезпеки України. Враховуючи значну залежність нашої держави від зовнішньої торгівлі, брак ліквідності у банківській системі призвів спочатку до падіння обсягів зовнішньоторговельних операцій, а потім і до зменшення податкових надходжень державного бюджету України.

На сучасному етапі розвитку світової економіки та поширення процесів глобалізації фінансова і торговельна інтеграція відбуваються пліч-о-пліч. Міжнародна торгівля супроводжується розвитком міжнародних фінансів таким чином, що збільшення обсягів торгівлі буде збільшувати попит на фінансові інструменти з метою хеджування ризиків. Більша фінансова інтеграція буде сприяти розвитку міжнародної торгівлі [---].

Висновки до розділу 2

1. Виявлено, що Україна досить широко та активно використовує наявний арсенал засобів з метою стимулювання та регулювання зовнішньоторговельних відносин. В той же час, обсяги непрямих субсидій з боку держави є значними і майже дорівнюють розмірам Державного бюджету України, що свідчить про їх неефективне використання;

2. Доведено, що зниження рівня митного тарифу призводить до втрати певної частини податкових надходжень Державного бюджету України. Це вимагає формування податкової політики держави, яка б передбачала покращення процедури справляння податків на споживання і податку на додану вартість, зокрема. Саме в Україні справляння даного виду податку є неефективним, що проявляється у фактичній ставці податку на додану вартість, яка майже в двічі менша за законодавчо встановлену.

3. Виявлено, що податкова система України має досить велику кількість проблем, які в більшості своїй пов'язані із впровадженням з часу набуття нашою країною незалежності нових видів податків. Наприклад, такий податок, як податок на додану вартість, за свідченням багатьох науковців є податком для розвинутих економік. До того ж, законодавче регулювання справляння даного податку є недосконалим і вимагає значних правок. Перш за все, мова йде про регулювання процесу відшкодування даного податку та відсутність відповідальності податкових органів за несвоєчасне повернення заборгованих сум;

5. Обґрунтовано, що розробка зовнішньоторговельної політики України повинна супроводжуватись формуванням системи скоординованих заходів: реформування системи нетарифних обмежень, розширення бази внутрішніх податків, зниження рівня митного тарифу, зниження рівня податків на експорт, зниження дисперсії митного тарифу;

6. Доведено, що монетарна (грошово-кредитна) політика України негативно впливає на розвиток зовнішньої торгівлі та фінансово-економічний розвиток країни в цілому. Це проявляється через надмірне стимулювання імпорту товарів та послуг з боку вітчизняних банківських установ, що спричиняє зростання негативного торговельного сальдо держави. Також заниження обмінного курсу національної валюти по відношенню до основних світових валют призводить до «імпорту інфляції» і зниження таким чином рівня добробуту населення.

РОЗДІЛ 3

ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

3.1. Лібералізація зовнішньої торгівлі та її роль у фінансовій стабілізації України

Держава має у своєму розпорядженні широке коло тарифних та нетарифних інструментів регулювання зовнішньої торгівлі [120, 157-163; 8, 78; 7, 122; 12, 182-183; 78, 81]. При цьому, одні країни за допомогою цих інструментів обмежують доступ до своїх ринків, а інші намагаються створити якомога сприятливіші умови для їх доступу. Виходячи із цього, виділяються зовнішньоторговельну політику протекціонізму та ліберальну.

Протекціоністська торговельна політика була характерною для меркантилістів (У. Стаффорд, Т. Мен, А. Серра, Г. Скарuffі, А. Монкретьєн), які теоретично обґрунтували необхідність застосування державою всіх наявних засобів з метою захисту вітчизняного ринку від іноземної продукції. Таким чином, як пояснювали вони, можна буде обмежити відтік із країни золота, як основного багатства. При цьому вони аргументували потребу у сприянні розвитку вітчизняного виробництва і експорту цієї продукції до інших країн. Цим самим країна могла отримувати додаткові обсяги золота за експортовану продукцію.

Вже в цей період (XVI – XVIII ст.) можна було простежити взаємозв'язок між торговельною та фінансовою політикою держави. При цьому саме політика торговельна була засобом для досягнення фінансової стабільності в країні. Однак, фінансова стабільність в цей час мала дещо звужене розуміння і

зводилася лише до обмеження витоку із країни і стимулювання припливу до неї золота як основного мірила багатства. В свою чергу, фінансова політика держави повинна була сприяти розвитку національного виробництва.

Також слід відзначити наявність протиріч у випадку застосування такого типу політики. Через ігнорування інтересами інших країн і обмеженні доступу їх на вітчизняні ринки країни створили досить складні умови для здійснення міжнародної торгівлі. Через це вже представники школи класичної політичної економіки (А. Сміт та Д. Рікардо) обґрунтували необхідність спеціалізації кожної країни на виробництві тих товарів, в яких ці країни мають абсолютні та відносні переваги [199, 11].

Це повинно було вирішити вищезгадані протиріччя і забезпечити зростання добробуту країн на основі взаємовигідного розвитку зовнішньоекономічної діяльності і особливо її зовнішньоторговельної складової.

Таким чином, під лібералізацією зовнішньої торгівлі розуміємо «розширення свободи економічних дій і зняття обмежень на діяльність у сфері міжнародної торгівлі для національних господарюючих суб'єктів, а також спрощення доступу на внутрішній ринок для зарубіжних суб'єктів» [124, 277].

Лібералізація зовнішньоторговельного режиму передбачає не тільки зменшення рівня тарифних, а й нетарифних обмежень. При цьому для аналізу рівня лібералізації митно-тарифних обмежень використовується два показники: рівень середньозваженого митного тарифу та середньоарифметична ставка ввізного мита діючого Митного тарифу [40, 44], яка за твердженнями міністра економічного розвитку і торгівлі України Прасолова І. М. становить на початок 2013 року 5,1%, а рівень кінцевого зв'язаного в рамках приєднання до СОТ — 6,28%. Тобто Україна вже нині практично працює за правилами СОТ. Це свідчить про відносну лібералізацію митно-тарифних обмежень української зовнішньої торгівлі.

Однак, на сучасному етапі досить вагомої сили набувають нетарифні обмеження, які в рамках СОТ стали основним предметом перемовин. Як уже зазначалося раніше, показник рівня використання нетарифних обмежень

стосовно імпорту в нашій країні згідно із розрахунками співробітників Інституту економічних досліджень та політичних консультацій є вищим за аналогічні показники у деяких країнах Центральної Європи.

Іншими більш поширеними показниками обрахунку рівня лібералізації зовнішньої торгівлі є: співвідношення між зовнішньоторговельним оборотом країни та ВВП країни; співвідношення між імпортом до країни та її ВВП; співвідношення між надходженнями від імпортного мита та обсягами імпорту. За цими показниками Україна починаючи з 1996 року демонструвала непослідовність у здійсненні заходів із лібералізації зовнішньоторговельного режиму. Якщо розрахувати ступінь лібералізації зовнішньої торгівлі України із країнами ЄС, то можна побачити, що починаючи з 1998 року до 2001 року спостерігалася лібералізація зовнішньої торгівлі. В цей час відношення зовнішньоторговельного обігу із країнами ЄС до ВВП України збільшилося із 14,6% до 19%. Після цього спостерігалось значне зниження цього показника до майже 11%, а до 2004 року показник знову зріс.

В минулому столітті процеси лібералізації зовнішньої торгівлі спричинили початок лібералізації фінансових ринків. Було розпочато процес спрощення доступу іноземних інвесторів до активів вітчизняних підприємств. Локомотивом цих процесів можна вважати створену у 1994 році Світову організацію торгівлі. Саме в рамках цієї організації спочатку відбулася лібералізація зовнішньої торгівлі, а згодом і спрощено умови діяльності іноземних інвесторів на вітчизняному ринку шляхом надання умов рівних як для підприємств з іноземним капіталом, так і для вітчизняних підприємств при здійсненні оподаткування їх діяльності. Такі умови було досягнуто шляхом закріплення в угоді, що була підписана 1994 року між членами ВТО стосовно регулювання питань, пов'язаних із інвестиціями – принципів, які створювали для всіх іноземних інвесторів однакові умови доступу до вітчизняного ринку.

В рамках СОТ ще у 1947 році було розпочато процес лібералізації зовнішньої торгівлі шляхом поступового зниження рівня тарифів на основні види продукції. До цього часу було проведено вісім раундів багатосторонніх переговорів, а в цей час триває Раунд Доха. Предметом даного раунду

переговорів є нетарифні обмеження. До цього часу було досягнуто домовленість про скасування у 2013 році субсидування сільськогосподарської продукції.

Основні результати восьми попередніх раундів можна побачити у Додатку М. На сьогоднішній день середньозважений рівень тарифу у США склав 3,5%, у ЄС – 3,6, а в Японії – 1,7%. Тобто, можна побачити досить вагомий рівень лібералізації зовнішньої торгівлі стосовно рівня тарифів. Однак в даний час досить гостро стоїть питання із нетарифними обмеженнями, які стали основним інструментом у здійсненні зовнішньоторговельної політики державами світу.

Важливим моментом у процесі лібералізації зовнішньоторговельного режиму є зменшення витрат, пов'язаних із транспортуванням товарів через кордон. Вивченням впливу торговельних витрат на макроекономічну стабільність займалися Аллан Д. Бруннер (економіст підрозділу із дослідження міжнародних фінансів Федеральної резервної системи США, співробітник МВФ) та Канда Накноі (професор університету м. Пардю м. Чикаго (США)) у своїй роботі « Торговельні витрати, ринкова інтеграція та макроекономічна стабільність». Вони побудували динамічну рівноважну модель, що складається із двох країн, в якій ступень ринкової інтеграції прямо залежить від торговельних витрат (транспортні витрати, тарифи та інше). Так, зниження торговельних витрат призводить до більшої ринкової інтеграції, оскільки відносна ціна на іноземні товари знижується та одночасно відбувається підвищення внутрішнього споживання імпортованих товарів [141, 22]. В додаток до цього, за більшого ступеня ринкової інтеграції модель передбачає падіння реального обмінного курсу національної валюти, оскільки відбудеться зміна торговельного балансу країни. Торговельні витрати мають неоднозначний вплив на інші макроекономічні показники, такі як дохід та споживання. Також в роботі надається теоретичне обґрунтування деяких висновків, що були зроблені на емпіричній основі.

Модель, що була використана в роботі, продемонструвала на скільки торговельні витрати та розмір країни відіграють важливу роль у перенесенні різноманітних внутрішніх та зовнішніх шоків та впливають на різноманітні

макроекономічні показники. Існування торговельних витрат, звичайно ж, впливає на зміну відносних цін як у країні-реципієнті, так і у країні-експортері товарів, що призводить до руху в бік споживання вітчизняних товарів та знижує чутливість попиту на іноземні товари. Прогнози, що було зроблено за допомогою моделі, протестовано за допомогою даних розвитку країн-членів Організації економічного партнерства та співробітництва. Емпіричні результати, як вже зазначалося вище, були дещо неоднозначними. Так, наприклад, зміни у торговельних витратах можуть мати інший непрямий вплив на макроекономічну рівновагу. Саме тому, проводячи ключові зміни у своїй політиці, уряди багатьох країн намагаються супроводжувати їх більшим ступенем торговельної відкритості. Економічна структура економіки також змінюється із більшим ступенем інтеграції товарних ринків.

Іншим важливим фінансовим аспектом лібералізації зовнішньої торгівлі є можливий приплив інвестиційних ресурсів. Дослідженням цього питання займалась співробітниця МВФ та департаменту економіки ОЕСР Флоранс Жамот у роботі під назвою «Прямі іноземні інвестиції та регіональні торговельні угоди (РТУ)». Дослідження зосереджено на виявленні впливу регіональних торговельних угод на приплив прямих іноземних інвестицій до країн-учасників цих угод. Гіпотеза тестується за допомогою даних по 71 країнам, що розвиваються, за період 1980-99 років [---]. Знайдено доказ того, що розмір ринку за регіональної торговельної угоди має позитивний вплив на обсяг прямих іноземних інвестицій, які було отримано країнами-учасниками цієї угоди. Такий вплив був найбільш значним у період 90-х років, коли такі угоди були реанімовані, а їх кількість значно збільшилась. Кількість населення країни також відіграє визначальну роль, можливо через те, що це впливає на доступність робочої сили. Та все ж, не всі країни можуть отримувати позитивні результати від регіональних торговельних угод у рівній кількості: країни із більш освіченою робочою силою та/або більш стабільною фінансовою ситуацією претендують на залучення більшої кількості прямих іноземних інвестицій у порівнянні із іншими країнами-партнерами за угодою. Цей висновок означає, що дуже важливо для всіх країн-учасниць РТУ поліпшувати

бізнесове середовище всередині країни для того, щоб бути більш привабливою по відношенню до інших країн регіону. І на сам кінець, негативна кореляція між обсягом прямих іноземних інвестицій, отриманих країнами-учасницями РТУ та іншими країнами свідчить про те, що інвестиції відволікалися від країн, які не є членами РТУ, на користь країн-членів РТУ. Як ілюстрація цієї тези виступає імітація створення РТУ між Алжиром, Марокко та Тунісом і додатковий обсяг прямих іноземних інвестицій, що отримували б ці країни за цих умов.

Економіка кожної країни у своєму розвитку робить вибір між орієнтацією на зовнішній чи внутрішній попит. Зважати необхідно на спроможність економіки зберігати протягом тривалого періоду високі темпи зростання і забезпечувати бюджет країни необхідними ресурсами. Прикладом орієнтації на внутрішній попит є США, які на сьогоднішній день охоплюють майже 20% світового господарства та реалізують при цьому майже 90% своєї продукції власним громадянам [9, 122]. Не в останню чергу, цього вдалося досягти за рахунок переходу на інноваційну модель виробництва, що забезпечило високу конкурентоспроможність американської економіки. Визначальну роль при цьому відігравали і відіграють сьогодні великі транснаціональні компанії (ТНК) [70, 57], які почали виникати ще наприкінці ХІХ сторіччя [92, 33]. Так, наприклад, 50 років тому відома компанія «АТ&Т» була монополістом на ринку комунікаційних послуг США [---]. В цей час перша хвилина тривалої телефонної розмови коштувала майже 1 долар США, а декілька центів із цієї суми йшли на фінансування науково-дослідної діяльності. В результаті, співробітники науково-дослідного центру компанії шість разів ставали лауреатами Нобелівської премії. Але вже після того, як компанія змушена була продати свої активи у 1984 році через скрутне фінансове становище, а вартість телефонних розмов впала до декількох центів, науково-дослідні установи, що входили до її складу були позбавлені інвестиційних ресурсів [---]. Підтвердженням могутності американських ТНК є той факт, що 50% із 500 найбільших глобальних корпорацій світу походять саме із США [9, 88].

Головною особливістю процесу глобалізації є те, що фінансова та торговельна інтеграція відбуваються пліч-о-пліч. Так, на базовому рівні, міжнародна торгівля супроводжується розвитком міжнародних фінансів таким чином, що збільшення обсягів торгівлі буде призводити до підвищення попиту на фінансові інструменти з метою хеджування ризиків [122, 10]. Більша фінансова інтеграція буде сприяти розвитку міжнародної торгівлі. Так, наприклад, прямі іноземні інвестиції у нове виробництво будуть спочатку супроводжуватись значними обсягами імпорту капітальних товарів, а після початку реалізації проекту – експортом готової продукції [----].

В умовах глобалізації та інтернаціоналізації фінансових ринків важливим стає питання про те, чи можуть взаємовідносини між інвестиціями та фінансами позитивно впливати на зростання та економічний розвиток.

За словами лауреата Нобелівської премії Едмунда Фелпса (професор Колумбійського університету), два фактора повинні бути взяті до уваги для виявлення взаємозв'язку: (і) інформація, яку не можна отримати безкоштовно, через що рівновага на ринку досягається лише поміж агентами, які мають у розпорядженні різномірну інформацію; (ii) капітал, праця та товари, які повинні пересуватись вздовж кордонів, але швидкість і вартість пересування є різною.

Автор також вказує на існування трьох основних видів неефективності під час провадження процесу фінансування: неефективність банківського фінансування, фінансування через фондовий ринок та за рахунок венчурного капіталу.

Якщо мова йде про банківський капітал, то інформаційні переваги інвесторів впливають на встановлення відсоткових ставок за кредитами. Тобто, рівень відсоткової ставки встановлюється не тільки виходячи із попиту на кредити, а й з урахуванням очікуваного рівня ризику. Через це, готовність інвесторів виділити ресурси є протилежною до рівня відсоткової ставки. Неефективність у випадку із фінансуванням за допомогою фондового ринку полягає у наявності інформаційних переваг у менеджерів фірм перед власниками. При фінансуванні за рахунок венчурного капіталу мова, знову ж, йде про наявність асиметричної інформації, що призводить до наявності у

іноватора недиверсифікованого портфелю цінних паперів, а інвестор, у свою чергу, може диверсифікувати свій портфель цінних паперів.

Вирішення проблеми із недосконалістю інформації та пов'язаними із цим втратами покладається при цьому на фінансових посередників. На фінансовому ринку підприємці можуть вибрати більш ризиковані та прибуткові технології. Без фінансового ринку їм би довелося диверсифікувати ризики лише шляхом вибору менш спеціалізованих та менш продуктивних технологій [----].

В Україні лише відбувається процес формування ефективного фінансового ринку, що певним чином стримує економічне зростання національної економіки. Особливо, це стосується проблем із функціонуванням фондового ринку та відсутності венчурних компаній.

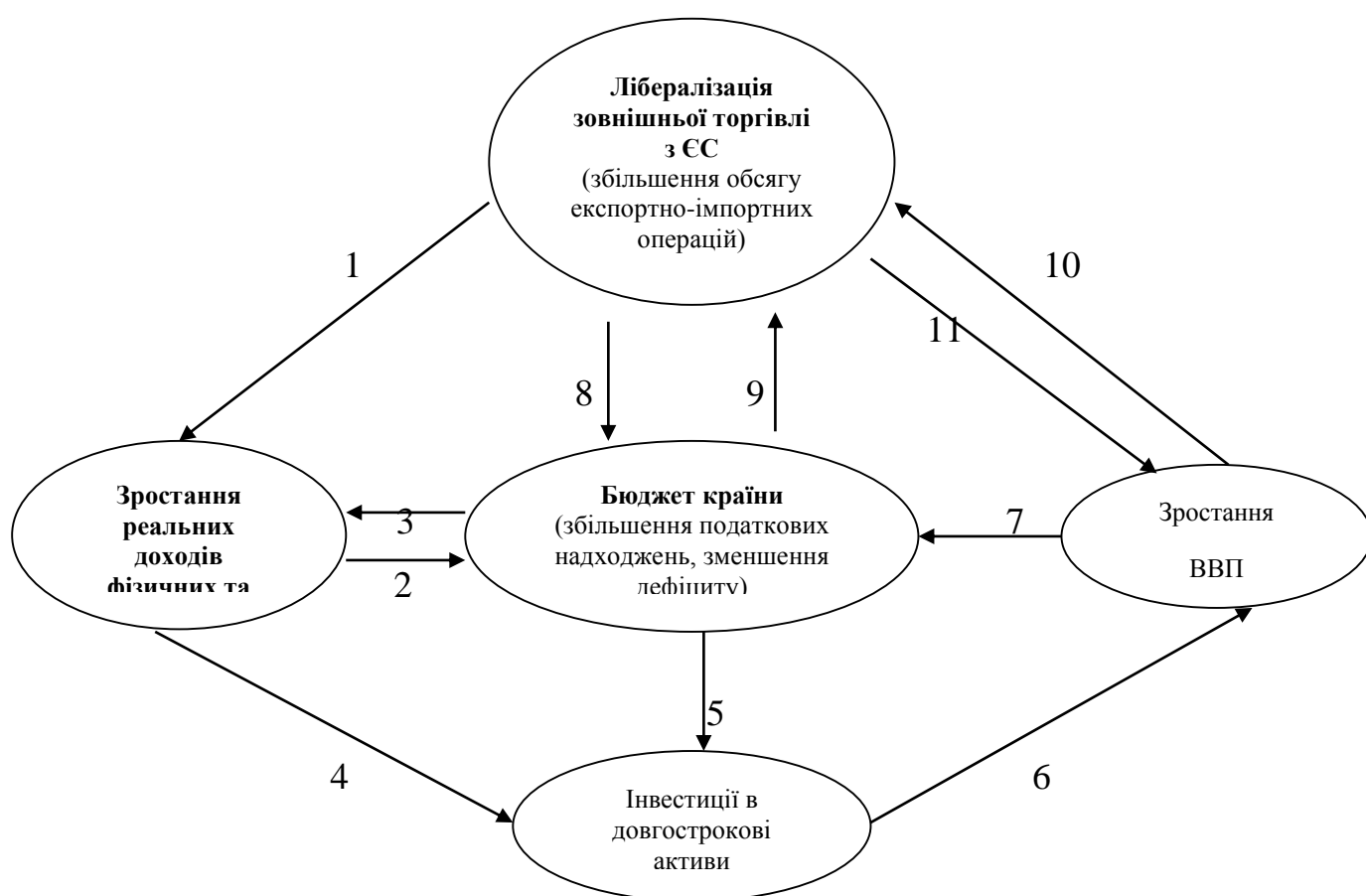
Українська економіка після отримання незалежності також стояла перед вибором, який був певною мірою обмеженим через низьку платоспроможність внутрішнього попиту. Поряд із цим, економіка країни не змогла отримати навіть на сьогодні достатніх фінансових надходжень через інше джерело – прямі іноземні інвестиції (так, на початок 2013 року за даними ДКСУ в Україну надійшло лише 29 млрд дол. США). Навіть попри їх незначну кількість вони справляють позитивний вплив на підвищення продуктивності праці та збільшення обсягів експорту [69,12]. Поряд із цим, як свідчить дослідження процесу лібералізації зовнішньої торгівлі у Мексиці наприкінці 80-х років минулого століття, результатом таких реформ було збільшення обсягів імпорту та інвестицій в економіку країни [----].

Враховуючи це, ставку було зроблено на експортну модель економічного розвитку, що забезпечила необхідні високі темпи економічного зростання, дозволила збільшити обсяги податкових надходжень до бюджету країни та спричинила підвищення доходів населення та прибутків підприємств. Проте, за оцінками вітчизняних науковців ємність вітчизняного ринку збільшилась у період 2005-2008 років із 336,4 млрд грн. до 766,7 млрд грн. [73, 58]. Обсяг кінцевих споживчих витрат в Україні у 2012 році становив майже 560 млрд грн. В той же час, обсяги українського імпорту товарів та послуг зросли із 98,46 млрд грн. у 2005 році до 331,28 млрд грн. у 2012 році [31, 30]. Цікавим є факт,

що український ринок зростає повільніше за обсяги українського імпорту (за 2005-2012 роки обсяги імпорту збільшились у 4, а кінцеві споживчі витрати – у 3,1 рази), а тому доля вітчизняних виробників буде поступово зменшуватись.

На сьогоднішній день функціонування української економіки можна представити за допомогою схеми, що зображено на рис. 3.1.

За твердженнями іноземного наукового дослідника, Ягдіша Н. Бхагваті [137], відкриття економіки призводить до впливу на економіку країни двох ефектів: *ефект впливу* та *ефект акумуляції капіталу* (дія відбувається як у коротко - так і довготерміновому періоді).

Рис. 3.1. Механізм функціонування української економіки

Перший проявляється у кількісному збільшенні обсягів експортованої з країни продукції, що призводить до збільшення доходів та споживання без розширення виробничих можливостей [----]. *Ефект акумуляції капіталу* має місце за умови, якщо частина доходів, що були отримані від збільшення обсягів експорту, буде інвестована у розширення виробництва на інноваційній основі. Саме це забезпечить у майбутньому високі темпи економічного зростання.

Саме процес, що позначено на рис. 3.1 цифрою **1**, відображає збільшення реальних доходів підприємств через отримання додаткової можливості збуту своєї продукції за вищими цінами на ринках іноземних держав та працівників, що безпосередньо приймають участь у виробництві цієї продукції. Так, лише у 2009 році рентабельність підприємств металургійної промисловості становила 17,2%, а виручка шістнадцяти провідних – 64 млрд грн. (це на 61,8% більше ніж у 2008 році). В той же час, експорт металургійної продукції дає 40% всіх валютних надходжень до країни. Поряд із цим, ця галузь демонструє досить високі показники трудо- та енергоємності виробництва.

Отже, як видно із результатів проведених розрахунків, у період із 2001 по 2012 роки зростання рівня доходів населення майже на 94% (коефіцієнт детермінації) обумовлювався розвитком зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС, в той час як прибутковість підприємств – на 92%. Поряд із цим, рівень лібералізації зовнішньої торгівлі з ЄС протягом всього зазначеного періоду має менш вагомий вплив як на доходи громадян, так і на прибутки підприємств.

Лібералізація зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС досить добре корелюється із розвитком таких показників як: доходи громадян, прибутки підприємств. В той же час, розвиток зовнішньої торгівлі в абсолютних показниках ще більше пов'язаний із зростанням двох вищезазначених показників (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Вплив лібералізації зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС
на доходи суб'єктів господарювання та населення**

Роки	Зв'язок між лібералізацією ЗТО між Україною та ЄС і доходами населення	Зв'язок між лібералізацією ЗТО між Україною та ЄС і прибутками суб'єктів господарювання	Зв'язок між ЗТО між Україною та ЄС та доходами населення	Зв'язок між ЗТО між Україною та ЄС прибутками суб'єктів господарювання
2001-2012	0,77	0,72	0,97	0,96
2007-2009	0,98	0,92	-	-
2001-2005	0,85	-0,22	-	-

Примітка. Джерело: побудовано за даними Державного комітету статистики України, розрахунки автора.

Процес лібералізації зовнішньоторговельного режиму з країнами ЄС відбувався у період з 2007 по 2009 роки та між 2001 по 2005 рр. Саме в ці періоди коефіцієнт кореляції між лібералізацією зовнішньоторговельного режиму поміж Україною і ЄС та доходами населення, прибутками підприємств був на рівні 0,9, що є досить вагомим показником.

На увагу заслуговує і той факт, що під час першого періоду лібералізації зовнішньої торгівлі України з ЄС спостерігається відсутність зв'язку, але уже під час другого періоду можна спостерігати досить вагомий рівень впливу лібералізації зовнішньої торгівлі на рівень прибутків суб'єктів господарювання.

Отримані результати підтверджують той факт, що лібералізація зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС позитивно впливає на формування доходів громадян та прибутків підприємств. Слід зазначити, що вплив абсолютних обсягів зовнішньої торгівлі на доходи підприємств та населення є більш суттєвим ніж вплив рівня лібералізації зовнішньоторговельного режиму на останні. Це свідчить про важливий вплив зовнішнього попиту та валютно-курсової політики на фінансовий розвиток країни (девальвація національної валюти). Цим самим ми знаходимо підтвердження висновків, що були зроблені Ягдішем Н. Бхагваті у своїх дослідженнях.

Поряд із цим, відбуваються процеси під номерами 2 та 3, які свідчать про сплату населенням та підприємствами податків до бюджету і отримання трансфертів та різних субсидій, відповідно. Безумовно, сплата податків не в останню чергу залежить від фінансового стану населення, його спроможності сплачувати необхідні платежі до бюджету держави та від можливостей суб'єктів господарювання ефективно здійснювати свою діяльність, досягати необхідних фінансових результатів, які у свою чергу слугують основою для сплати обов'язкових платежів на користь держави. У свою чергу, держава, отримуючи відповідні можливості для здійснення політики, перерозподіляє створений в країні валовий внутрішній продукт (ВВП) та відновлює соціальну справедливість, провадить політику підтримки вітчизняного виробника, надаючи різного роду податкові пільги, субсидії, здійснюючи пільгове кредитування. Таким чином держава надає цінових конкурентних переваг

вітчизняним виробникам у порівнянні із іноземними, що створює для них можливість успішно господарювати та підвищувати свої фінансові результати. Але отримавши цінові конкурентні переваги, вітчизняні виробники втрачають мотивацію до поліпшення ефективності власного виробництва, впровадження новітніх технологій.

Для того щоб оцінити вплив зовнішньої торгівлі з ЄС (її лібералізації) на рівень податкових надходжень, необхідно розрахувати відповідні коефіцієнти кореляції. У табл. 3.2 містяться результати проведених розрахунків.

Результати, що були отримані за підсумками розрахунків, демонструють, в цілому, наявність зв'язку між розвитком міжнародної торгівлі та податковими надходженнями держави протягом 2003-2012 рр. Особливо значущим взаємний вплив є у період відчутної лібералізації зовнішньої торгівлі у період між 2003-2005 рр.

Результати, що були отримані за підсумками розрахунків, демонструють, в цілому, наявність зв'язку між розвитком міжнародної торгівлі та податковими надходженнями держави протягом 2003-2012 рр.

Таблиця 3.2

Кореляційний зв'язок між податковими надходженнями та лібералізацією зовнішньої торгівлі між ЄС та Україною

Роки	Зв'язок між лібералізацією ЗТО між Україною та ЄС та податковими надходженнями	Зв'язок між лібералізацією ЗТО між Україною та ЄС та податками на доходи і податками на прибуток	Зв'язок між лібералізацією ЗТО між Україною та ЄС та податком на прибуток підприємств	Зв'язок між лібералізацією ЗТО між Україною та ЄС та прибутковим податком з громадян
2003-2012	0,68	0,69	0,74	0,63
2007-2009	0,67	0,68	0,81	0,48
2003-2005	0,97	0,97	0,97	0,96

Примітка. Джерело: побудовано за даними Державного комітету статистики України, розрахунки автора.

Особливо значущим взаємний вплив є у період відчутної лібералізації зовнішньої торгівлі у період між 2003-2005 рр.

Саме в цей період коефіцієнт кореляції між цими показниками досягав майже 0,97, тобто, майже на 90% розмір податкових надходжень залежить від розвитку зовнішньої торгівлі (коефіцієнт детермінації).

Проте, зміни у податковому законодавстві, особливо це стосується зниження ставки прибуткового податку 2007 році із 30% до 25%, призвели до поступового зниження значущості зв'язку між лібералізацією зовнішньої торгівлі та податковими надходженнями починаючи з цього року.

Поряд із цим, існує зв'язок між податком на доходи, темпами економічного зростання та міжнародним розміщенням капіталу [----]. Автори, які досліджували дане питання, стверджують, що зміни ставки податку можуть призводити одночасно до збільшення темпів економічного розвитку економіки країни та призводити до зменшення обсягів фінансових ресурсів на вітчизняному ринку і через це виникає додаткове навантаження на заощадження населення. Це, у кінцевому підсумку, призводить до їх зменшення і негативного впливу на добробут громадян [132, 21].

Результати досліджень співробітників МВФ свідчать, що лібералізація зовнішньої торгівлі веде спочатку до підвищення прибутків підприємств, а потім – до зростання інвестицій в довгострокові активи (цифра 4 на рис. 3.1). У свою чергу, держава також впливає на збільшення обсягів інвестицій в довгострокові активи через надання різного роду податкові пільги та інвестиції на пільговій основі за рахунок коштів державного бюджету та регулюванням амортизаційної політики (цифра 5 на рис. 2.8). Дані табл. 3.3 містять розрахунки стосовно наявності зв'язку між інвестиціями в основний капітал, лібералізацією зовнішньої торгівлі та рівнем доходів населення і прибутками підприємств.

За результатами проведених розрахунків можна стверджувати про наявність вагомого зв'язку між рівнем доходів фізичних та юридичних осіб і інвестиціями в довгострокові активи, що є ще одним підтвердженням висновків, зроблених Ягдішем Н. Бхагваті, про вплив лібералізації зовнішньої торгівлі на інвестиції в довгострокові активи через збільшення доходів населення та суб'єктів господарської діяльності.

**Кореляційний зв'язок між інвестиціями в довгострокові активи,
лібералізацією зовнішньої торгівлі та доходами фізичних та юридичних осіб**

Роки	Зв'язок між лібералізацією ЗТО між Україною та ЄС та інвестиціями в довгострокові активи	Зв'язок між ЗТО між Україною та ЄС та інвестиціями в довгострокові активи	Зв'язок між прибутками суб'єктів господарювання та інвестиціями в довгострокові активи	Зв'язок між доходами населення та інвестиціями в довгострокові активи
2001-2012	0,75	0,97	0,98	0,98
2007-2009	0,98	-	-	-
2003-2005	0,94			

Примітка. Джерело: побудовано за даними Державного комітету статистики України, розрахунки автора.

Дослідження впливу інвестицій в довгострокові активи на економічне зростання (зростання обсягів ВВП) на прикладі української економіки повинен остаточно підтвердити висновки вищезгаданого автора. Так, розрахований коефіцієнт кореляції дорівнює 0,99 (цифра 6 на рис. 3.1). Це свідчить про правильність висновків, що були зроблені Ягдішем Н. Бхагваті у своїх дослідженнях стосовно природи та чинників економічного зростання країни. Зростання ВВП у країні, що використовує експортоорієнтовану модель економічного розвитку, спричинює збільшення обсягів експорту виробленої продукції на зовнішні ринки (цифра 10 на рис. 3.1). Проте, зростання інвестицій в довгострокові активи спостерігалася лише в металургійній галузі. В той же час, у енергетичній галузі та харчовій промисловості спостерігався найбільший дефіцит у відповідних фінансових ресурсах [82, 17].

Зростання ВВП країни призводить, як відомо, до підвищення податкових надходжень через збільшення виробленої продукції всередині країни та підвищення платоспроможного попиту. Так, коефіцієнт кореляції між зростанням ВВП країни та збільшенням податкових надходжень дорівнює 0,97. Це свідчить, що ВВП країни на 84% впливає на рівень податкових надходжень державного бюджету (цифра 7 на рис. 3.1).

У дослідженні, що було здійснено Європейською Комісією у період 1970-2008 роки за країнами-членами ЄС, свідчить про наявність такого зв'язку [----].

Аналізуючи кореляційний зв'язок між балансом бюджету держави та темпами економічного зростання автори приходять до висновку про його існування загалом. Однак, зазначається, що зв'язок між потенційним економічним зростанням та бюджетним балансом є досить сильним. Якщо ж досліджуваний період обмежити 1995 та 2008 роками, то коефіцієнт кореляції зменшується із 0,48 до 0,18 [-----] (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Кореляційний зв'язок між балансом державного бюджету та темпами економічного зростання у країнах ЄС за 1970-2003 рр. [168, Р. 164]

	Коефіцієнт кореляції за 1970-2008 рр.	Коефіцієнт кореляції за 1995-2008 рр.	Коефіцієнт кореляції із прогнозованими на наступні п'ять років темпами економічного зростання
Бельгія	0,22	-0,77	0,45
Данія	0,62	0,58	0,2
Німеччина	0,04	-0,09	0,46
Греція	0,79	0,96	0,55
Іспанія	0,56	0,9	0,1
Франція	0,75	0,94	0,72
Ірландія	0,89	0,79	0,38
Італія	-0,13	-0,79	0,38
Нідерланди	0,36	-0,39	0,02
Австрія	0,58	-0,58	0,76
Португалія	0,53	-0,73	0,67
Фінляндія	0,54	0,57	0,14
Швеція	0,43	0,49	-0,25
Середнє значення	0,48	0,18	0,36

Проаналізувавши подану вище таблицю можна стверджувати, що протягом всього зазначеного періоду спостерігався позитивний зв'язок між досліджуваними показниками і лише у випадку з Італією вплив одного показника на інший є негативним.

Цей факт можна пояснити незадовільним станом державного бюджету країни, оскільки саме в Італії спостерігається останнім часом стабільний бюджетний дефіцит, що спричинило до підвищеної уваги до цієї проблеми з боку керівних органів ЄС.

Поряд із дослідженням взаємозв'язку між балансом державного бюджету та темпами економічного зростання Європейською Комісією було доведено той факт, що бюджетний дефіцит негативно впливає на стан платіжного балансу країни [----].

При цьому, робиться наголос на те, що такий зв'язок між розглянутими показниками може йти як від балансу бюджету до економічного зростання, так і у зворотному напрямку. Також робиться припущення, що позитивний взаємозв'язок між цими показниками може бути викликаний залежністю їх обох від певного третього фактору.

Дослідники Ричард І. Болдуїн (професор міжнародної економіки, директор Центру досліджень економічної політики (м. Кембридж, США)) та Рікард Форсілд (професор економіки, Лундський університет (м. Лунд, Швеція)) вказують на існування інших зв'язків між відкритістю економіки та економічним зростанням. Так, за їх твердженням, існування торговельних бар'єрів спричинює зростання граничної вартості фактору капітал. Також, стверджується, що лібералізація зовнішньої торгівлі спроможна виправити недосконалу конкуренцію на ринку шляхом впливу «про конкурентних ефектів» [134, 17].

Співробітниками Національного бюро економічних досліджень (Ромейн Важіарг (кандидат економічних наук Гарвардського університету (м. Кембридж, США)) та Карен Хорн Велк (Стенфордський університет)) було проаналізовано процес лібералізації зовнішньоторговельного режиму у 13 країнах протягом 1950-1998 рр. В результаті було виявлено той факт, що ті країни, які здійснювали поступову лібералізацію зовнішньої торгівлі, відчули підвищення темпів економічного зростання у середньому на 1,5% у порівнянні із періодами, що передували реформам. Після проведення процесу лібералізації зовнішньоторговельного режиму інвестиції в довгострокові активи зросли на 1,5-2%, що підтверджує висновки Ягдіша Бхагваті про вплив зовнішньої торгівлі на економічне зростання шляхом фізичної акумуляції капіталу [----].

Співробітниками Національного бюро економічних досліджень, Вільямом Естерлі та Серджіо Ребело, було проведено дослідження взаємозв'язку між

балансом державного бюджету та темпами економічного зростання на прикладі 28 країн за період 1970-1988 рр. Було доведено, що позитивний баланс централізованих державних фондів позитивно корелюється із темпами зростання економіки країни.

Також було підтверджено закон Адольфа Вагнера, за яким витрати бюджету держави зростають разом із розвитком країни. При цьому автори використовували показник, який відображає відношення податкових надходжень держави до ВВП, та дохід на душу населення [----].

Таким чином, за сукупний період коефіцієнт кореляції між балансом бюджету та темпами економічного зростання склав 0,48, а за період 1990-2008 роки – 0,18. Якщо розрахувати відповідний показник для України, то у період з 2001 по 2010 роки він склав 0,608.

За свідченнями співробітника Німецької консультативної групи при Кабінеті міністрів України, Андерса Ослунда, саме збалансування державного бюджету та проведення більш жорсткої монетарної політики стало однією з передумов відновлення економічного зростання наприкінці 1999 року в Україні [80, 18].

За підсумками дослідження, що було проведене співробітниками МВФ (Луїс Катао та Марко Терронес) на основі даних по 107 країнам світу за період з 1960 по 2006 роки, було виявлену сильну позитивну залежність між фіскальним дефіцитом та інфляцією для країн із високими темпами інфляції. Для країн із низьким рівнем інфляції такого зв'язку не було виявлено [----].

Взаємозв'язок між лібералізацією зовнішньої торгівлі та дефіцитом головного фінансового плану держави є також досить вагомим. Підтвердженням цього є дослідження, проведене Девідом Бівенном. В ньому він аналізує вплив лібералізації зовнішньої торгівлі на дефіцит державного бюджету країни. В роботі демонструється, що ці взаємовідносини залежать від специфіки економічної структури країни, її фіскальної структури та торговельного режиму. Лібералізація зовнішньої торгівлі призводить до змін у відносних цінах на всі види товарів. Вплив таких змін на бюджет залежить від того, яким чином податкові надходження та витрати державного бюджету

охоплюють весь спектр цих товарів та чи є вони чутливими до зміни цін на ці товари [136, 25].

Аналіз проводиться із використанням моделі генеральної рівноваги. Використовуються дані та матеріали результатів процесу лібералізації зовнішньої торгівлі в Кенії. Автор приходить до висновку, що лібералізація має позитивний вплив на бюджет країни, а за певних умов цей вплив може бути ще сильнішим. Висновки, що зроблено автором, збігаються із тими, що були зроблені у попередній роботі. Мова йде про те, що лібералізація зовнішньої торгівлі призводить до підвищення обмінного курсу країни, а не до його падіння.

Автор вказує на той факт, що уряди країн, що розвиваються знаходяться під постійним тиском міжнародних організацій та інших сил, що підштовхують їх до якомога швидшої лібералізації зовнішньої торгівлі. При цьому, досить часто такі намагання наштовхуються на супротив через дві причини: по-перше, в таких країнах досить часто певні бізнесові кола чинять супротив цьому процесу, оскільки через лібералізацію зовнішньої торгівлі можуть втратити свої надприбутки (боротьба із такого роду прибутками є досить серйозною проблемою і для України зокрема); по-друге, навіть попри спроможність побороти політичні проблеми на шляху до лібералізації зовнішньої торгівлі уряди країн можуть наштовхнутись на економічні проблеми, які будуть заважати проведенню цього процесу.

В центрі вже згаданої роботи знаходиться саме проблема, що пов'язана із можливими негативними наслідками для фіскальних показників та посиленням інфляційних процесів в результаті лібералізації зовнішньоторговельного режиму. Автори вказують на той факт, що зниження рівня квот має на меті не стільки підтримання вітчизняного виробництва, а радше задля вирішення певних фіскальних проблем, що перетворюються з часом у нестабільність платіжного балансу. Саме через це існують побоювання, що в результаті зворотного процесу можна очікувати поновлення фіскальних проблем. Однак, автори стверджують про необґрунтованість побоювань, що в результаті

лібералізації зовнішньої торгівлі буде спостерігатись поглиблення фіскальних проблем, принаймні у довгостроковому періоді.

Розрахунки, що були зроблені авторами, свідчать про відсутність впливу рівня митних тарифів для захищених галузей економіки та наявності досить еластичної експортної пропозиції, а також фіскальних наслідків від проведення процесу лібералізації зовнішньої торгівлі.

Однак, попри наведене вище твердження зазначається про можливість існування проблем у довгостроковому періоді. В першу чергу, це може бути пов'язано із тимчасовим посиленням бюджетного дефіциту, що призводить у кінцевому підсумку до збільшення іноземних запозичень або підвищення рівня інфляції. Як наслідок, політичні умови для реформаторського уряду будуть погіршуватись, що призведе до появи значних перепон для подальшого здійснення запланованих заходів в рамках лібералізації зовнішньоторговельного режиму. В подальшому може бути підірвано довіру до всієї програми лібералізації зовнішньої торгівлі та уряду в цілому [там же, 25-26].

Держава, отримавши необхідні фінансові ресурси від зростання ВВП, використовує їх на надання експортерам пільгових кредитів, податкових пільг, які повинні йти на імпортування, що працює на нетрадиційних і поновлюваних джерелах енергії, енергозберігаючого устаткування і матеріалів. Це призводить до збільшення обсягів зовнішньоторговельних операцій та надходжень від податків на міжнародну торгівлю (цифри 8, 9 на рис. 3.1).

Аналізуючи взаємозв'язок між обсягами зовнішньоторговельних відносин України та ЄС та податками на міжнародну торгівлю (акцизний збір із товарів, що імпортовано в Україну, ввізне та вивізне мито), можна констатувати наявність вагомого зв'язку. Так, беручи до уваги дані за 2005-2010 роки по вищезгаданім показникам, показник кореляції між розвитком імпорту з країн ЄС до України та акцизним збором із товарів, що надійшли в Україну, становить 0,88. В той же час, показник кореляції між обсягами імпорту з країн ЄС (експорту до країн ЄС) та обсягами ввізного мита (обсягами вивізного мита), що надійшли до державного бюджету України становив 0,96. Таким

чином, це дає підстави стверджувати, що у випадку лібералізації зовнішньоторговельного режиму України, зменшення надходжень саме за вищезазначеними позиціями в результаті зниження ставок ввізного та вивізного мита може бути компенсовано за рахунок абсолютного збільшення обсягів зовнішньоторговельних операцій між Україною та ЄС.

На підтвердження вагомості зв'язку між лібералізацією зовнішньої торгівлі та податковими надходженнями можна привести результати дослідження співробітника МВФ Ендрю Фелтенштайна, який проводив оцінку впливу лібералізації зовнішньоторговельного режиму Мексики у 1985 на стан головних фінансових показників розвитку країни.

У 1985 році Мексика вдалася до амбітної програми лібералізації зовнішньої торгівлі. Фактично, було спочатку усунуто кількісні обмеження. Тарифні ставки було зменшено і їх покриття та ранжування було зроблено більш однорідним. Результати були досить позитивними. Продуктивність експортоорієнтованого виробництва почала поступово зростати і до 1990 року торговельний баланс країни залишався позитивним із одночасним зростанням обсягів імпортованої продукції. Податкові надходження від імпортних податей залишилися майже незмінними, в той час як загальні податкові надходження зросли досить значно. Дана робота присвячена аналізу наслідків таких змін та їх впливу на макроекономічні показники у країнах-учасниках НАФТА.

Модель, що презентовано у роботі, включає агреговані імпортні квоти та тарифи. Аналізуються показники економічного розвитку до реформи 1985 року та досліджується спроможність цієї моделі бути використаною як інструмент для передбачення результатів торговельних реформ.

У роботі представлено аналіз впливу усунення тарифів у 1990-91 рр. на економічний розвиток країн-членів НАФТА. Прогнозується зменшення державних податкових надходжень на 0,8 % від ВВП у 1990 році та на 0,9% у 1991 році. Бюджетний дефіцит зростає на 0,5 % та на 0,6 % у 1990 та 1991 рр., відповідно. Дефіцит торговельного балансу зростає з 1,2 % та 2,4 % у 1990 та 1991 рр. до 1,5% та 2,8% після лібералізації зовнішньої торгівлі, відповідно [----].

Дослідження передбачає, що ці негативні тенденції будуть компенсовані зростанням податкових надходжень від податків на доходи громадян та прибутки підприємств на 1 %. Як результат, податкові надходження зростають у 1990 та 1991 роках на 0,6 % від ВВП країни. Загальний дефіцит бюджету зменшення таким чином до 5,5 % від ВВП країни з 5,9 % від ВВП країни у 1990 році та до 2,6% від ВВП з 3% від ВВП країни у 1991 році. Торговельний дефіцит, все ж, не зменшиться. Збільшення податкових надходжень супроводжується як правило підвищенням обмінного курсу національної валюти, через що посилюється тиск на торговельний баланс.

Авторами іншого дослідження зазначається той факт, що після проведення процесу лібералізації зовнішньої торгівлі досить важко компенсувати втрати податкових надходжень одночасно намагаючись нейтралізувати перекося у торговельному балансі. Якщо не буде спостерігатись значних змін у валютній політиці, то зменшення бюджетного дефіциту призведе до підвищення обмінного курсу, що знівелює всі позитивні наслідки від жорстких заходів у сфері фіскальної політики для торговельного режиму країни. Через це, вказується на необхідність координації фіскальної та валютної політики з метою уникнення зростання валютного курсу.

Таким чином, реформа зовнішньоторговельної політики повинна передбачати компенсацію втрат податкових надходжень від одних податків за рахунок збільшення надходжень інших податків або зменшення державних видатків [----]. В той же час, зменшення ставок прямих податків з метою стимулювання економічного зростання та викликане цим підвищення ставок непрямих податків призводить до зростання державних витрат.

Дуже складно компенсувати втрати у податкових надходженнях із одночасним врівноваженням торговельного балансу. Якщо не буде відбуватись змін у валютній політиці, то зменшення дефіциту державного бюджету спричинить підвищення обмінного курсу національної валюти, що буде нівелювати всі позитивні ефекти від фіскальних здобутків на торговельний баланс. Через це уряд повинен координувати свою фіскальну політику із

валютною політикою задля уникнення підвищення обмінного курсу національної валюти.

Як вже зазначалося у першому розділі роботи, лібералізація зовнішньої торгівлі позитивно впливає на темпи економічного зростання (цифра 10 на рис. 3.1). В додаток до вже наведених прикладів успішного дослідження цього питання різними науковцями можна привести роботу Манкура Олсена «Public choice and growth: Barriers to Trade, Factor mobility, and growth» [138, 15-40].

Проводиться аналіз лібералізації торгівлі на економічне зростання. При цьому беруться до уваги статичні ефекти «створення торгівлі». Аргументується важливість подальшого аналізу впливу лібералізації зовнішньої торгівлі на економічний розвиток країни, оскільки в цьому випадку відсікаються неефективні види виробництва, які за політики протекціонізму «з'їдали ресурси».

Цікавим є той факт, що автором вищезазначеної роботи вказується на існування так званого парадоксу, який полягає у незначному впливі ефекту «створення торгівлі» в процесі лібералізації зовнішньоторговельного режиму. Парадокс пов'язаний із тим, що у випадку із взаємозв'язком між лібералізацією зовнішньої торгівлі і швидким економічним зростанням спостерігається незначний вплив ефекту «створення торгівлі», має місце і сьогодні. Фактично, маючи у розпорядженні широке коло прикладів коли вільна торгівля пов'язана як із швидкими темпами економічного зростання, так і просто з економічним зростанням, автор констатує той факт, що парадокс навіть посилюється. Через це автор задається питанням про причини відсутності значного впливу ефекту «створення торгівлі» в результаті лібералізації зовнішньої торгівлі навіть попри наявність високих темпів економічного зростання.

Причиною такого становища, за словами автора, є наявність інших переваг від проведення політики вільної торгівлі, що виходять за межі звичайних статичних ефектів. Вказується на той факт, що ці переваги не є прямими для тих, хто приймає участь у міжнародних трансакціях та підпадають під процес лібералізації зовнішньої торгівлі, а пов'язані із підвищенням рівня ефективності

у імпортуєчій країні, який є відмінним і додатковим до того, що має місце за умов використання порівняльних переваг.

Як стверджує автор, різниця у вартості виробництва сприяє впровадженню вільної торгівлі через наявність порівняльних переваг. Такі переваги, за словами автора, існують в силу нерівномірності розміщення первинних ресурсів серед різних країн, що проявляється у нерівних пропорціях розміщення факторів товар та робоча сила, а також у нерівності економії від масштабу серед різних країн при виробництві різноманітних видів товарів. У випадку, якщо між країнами встановлено режим вільної торгівлі, а транспортні витрати не беруться до уваги, то виробники у різних країнах не будуть виробляти товар, якщо у іншій країні, з огляду на нерівномірність розподілу ресурсів, він може бути вироблений із меншими витратами. Якщо кожна країна буде виробляти, то загалом у світі буде вироблятись максимально можлива кількість товарів з використанням наявних ресурсів. За умов, що країна застосовує політику протекціонізму вітчизняного виробника, споживачі змушені купувати дорогу продукцію, а виробники використовують при цьому більше ресурсів ніж за звичайних умов [там же, 35-36].

Все ж, орієнтація на експортну модель економічного зростання супроводжується значними ризиками, що пов'язані із не контрольованістю та малою передбачуваністю моделі відкритої економіки. Саме тому є необхідним забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. Комплекс заходів, що спрямовані на досягнення вищезгаданої мети, були сформульовані колективом дослідників під керівництвом к.е.н Жаліло Я. А (див. рис. 3.3).

Так, до першочергових завдань, спрямованих на формування конкурентоспроможного середовища в країні, було віднесено [31, 120-123] :

- ✓ *Збереження високих темпів економічного зростання із використанням внутрішніх чинників.* До внутрішніх чинників стимулювання економічного зростання автори відносять: споживчий попит населення та інвестиційний попит підприємств. Зазначається важливість залучення чинників, що піддаються впливу національного уряду, його структуруючому та спрямовуючому впливу.

Рис. 3.3. Заходи із формування конкурентоспроможного середовища в країні [31, 120-123]

В даному випадку мова йде про необхідність відшукати можливість забезпечити безпеку економічного зростання, тобто убезпечити національну економіку від зовнішніх «шоків». Мова йде про посилення залежності окремої країни від розвитку світової економіки в умовах глобалізації економіки та світових фінансових ринків. Якщо у випадку із глобалізацією фінансових ринків Україна може лише частково постраждати від світових фінансових криз в силу нерозвиненості вітчизняного фінансового ринку, а особливо фондового його сегменту, то у випадку із економічними шоками Україна є досить чутливою до зміни зовнішнього попиту на експортні товари, оскільки саме зовнішня торгівля була і залишається на сьогоднішній день головною рушійною силою економічного зростання.

✓ *Проведення стабілізуючої монетарної політики, яка б сприяла економічному зростанню.* Наголос при цьому робиться на розширенні кола ринкових інструментів досягнення цілей монетарної політики.

Важливість даного завдання полягає у досить високих темпах інфляції, що не дозволяє забезпечити необхідний внутрішній платоспроможний попит і реалізувати таким чином попереднє завдання і забезпечити економічне зростання на основі внутрішніх чинників. Також високі темпи інфляції не дозволяють зробити кредити, що надаються банками, більш доступними, що у свою чергу також впливає на темпи економічного зростання, оскільки у попередньому розділі було наведено докази залежності між обсягами наданих кредитів банківською системою та економічним зростанням.

✓ *Посилення стимулюючої функції державних фінансів.* Передбачається реформування податкової сфери та сфери бюджетних видатків у напрямку підвищення їх ефективності та у відповідності із міжнародними економіко-правовими нормами.

Дане завдання є важливим з огляду на обсяги та кількість фінансових ресурсів та інструментів, що знаходяться у розпорядженні держави. Так, за підрахунками багатьох дослідників, обсяги прямих та непрямих субсидій, що надаються державою вітчизняним виробникам майже дорівнюють розмірам державного бюджету. Це вимагає проведення аналізу стосовно ефективності використання таких ресурсів та реформування вітчизняної податкової системи та системи видатків державного бюджету у напрямку підвищення їх дієвості. Перш за все, це стосується існуючої практики справляння такого податку як ПДВ, який в силу як суб'єктивних, так і об'єктивних факторів став лише інструментом вимивання обігових коштів суб'єктів господарювання.

✓ *Заохочення інвестицій, що забезпечують підвищення ефективності національної економіки.* Як зазначалося вище, вітчизняне виробництво (особливо експортоорієнтоване) характеризується високим рівнем витратності. Саме на подолання цієї проблеми повинні бути спрямовані інвестиційні ресурси. Також передбачається направлення фінансових ресурсів до тих галузей національної економіки, що мають вищий рівень переробки.

В цьому випадку мова йде не тільки про сферу промислового виробництва, а й про вітчизняне житлово-комунальне господарство (ЖКГ). При цьому

страждають ці сфери через те, що до останнього часу мали у розпорядженні відносно дешеві у порівнянні із світовими цінами енергетичні ресурси. В результаті наближення цін на ці ресурси для України до світового рівня постає необхідність залучення величезної кількості інвестиційних ресурсів з метою зменшення енергоємності виробництва у вищезазначених сферах.

Також важливим є питання залучення інвестиційних ресурсів не тільки до експортоорієнтованих виробництв, а й до галузей із високим рівнем переробки. Цим самим можна буде спрямувати ресурси на виробництво технологічної продукції та, можливо, змінити ресурсну структуру українського експорту.

✓ *Запровадження програм довгострокового інвестиційного кредитування.* В даному випадку відзначається низька ефективність існуючої системи фінансування інвестиційної діяльності підприємств та необхідність створення Державного банку реконструкції та розвитку, який би і займався довгостроковим пільговим кредитуванням вітчизняних перспективних підприємств.

З огляду на існування високих темпів інфляції та, як наслідок, відносно високу вартість фінансових ресурсів існує реальна необхідність втручання держави із використанням власних коштів для забезпечення вітчизняних виробників доступними кредитами. Також, допомога з боку держави може проявлятися у вигляді певних податкових пільг, розмір яких на сьогоднішній день є досить значним, і через це повинен стати предметом детального дослідження на предмет їх ефективного використання, оскільки постійна допомога може мінімізувати бажання до змін. Такий ефект в іноземній літературі дістав назву «chain-of-help» [----].

✓ *Заохочення інноваційних процесів.* Рекомендується використання спеціальних важелів у кредитній та податковій сферах із метою компенсації підвищеної ризикованості інноваційних проектів.

Створення необхідних умов для безперешкодного та безпечного здійснення інноваційних процесів повинно бути одним із пріоритетних напрямів державної політики, оскільки саме інновації у виробництво є запорукою підвищення його ефективності та конкурентоспроможності на

вітчизняному та закордонних ринках, а також необхідною передумовою забезпечення стійких темпів економічного зростання протягом тривалого періоду часу. При цьому використання інструментів фінансової політики є одним із важливих напрямків заохочення інноваційної діяльності.

- ✓ *Створення передумов для формування потужного вітчизняного капіталу, який у подальшому забезпечить розвиток малого та середнього бізнесу.*

Процеси концентрації та централізації капіталу є процесами об'єктивними і їх розвиток створює умови для надання значних кредитних ресурсів виробникам, які не можливо було б отримати за умови існування окремих невеличких фінансових інституцій. З боку держави з метою забезпечення таких умов встановлюються певні мінімальні розміри статутного капіталу та норми резервування, що дозволить відсікти невеличкі банки та сформувати потужний вітчизняний капітал. Іншим виходом є залучення іноземного капіталу через купівлю певної частки активів вітчизняних банків закордонними гравцями фінансового ринку. Не останню роль при цьому буде відігравати лібералізація зовнішньої торгівлі, яка дозволить акумулювати вітчизняним експортерам значні обсяги фінансових ресурсів.

- ✓ *Боротьба із «тіньовою» економікою та детінізація «тіньових» доходів та капіталів.*

Очевидним є той факт, що в Україні розміри «тіньового» бізнесу є значними і існування такого явища негативно відбивається як на стані самої економіки, так і на благополуччі населення. Хоча на сьогоднішній день не існує єдиної моделі для оцінки розмірів цього явища. За оцінками вітчизняних та зарубіжних вчених від 50 до 60 % національної економіки знаходиться в «тіні». Через це, «тіньову» економіку можна розглядати як потенційне джерело економічного зростання, а від держави вимагається розробка цілої низки дієвих заходів з метою покращення економічної ситуації в країні.

- ✓ *Сприяння формуванню необхідних передумов для переходу до інформаційного суспільства.* За словами О.Г. Білоруса, мова йде про перехід до глобального суспільства, де головну роль відіграють не економічні інтереси, а людський розум та колективний інтелект.

Змінюються поступово економічні та неекономічні пропорції на користь останніх через зміну структури економіки у напрямку та в інтересах нематеріальної сфери [9, 40-41].

Дослідження впливу конкуренції на ефективність виробництва різних галузей української економіки показало, в цілому, її позитивний вплив. Проте, авторами дослідження (Ірина Акімова та Олександр Щербаков) зазначається відсутність позитивного впливу конкуренції на підвищення продуктивності у машинобудівній галузі та галузі легкої промисловості [4, 13].

На сьогоднішній день сфера послуг займає досить вагому частку у структурі національного виробництва найбільш високорозвинених країн. За умов глобалізації світової економіки інформаційні технології, як і інформатизація суспільства, відіграють важливу роль. Сучасний розвиток технологій дозволяє здійснювати економічну та фінансову діяльність по всьому світу, а розвиток світових фінансових ринків просто не можливий без виростання інформаційних технологій.

Загалом, можна стверджувати про існування *великого* та *малого* кола економічного розвитку. За *великого* кола лібералізація зовнішньої торгівлі веде до збільшення доходів населення, підвищення фінансових результатів господарської діяльності фізичних осіб та, як підсумок, до підвищення податкових надходжень, що призводить до зростання інвестицій в довгострокові активи як за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб, так і за рахунок ресурсів держави. Інвестиції в довгострокові активи спричинюють підвищення темпів економічного зростання та обсягів експорту з країни виробленої продукції, імпорту ресурсів та новітніх технологій. Це супроводжується зростанням податкових надходжень державного бюджету та доходів юридичних та фізичних осіб. *Мале* коло економічного розвитку безпосередньо пов'язано із функціонуванням бюджету країни, в якому акумулюються податкові надходження, які слугують могутнім прискорювачем для розвитку економіки як за рахунок збільшення доходів населення та юридичних осіб, так і за рахунок безпосередньої участі держави у наданні

інвестицій в довгострокові активи, здійсненні заходів із підвищення ефективності виробництва, зниження рівня його енергоємності та витратності.

3.2. Вплив лібералізації зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС на темпи економічного зростання та зміцнення фінансової бази держави

Велика кількість робіт іноземних економістів була присвячена аналізу чинників фінансово-економічного розвитку країни з використанням економетричних методів. Дане дослідження має на меті виявити фактори економічного зростання в Україні, охоплюючи при цьому період найбільшого пошквдження економічного розвитку, що мав місце наприкінці 90-х років минулого та початку XXI століття. Фактори, які використано у наведених у даному розділі моделях, були відібрані на основі проведеного вище аналізу фінансових пріоритетів зовнішньоторговельних відносин України та ЄС та робіт іноземних дослідників.

При цьому було взято до уваги, що значна кількість факторів в модулі буде викривляти отримані результати. Це зумовило вибір чотирьох основних факторів і побудову моделей на їх основі.

Виходячи з попереднього аналізу чинників економічного розвитку спробуємо побудувати економетричну модель, яка б описувала розвиток економіки України. Для цього використаємо наступні фактори: бюджетний дефіцит, зовнішньоторговельний оборот України з ЄС-25, видатки державного бюджету України та інвестиції в довгострокові активи. Вибір вищезазначених показників був зумовлений, в першу чергу, їх високим рівнем зв'язку із валовим внутрішнім продуктом країни (ВВП). Аналіз проведено на основі значень обраних показників за період 2001 – 2012 роки.

**Основні показники соціально-економічного
розвитку України за 2001-2012 роки (млн грн.)**

Роки	Показники				
	Валовий внутрішній продукт (Y)	Баланс державного бюджету України (x ₁)	ЗТО ЄС-25 (x ₂)	Видатки Державного бюджету України (x ₃)	Інвестиції в довгострокові активи (x ₄)
2001	81519	-3964,1	9080,17	23608	12600
2002	93365	-6200,7	10912,72	23099,4	12400
2003	102593	-2276,8	14993,14	18563,3	14000
2004	127126	-1944,5	21868,81	21996,4	17600
2005	170070	969,3	32890,78	35597	23629
2006	204190	-593,4	38798,91	40258,6	32573
2007	225810	1635,4	26520,608	44468,9	37178
2008	267344	-506	61152,737	55757,1	51011
2009	345133	-11791,9	114274,89	79471,5	75714
2010	441452	-7806,3	127692,9	141698,8	93069
2011	544153	-3700,8	151252,55	175284,3	125300
2012	712945	-7700,4	199247,8	157287	188500

Примітка. Джерело: таблицю складено автором за даними Державного комітету статистики України.

За свідченнями Віто Танці саме такі показники, як: видатки бюджету держави, податкові надходження та баланс централізованих державних фондів, безпосередньо характеризують фіскальну політику держави [----].

Загальний вигляд економетричної моделі буде наступний:

$$Y = \alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + e, \quad [189, P. 81] \quad (3.1)$$

де Y – фактичні значення за моделлю ВВП України;

X₁ – баланс Державного бюджету України;

X₂ – зовнішньоторговельний обіг України з ЄС-25;

X₃ – видатки державного бюджету України;

X₄ – інвестиції в довгострокові активи;

e – залишки;

$\alpha, \beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4$ – оцінки параметрів моделі;

S _{α} , S _{β_1} , S _{β_2} , S _{β_3} , S _{β_4} – стандартні похибки оцінок параметрів моделі.

Використовуючи метод найменших квадратів, отримаємо наступні результати [----]:

$$Y = 6,07808 * X_1 + 2,17583 * X_2 + 1,49772 * X_3 - 0,15391 * X_4 + 63015,04$$

$$(2,4665) \quad (0,76243) \quad (0,9572) \quad (0,25072) \quad (18379,3)$$

В нашому випадку R^2 – коефіцієнт детермінації, який характеризує якою мірою варіація залежної змінної Y визначається варіацією незалежних змінних [77, 71], рівний 0,99, що вказує на сильну залежність між незалежними змінними та рівнем ВВП України.

Можна використовувати F – статистику щоб визначити, чи є отриманий результат (із достатньо високим значенням коефіцієнта детермінації) випадковим. При цьому фактичне значення F – критерію порівнюється із табличним (критичним) для заданих степенів свободи і обраним рівнем значущості [там же, 55].

Припустимо, що насправді зв'язок між змінними є відсутнім, просто статистичний аналіз вивів досить сильний взаємозв'язок за вибраною статистичною вибіркою із 2001 по 2012 роки. Для того, щоб знайти фактичне значення F – критерію, використовуємо односторонній тест. Припустимо, що рівень значущості дорівнює 0,05, відповідно F – критичне = 5,19 [там же, 511]. F – фактичне в нашому випадку дорівнює 208,2, що є значно більше ніж F – критичне. Таким чином, регресивне рівняння є підходящим для оцінки майбутнього рівня ВВП країни.

Інший гіпотетичний експеримент визначить, чи є кожен з коефіцієнтів нахилу придатним для оцінки ВВП країни.

Перевіримо чи мають показники статистичну значущість. Якщо подивитися таблицю для t – критичного із чотирма ступенями свободи та рівнем значущості = 0,05, то ми отримаємо показник 2,02 [30, 321]. Результати розрахунків за отриманими коефіцієнтами нашої економічної моделі показали, що такі фактори як «бюджетний дефіцит» ($t_1=2,4$) та «зовнішньоторговельний оборот» ($t_4=2,8$) є важливими змінними для оцінки ВВП України, оскільки в цих випадках $t_{\text{фактичне}} > t_{\text{табличного}}$.

Далі проведемо аналіз впливу кожного з факторів на кінцевий результат (Π_i , де $i=1,2,3,4$), розділивши при цьому середнє значення кожного з факторів на середнє значення ВВП країни за весь розглянутий період. В результаті чого

можна зробити висновок, що при зміні показника «бюджетний дефіцит» на 1 грн., за незмінності інших факторів, то ВВП України зміниться на 75 грн. При зміні зовнішньоторговельного обігу України з ЄС-25 на 1 грн. (за незмінності інших факторів) ми отримаємо зміну у ВВП на 4,1 грн. У випадку, якщо видатки державного бюджету країни зміняться на 1 грн., можна буде спостерігати зміну ВВП України на 4,41 грн. Якщо ж, інвестиції в довгострокові активи зміняться на 1 грн., то ВВП країни зміниться на 8,9 грн.

Тепер оцінимо прогнозні якості економетричної моделі, побудованої на основі статистичної вибірки розвитку основних макроекономічних та макрофінансових показників за 2001-2012 роки. Для цього підставимо в отриману економічну модель значення пояснювальних змінних за останні чотири роки і розрахуємо відхилення цих розрахункових значень від фактичних [там же, 120]:

$$u_9 = y_9 - \hat{y}_9 = -2242,26;$$

$$u_{10} = y_{10} - \hat{y}_{10} = -6864,03;$$

$$u_{11} = y_{11} - \hat{y}_{11} = -30796,2;$$

$$u_{12} = y_{12} - \hat{y}_{12} = 27667,5,$$

де u_i – відхилення розрахункових значень ВВП України від фактичних;

y_i – фактичний рівень ВВП;

$\hat{y}_i$ – розрахункове значення ВВП;

$i = 9, 10, 11, 12.$

Наступним кроком буде обчислення абсолютних та порівняльних характеристик оцінки прогнозних якостей економетричної моделі. В нашому випадку *середньоарифметична абсолютна похибка* (М.А.Е.), *середньоквадратична похибка* (М.С.Е.), *відносна похибка прогнозу* (М.А.Р.Е.) та *коефіцієнт невідповідності Тейла* (K_t) розраховується наступним чином:

$$\text{М.А.Е.} = \frac{|U_6| + |U_7| + |U_8| + |U_9|}{4}; \quad [\text{там же, 117}] \quad (3.2)$$

$$\text{М.А.Е.} = 3058,71;$$

$$\text{М.С.Е.} = \sqrt{\frac{U_6^2 + U_7^2 + U_8^2 + U_9^2}{4}}; \quad [\text{там же, 117}] \quad (3.3)$$

$$M.S.E. = 21012;$$

$$M.A.P.E. = \frac{|U_6| + |U_7| + |U_8| + |U_9|}{Y_6 + Y_7 + Y_8 + Y_9} * \frac{1}{4} * 100\% ; \text{ [там же, 118]} \quad (3.4)$$

$$M.A.P.E. = 0,9\%;$$

$$K_t = \frac{\sqrt{\frac{U_6^2 + U_7^2 + U_8^2 + U_9^2}{4}}}{\sqrt{\frac{Y_{6\phi}^2 + Y_{7\phi}^2 + Y_{8\phi}^2 + Y_{9\phi}^2}{4} + \frac{Y_{6p}^2 + Y_{7p}^2 + Y_{8p}^2 + Y_{9p}^2}{4}}}, \text{ [там же, 118]} \quad (3.5)$$

де $Y_{i\phi}^2$ - квадрат фактичного значення ВВП України;

Y_{ip}^2 - квадрат розрахункового значення ВВП України;

$i = 9, 10, 11, 12.$

$$K_t = 0,01985.$$

Отримані результати дають змогу зробити висновок, що побудована економетрична модель буде давати зміщений прогноз. Це свідчить про те, що залишки не є випадковими і ними не можна нехтувати, здійснюючи прогноз ВВП за побудованою моделлю.

Отримана відносна похибка прогнозу $M.A.P.E. = 0,9\%$ (що менше за 10%) і коефіцієнт Тейла наближається до нуля, що свідчить про придатність отриманої економетричної моделі для прогнозування ВВП України.

Отже, в результаті проведеного дослідження можна дійти висновку про те, що у розвитку української економіки поряд із зовнішньою торгівлею дуже важливу роль відіграли саме фактори фінансового характеру. Важливо також звернути увагу на те, що саме дефіцит державного бюджету та інвестиції в довгострокові активи відіграють найбільш важливу роль у сповільненні чи пожвавленні темпів економічного зростання.

Якщо ж аналізувати всі вищезазначені фактори разом, то можна стверджувати, що забезпечення сталого економічного зростання економіки можна досягти лише за умов розробки узгоджених фіскальної та торговельної політики держави.

Для підтвердження отриманих результатів проведемо дослідження економічного розвитку дев'яти країн Європейського Союзу, використовуючи

при цьому ті ж фактори, що й були застосовані у випадку із Україною. Для кожної з них побудуємо рівняння регресії, використовуючи при цьому результати економічного розвитку за період із 2002 до 2010 років. Отримані результати можна представити у **Додатку Р**.

Розглянемо кожну країну окремо. Спочатку проаналізуємо результати регресійного рівняння для Німеччини. У даному випадку можна стверджувати, що такі фактори як обсяги зовнішньоторговельних операцій та інвестиції в довгострокові активи є статистично значущими, а зміна обсягів першого і другого фактору на один Євро призводить до зміни ВВП країни на один та п'ять Євро, відповідно.

Економічне зростання у Франції визначається лише одним статистично значущим фактором, що присутній у нашому рівнянні. Це – інвестиції в довгострокові активи. У разі, якщо обсяги інвестицій в довгострокові активи зміняться на один Євро, то ВВП країни зміниться майже на п'ять Євро.

Розглядаючи особливості фінансово-економічного розвитку Данії, виявлено, що загальний обсяг зовнішньоторговельних операцій а розмір витрат бюджету держави є статистично значущими у запропонованій моделі. Таким чином, зміни на один Євро у двох вищезазначених факторах призводять до коливань у обсягах ВВП країни на 1,7 та 0,2 Євро, відповідно.

У регресійній моделі для Бельгії загальний обсяг витрат бюджету держави та інвестиції в довгострокові активи є статистично значущими, а тому зміни цих двох факторів на один Євро спричиняють зміни у загальному обсязі ВВП країни на 1,9 та 5 Євро.

Розвиток Ірландії обумовлюється коливаннями таких факторів як: загальний обсяг зовнішньоторговельних операцій та обсяг витрат бюджету держави. Зміни цих факторів на один Євро викликають зміни обсягів ВВП Ірландії на один та три Євро, відповідно.

Фінансово-економічний розвиток Нідерландів обумовлений дією двох фіскальних факторів: дефіцит державного бюджету та загальний обсяг витрат бюджету держави), які у запропонованій моделі є статистично значущими. Через це, зміни цих факторів на один Євро спричиняють коливання ВВП

країни на 116 та два Євро, відповідно. При чому, вплив бюджетного дефіциту має зворотній характер. Як і випадку із Нідерландами, розвиток Австрії обумовлюється станом факторів фіскального характеру. Тільки в даному випадку зміна цих факторів на один Євро зумовлює коливання обсягів ВВП країни на 66 та два Євро, відповідно. Подібна ситуація спостерігається і у випадку із фінансово-економічним розвитком Фінляндії. В даному випадку зміни вищезазначених факторів на один Євро викликають зміни ВВП Фінляндії на 34 та два Євро, відповідно.

Останньою країною, що потрапила до вибірки, є Італія. Розглядаючи особливості розвитку даної країни, констатуємо статистичну значущість як двох вищезгаданих фіскальних факторів, так і інвестицій в довгострокові активи. У випадку зміни обсягів дефіциту державного бюджету на один Євро можна спостерігати зміни обсягів ВВП Італії на 34 Євро, у випадку із видатками бюджету країни – на два Євро, а у випадку із інвестиціями в довгострокові активи – п'ять Євро.

Спільним для всіх побудованих моделей є те, що майже всі фактори спричинюють однаковий вплив на кінцевий показник (ВВП) у всіх країнах, що потрапили до вибірки. Так, найбільш стабільним, з точки зору впливу, є фактор «інвестиції в довгострокові активи». У всіх побудованих моделях даний фактор спричинював зміни у результуючому показнику у співвідношенні 1:5. В той же час, вплив інших факторів не був таким однозначним, оскільки для них були притаманні певні виключення або ж співвідношення було дещо розмитим. У випадку із фактором «бюджетний дефіцит» вплив на ВВП країни є неоднозначним (або 1:36 або 1:349). Фактор «Зовнішня торгівля» спричинює також дещо розмитий вплив – 1:1 або ж 1:2. І у випадку із «Видатками державного бюджету» вплив є чітким – 1:2, але із одним виключенням. Таким виключенням є Данія, де співвідношення становить 1:0,24.

Аналізуючи отримані результати, можна стверджувати, що саме бюджетний дефіцит та інвестиції в довгострокові активи спричинюють найбільший вплив на рівень ВВП країни. Причому, в таких країнах, як Німеччина та Італія, де рівень бюджетного дефіциту перевищував встановлені

Копенгагенськими критеріями рамки, вплив цього фактору був найбільшим і носив обернений характер. В інших країнах, де бюджетний дефіцит також мав місце протягом певного періоду, можна простежити негативний вплив цього фактору на економічне зростання країни. У країнах, які стримували баланс головного фінансового документу держави на позитивному рівні (Фінляндія, Ірландія, Данія), спостерігався позитивний вплив вищезазначеного фактору на ВВП країни.

Видатки держави в усіх випадках позитивно впливали на економічне зростання і були третім за важливістю фактором зростання економіки країни після бюджетного дефіциту та інвестицій в основний капітал. Четвертим за значимістю фактором економічного зростання була зовнішня торгівля. І якщо взяти до уваги, що вона впливає як прямо, так і опосередковано (через інвестиції в довгострокові активи та видатки бюджету), то сумарний її вплив є досить вагомим.

Для визначення взаємозв'язку між лібералізацією зовнішньої торгівлі та різними видами податкових надходжень Т. Агбеєгбе, Д. Стоцкі та А. Волдемаріам було використано два типи показника лібералізації зовнішньої торгівлі: відношення зовнішньої торгівлі до ВВП країни та відношення імпортного мита до обсягу імпортих операцій. У випадку із останнім показником, падіння буде означати посилення процесів лібералізації зовнішньої торгівлі. Авторами виділяється і третій показник лібералізації зовнішньої торгівлі – відношення податків на зовнішню торгівлю до обсягів зовнішньої торгівлі. Але в даному випадку було одразу вказано на досить незначному вплив цього показника на податкові надходження.

Проаналізувавши взаємозалежність між двома показниками лібералізації зовнішньої торгівлі та вищезгаданими компонентами податкових надходжень, авторами було констатовано відсутність чіткого взаємозв'язку між першим вимірником та даними щодо податкових надходжень. Для другого вимірника позитивний взаємозв'язок було виявлено із загальним обсягом податкових надходжень та податками на міжнародну торгівлю.

Поряд із аналізом взаємозв'язку між лібералізацією зовнішньої торгівлі та податковими надходженнями було проведено дослідження наявності взаємозалежності між податковими надходженнями та реальним обмінним курсом національної валюти. Як результат, було зазначено відсутність як і у попередньому випадку чіткого взаємозв'язку, але у випадку із загальним обсягом податкових надходжень та податками на міжнародну торгівлю було зафіксовано позитивний зв'язок. Авторами також було доведено наявність взаємозалежності між лібералізацією зовнішньої торгівлі, що виражається у відкритості економіки, та реальним обмінним курсом для країн Центральної та Західної Африки. Це, за словами авторів, пояснює наслідки девальвації валюти у 1994 році. В той же час, було зазначено відсутність подібної взаємозалежності для інших найбільш розвинених країн Африки.

Авторами вищезгаданої роботи було проведено регресійний аналіз факторів, які на їх думку впливають на рівень податкових надходжень загалом та на окремі їх групи, зокрема. Загальний вигляд моделі подано нижче:

$$\begin{aligned} \text{TAXREV}_{i,t} = & \alpha_1 \text{TAXREV}_{i,t-1} + \alpha_2 \log(\text{GDP})_{i,t} + \alpha_3 \text{AGRI}_{i,t} + \alpha_4 \text{IND}_{i,t} + \\ & + \alpha_5 \log(\text{GC})_{i,t} + \alpha_6 \log(\text{NAID})_{i,t} + \alpha_7 \log(\text{TOT})_{i,t} + \\ & \alpha_8 \log(\text{EXCHANGE})_{i,t} + \alpha_9 (\text{INFLATION})_{i,t} + \alpha_{10} \log(\text{OPEN})_{i,t} + \\ & \alpha_{11} \log(\text{OPEN})^*(\text{CFA})_{i,t} + u_t + \gamma_t + \varepsilon_{i,t} \quad [129, 21] \end{aligned}$$

де, $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4, \alpha_5, \alpha_6, \alpha_7, \alpha_8, \alpha_9, \alpha_{10}, \alpha_{11}$ – оцінки параметрів моделі;

TAXREV – змінна податкових надходжень;

GDP – ВВП країни на душу населення;

AGRI – частка сільського господарства у ВВП країни;

IND – частка промисловості у ВВП країни;

GC – частка державних витрат у ВВП країни;

NAID – трансфер субсидій;

TOT – умови торгівлі;

EXCHANGE – реальний ефективний валютний курс;

INFLATION – інфляція;

OPEN – індекс лібералізації зовнішньої торгівлі;

CFA – фіктивна змінна для країн, що входять до зони франку;

$\alpha, \gamma, \varepsilon$ - неврахований ефект країни, часовий ефект, неврахована випадкова помилка;

i, t – i -та країна у період часу t .

В результаті проведеного аналізу факторів, що впливають на загальний обсяг податкових надходжень досліджуваних країн, авторами було зроблено ряд висновків. У випадку, коли використовувався перший показник лібералізації зовнішньої торгівлі (відношення обсягу зовнішньої торгівлі до ВВП країни), вплив на загальний обсяг податкових надходжень ВВП країни на душу населення не є значним, а частка сільського господарства, промисловості у ВВП країни, державні витрати та умови торгівлі демонструють позитивний вплив на податкові надходження. До того ж, інфляція справляє при цьому негативний вплив на кінцевий результат, а валютний курс та показник лібералізації зовнішньої торгівлі не справляють значного впливу. Використовуючи другий показник лібералізації зовнішньої торгівлі (відношення імпортного мита до обсягу імпортних операцій), було отримано дещо інші результати: частка промисловості у ВВП країни справляє позитивний та значний вплив, реальний валютний курс та інфляція не впливають значно на загальний обсяг податкових надходжень.

Дослідивши фактори, що впливають на рівень податків на доходи, використовуючи перший показник лібералізації зовнішньої торгівлі, автори стверджують про негативний вплив частки сільського господарства у ВВП країни на кінцевий результат та відсутність вагомого впливу інших показників. Використовуючи другий показник лібералізації зовнішньої торгівлі позитивний вплив на обсяг податків на доходи справляє ВВП на душу населення та негативний – частка сільського господарства у ВВП країни. Другий показник лібералізації зовнішньої торгівлі спричинює значний та негативний вплив на кінцевий результат, що свідчить про обернено-пропорційний зв'язок між обсягом зібраного імпортного мита та рівнем податкових надходжень від податків на доходи. Тобто, значні обсяги імпортного мита (менший ступінь лібералізації зовнішньої торгівлі) спричинюють менші обсяги податкових надходжень досліджуваної групи.

У випадку із податковими надходженнями від податків на міжнародну торгівлю (із використанням першого показника лібералізації зовнішньої торгівлі) такі фактори як ВВП на душу населення, валютний курс та інфляція мають негативний вплив на досліджувану групу податкових надходжень. Частка сільського господарства у ВВП країни на душу населення та державні витрати позитивно пов'язані із досліджуваним показником. Використовуючи другий показник лібералізації зовнішньої торгівлі, було продемонстровано негативний вплив ВВП країни на душу населення та реального обмінного курсу на податки на міжнародну торгівлю. Цікаво, що в обох випадках показники лібералізації зовнішньої торгівлі не справляють вагомий вплив на кінцевий результат.

У випадку із внутрішніми податками на товари та послуги частка промисловості у ВВП країни, державні видатки та умови торгівлі спричиняють позитивний та значний вплив на досліджувану групу податкових надходжень, а інфляції – значний і негативний (використовується перший показник лібералізації зовнішньої торгівлі). Реальний валютний курс та показник лібералізації зовнішньої торгівлі спричиняють незначний вплив на кінцевий результат. У випадку використання другого показника лібералізації зовнішньої торгівлі позитивний та значний вплив мають частка промисловості у ВВП країни та умови торгівлі. Реальний валютний курс та показники лібералізації зовнішньої торгівлі не є значними в обох випадках.

Було знайдено докази того, що взаємозв'язок між лібералізацією зовнішньої торгівлі та податковими надходженнями є та все ж, загалом, суттєвого зв'язку із середнім рівнем податкових надходжень чи окремими елементами не існує. Хоча, у випадку із високим рівнем податкових надходжень від податків на доходи зв'язок є вагомим. Підвищення обмінного курсу національної валюти та висока інфляція демонструють певний зв'язок із низьким рівнем податкових надходжень від податків на доходи. Ці результати співпадають із попередніми висновками та підтверджують думку, що лібералізація зовнішньої торгівлі разом із сприятливою макроекономічною політикою може сприяти підвищенню загального рівня добробуту в країні.

Проаналізуємо наявність зв'язку між податковими надходженнями державного бюджету України та лібералізацією зовнішньої торгівлі з країнами ЄС. Для того, щоб кількісно виміряти ступінь лібералізації зовнішньоторговельного режиму ми скористаємося показником, який розраховується як відношення обсягу зовнішньої торгівлі країни з ЄС (ЗТО) до валового внутрішнього продукту (ВВП). З метою виявлення кореляційного зв'язку між податковими надходженнями та рівнем лібералізації зовнішньої торгівлі використаємо статистичні дані за період 2002 – 2012 роки, оскільки саме в цей час в економіці країні почали відбуватися зрушення у позитивному напрямку.

Для порівняння отриманих результатів із тими, що були отримані Теренсом Агбеєгбе, Джанет Дж. Стотскі та Асегедек ВолдеМаріам, використаємо статистичні дані за наступними групами податкових надходжень: податки на доходи і податок на прибуток, податок на збільшення ринкової вартості (група 1); внутрішні податки на товари та послуги (група 2); податки на зовнішню торгівлю та зовнішні операції (група 3) (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Структура податкових надходжень державного бюджету України (млн грн.) та показник лібералізації зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС (2003 – 2012 рр.)

Роки	Податкові надходження	Група 1	Група 2	Група 3	Лібералізація зовнішньої торгівлі з ЄС
2003	21842,05	9264,15	9243,63	964,37	14,61
2004	25120,1	10780,29	10754,86	1233,12	17,20
2005	31309,88	14064,79	12245,86	1547,64	19,33
2006	36713,36	17049,87	13599,05	1939,81	19,00
2007	45387,81	20209,99	18177,71	2348,42	11,74
2008	54297,57	26734,4	18553,67	3769,55	22,87
2009	63190,19	29369,12	22742,95	4728,05	33,11
2010	98065,16	40789,21	43366,19	6721,94	28,92
2011	125743,1	48963,19	61164,39	7373,37	27,79
2012	161264,2	69189,3	71914,4	10037,6	27,94

Примітка. Джерело: таблицю складено за даними Державного комітету статистики, розрахунки автора.

До складу першої групи відносяться, насамперед, податок на прибуток підприємств [25, 45, 90] та прибутковий податок з громадян [47]. Лібералізація

зовнішньої торгівлі повинна мати вплив на доходи та прибутки у короткостроковому періоді через зміни у рівні прибутковості операцій з імпортованими товарами та виробів-замінників імпортних товарів у цей період, а у довгостроковому періоді – до економічного зростання. Таким чином, зменшення рівня тарифів призводить до падіння ціни на імпортовані товари, що повинно вести до більшого рівня прибутковості (маржі), а через це і до збільшення податкових надходжень першої групи.

Друга група – це група внутрішніх податків на товари та послуги охоплює, передусім, податок на додану вартість (ПДВ), акцизний збір з вітчизняних товарів та акцизний збір з імпортованих товарів. У більшості країн світу саме ця група податкових надходжень є найважливішим ресурсом. В Україні, зокрема, частка цієї групи податків у загальному обсязі податкових надходжень у 2003 році становила 42,3 %, а у 2012 - 36%. Досить велика частка податкових зборів цієї групи отримується від імпорту. Як було зазначено вище, лібералізація зовнішньої торгівлі передбачає зменшення рівня імпортних та експортних тарифів, які у свою чергу становлять частину податкової бази даної групи податків. Тим не менш, загальна вартість імпорту до країни повинна зрости, що врівноважить зменшення податкової бази.

До того ж, податкові надходження будуть зменшуватись через падіння обсягів виробництва товарів-субститутів. У довгостроковому періоді, якщо відбудеться економічне зростання внаслідок лібералізації зовнішньої торгівлі, то податкова база зросте.

До третьої групи податків відносяться податки на зовнішню торгівлю та зовнішні операції. Експортні та імпортні тарифи встановлюються, в основному, у відсотках до митної вартості товарів та послуг, а в деяких випадках можливе встановлення специфічних імпортних тарифів (на одиницю товару). Усунення кількісних обмежень в наслідок лібералізації зовнішньоторговельного режиму повинно призвести до збільшення податкових надходжень. Ефект від зменшення рівня тарифів залежить від рівня та покриття тарифних змін. Із незмінним обсягом імпорту падіння рівня тарифів призведе до зменшення

акцизного збору та ПДВ, що нараховується на митну вартість імпортованих товарів.

При розрахунку коефіцієнта лібералізації зовнішньої торгівлі виявляється, що він не має чіткої тенденції до зростання, або до падіння, зменшуючись або збільшуючись у період з 2003 до 2012 року. При цьому, найбільшого значення він досяг у 2009 році, а найменшого – у 2007 році (табл. 3.7).

У табл. 3.7 подано розрахунки взаємозв'язку між коефіцієнтом лібералізації зовнішньої торгівлі України з ЄС та податковими надходженнями протягом двох періодів лібералізації зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС (2007-2009 рр. та 2003-2005 рр.) (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Кореляційний зв'язок між податковими надходженнями та лібералізацією зовнішньої торгівлі

Роки	Зв'язок між лібералізацією зовнішньої торгівлі з ЄС та податковими надходженнями	Зв'язок між лібералізацією зовнішньої торгівлі з ЄС та групою 1	Зв'язок між лібералізацією зовнішньої торгівлі з ЄС та групою 2	Зв'язок між лібералізацією зовнішньої торгівлі з ЄС та групою 3
2003-2012	0,76	0,78	0,69	0,83
2007-2009	0,99	0,97	0,89	0,99
2003-2005	0,97	0,96	0,99	0,99

Примітка. Джерело: таблицю складено за даними Державного комітету статистики, розрахунки автора.

Розрахунок коефіцієнта кореляції між показником лібералізації зовнішньої торгівлі між Україною та країнами ЄС та податковими надходженнями за вказаний період частково підтверджує висновки, що були отримані дослідниками МВФ за країнами Африки. Навіть за період з 2003 до 2012 року досить вагомий зв'язок було отримано між показником лібералізації зовнішньої торгівлі та податковими надходженнями як загалом, так і за Групами 1 та 3.

Результати розрахунків можна подати у вигляді діаграм на рис. 3.4. В усіх випадках, що подані на рис. 3.4 розрахований показник кореляції знаходиться в діапазоні між 0,7-0,8, що свідчить про значний та позитивний зв'язок між розглянутими показниками.

На додаток до підтверджених висновків в Україні зв'язок існує між лібералізацією зовнішньої торгівлі та податковими надходженнями загалом та

1, 3 групами протягом всього дослідженого періоду, але не такий суттєвий як під час двох періодів лібералізації. Лише протягом вищезгаданого періоду лібералізації зовнішньої торгівлі зв'язок за всіма групами та податковими надходженнями загалом є вагомим.

Розглянувши показники лібералізації зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС чітко простежується періоди її лібералізації і взаємозв'язок виявлено із податковими надходженнями загалом, податковими надходженнями за 1 та 3 груп.

Таким чином, як свідчать розраховані коефіцієнти кореляції, між розвитком зовнішньоторговельних відносин України та ЄС та податковими надходженнями державного бюджету країни, саме лібералізація зовнішньої торгівлі з країнами ЄС є важливою передумовою для забезпечення зростання податкових надходжень нашої держави.

Поряд із цим, багато дослідників вказують на можливі податкові втрати від лібералізації зовнішньої торгівлі. Зазначається, що в деяких випадках вдається повністю відновити попередній рівень податкових надходжень, а в деяких - лише частково. Так, співробітники МВФ, проаналізувавши дані розвитку податкових систем 125 країн світу після проведення лібералізації зовнішньої торгівлі за період з 1975 до 2005 року, констатували відновлення податкових надходжень для країн із низьким рівнем доходів лише на 30 відсоток, для країн із середнім рівнем доходів – на 45-65%, а для країн із високим рівнем доходів – більш ніж на 100%. При цьому вказується, що найбільші показники були досягнуті тими країнами, які використовують ПДВ [----].

Виходячи із проведеного дослідження статистичних даних та літературних джерел, спробуємо визначити основні чинники, що впливають на процес формування фінансових ресурсів державного бюджету країни. Для цього використаємо наступні фактори: ВВП країни (X_1), доходи громадян (X_2), прибутки підприємств (X_3), імпорт з країн ЄС-25 (X_4), показник інфляції (X_5). Дані використано за період 2001-2012 років.

Загальний вигляд економетричної моделі буде наступний подано у вигляді формули 3.1. Використовуючи метод найменших квадратів, отримаємо наступні результати:

$$Y = 0,0241X_1 + 0,28646X_2 + 0,3481X_3 - 0,1919X_4 + 247,97X_4 + 3396,548$$
$$(0,22207) \quad (0,16166) \quad (0,23906) \quad (0,66296) \quad (180,2553) \quad (13302,84)$$

В нашому випадку R^2 – коефіцієнт детермінації, який характеризує якою мірою варіація залежної змінної Y визначається варіацією незалежних змінних [77, 71], рівний 0,99, що вказує на сильну залежність між незалежними змінними та рівнем ВВП України.

Можна використовувати F – статистику щоб визначити, чи є отриманий результат (із достатньо високим значенням коефіцієнта детермінації) випадковим. При цьому фактичне значення F – критерію порівнюється із табличним (критичним) для заданих ступенів свободи і обраним рівнем значущості [там же, 135].

Припустимо, що насправді зв'язок між змінними є відсутнім, просто статистичний аналіз вивів досить сильний взаємозв'язок за вибраною статистичною вибіркою із 2001 по 2012 роки. Для того, щоб знайти фактичне значення F – критерію, використовуємо односторонній тест. Припустимо, що рівень значущості дорівнює 0,05, відповідно F – критичне = 4,76 [там же, 511]. F – фактичне в нашому випадку дорівнює 427,4, що є значно більше ніж F – критичне. Таким чином, регресивне рівняння є підходящим для оцінки майбутнього рівня податкових надходжень Державного бюджету країни.

Перевіримо чи мають показники статистичну значущість. Для цього використаємо наступну формулу 2.1 [там же, 138]:

$$t_i \neq \alpha (\beta_i) / S_\alpha (S_{\beta_i}), \quad (3.6)$$

де $i=1,2,3,4$.

Якщо подивитися таблицю для t – критичного із чотирма ступенями свободи та рівнем значущості = 0,05, то ми отримаємо показник 1,94 [30, 321]. Результати розрахунків за отриманими коефіцієнтами нашої економічної моделі показали, що такий фактор як «імпорт з країн ЄС» ($t_2=2,8$) є важливою

змінною для оцінки податкових надходжень державного бюджету країни, оскільки в цих випадках $t_{\text{фактичне}} > t_{\text{табличного}}$.

Далі проведемо аналіз впливу кожного з факторів на кінцевий результат (Π_i , де $i=1,2,3,4,5$), розділивши при цьому середнє значення кожного з факторів на середнє значення ВВП країни за весь розглянутий період. В результаті чого можна зробити висновок, що при зміні показника «ВВП країни» на 1 грн., за незмінності інших факторів, то податкові надходження державного бюджету країни зміниться на 0,29 грн. При зміні доходів населення на 1 грн. (за незмінності інших факторів) ми отримаємо зміну у доходах бюджету на 0,37 грн. У випадку, якщо прибутки підприємств зміняться на 1 грн., можна буде спостерігати зміну доходів бюджету на 2,37 грн. Якщо імпорт з країн ЄС зміниться на 1 грн., то доходи державного бюджету України зміняться на 2,14 грн. Якщо ж, річний рівень інфляції зміниться на 1 %, то доходи державного бюджету країни зміняться на 5459,28 млн грн.

Оцінюючи результати побудованої моделі, можна стверджувати, що інфляція справляє досить вагомий вплив на формування фінансових ресурсів централізованих фінансових фондів держави. Поряд із цим, роль зовнішньоекономічних відносин України з ЄС є також досить значною. Цей фактор у нашій моделі є другим за значимістю і характером впливу на стан державних фінансів.

В магістерській роботі показано, що вирівнювання дефіциту платіжного балансу шляхом обмеження доступу на український ринок імпортованих товарів (яке супроводжується підвищенням ставок ввізного мита на окремі види товарів), може призвести до значних податкових втрат. Так, враховуючи залежність між обсягами імпорту європейських товарів і послуг до України та податковими надходженнями державного бюджету України як 1:2,14, можна стверджувати, що за умови ліквідації існуючого торговельного дефіциту у взаємовідносинах між Україною та ЄС загальні втрати державного бюджету України можуть сягнути майже 10–11 млрд дол.

Через це досить важливим є питання розвитку зовнішньоекономічних відносин із політичним та економічним об'єднанням європейських держав, яке

позитивно впливає не лише на розвиток країн-членів, а й сприяє поліпшенню економічного становища країн-партнерів. Варто також не забувати і про те, що у структурі імпорту до України з країн ЄС вагому частку займають високотехнологічні вироби, що сприяє також поліпшенню «якості» економічного розвитку та підвищенню результатів виробництва. На сьогоднішній день за даними Держкомстату ЄС займає майже 30% у загальному зовнішній торгівлі України. Через це, очевидним стає той факт, що подальше спрощення умов торгівлі між Україною та ЄС може в майбутньому стати вагомою рушійною силою не тільки економічного, а й фінансового розвитку нашої країни та необхідною передумовою приєднання в подальшому до цього «клубу заможних європейських країн».

3.3. Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС: фінансово-економічні наслідки лібералізації зовнішньої торгівлі

Створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, перш за все, передбачає лібералізацію зовнішньоторговельних відносин між ними. При цьому, цей процес є багатограним та комплексним явищем, який, до того ж, за свідченням багатьох дослідників, повинен супроводжуватись підтримуючими кроками в багатьох інших сферах з метою забезпечення стабільності податкової системи країни та економічного і фінансового становища загалом. Вступ України до СОТ не є перешкодою на шляху створення зони вільної торгівлі чи митного союзу із ЄС, оскільки це не суперечить статті XXIV ГАТТ [----].

Співробітниками МВФ Лаємом Ебрілом, Дженет Стотскі та Рейнтом Гроппом було проведено дослідження наслідків лібералізації зовнішньої торгівлі на податкові надходження країни на прикладі Аргентини, Малаві, Марокко, Філіппін, Польщі під назвою «Revenue Implication of Trade Liberalization».

В цій роботі автори запропонували перелік необхідних заходів в рамках послаблення зовнішньоторговельних обмежень між країнами, які б дозволили також зберегти стабільність податкової системи країни, та проаналізували успіхи вищезазначених країн у їх здійсненні [----]. Саме на аналізі цих заходів буде зосереджено увагу в даному пункті третього розділу. В загальному вигляді ці рекомендації можна представити в наступному вигляді на рис. 3.5.

Як свідчить рис. 3.5, з метою спрощення зовнішньоторговельного режиму необхідно здійснити низку взаємодоповнюючих та взаємопов'язаних заходів:

✓ *Реформування системи нетарифних обмежень (бар'єрів)*

Реформа кількісних обмежень охоплює по-перше, поступове підняття верхньої межі для квот, по-друге, конвертацію квот у еквівалентні тарифи із подальшим їх зниженням (розмір даного тарифу визначається у відповідності до різниці між цінами на внутрішньому ринку та ціною на імпортовані товари за світовою ціною, які підпадають під кількісні обмеження), та по-третє, конвертацію квот (передбачається застосування встановленого тарифу для імпорту, який не перевищує певних обсягів, а для понаднормової кількості імпортованих товарів та послуг передбачається інша, більш вища ставка імпортного тарифу) у тарифні квоти із наступним зниженням її рівня [---].

Рис. 3.5. Заходи для спрощення зовнішньоторговельного режиму [---]

У випадку із усіма країнами, що були охоплені у дослідженні, саме заходам у цій сфері надавався найбільший пріоритет. Так, Польща найбільшу увагу приділила усуненню кількісних обмежень при розробці заходів із трансформації економічної системи країни у 1990 році. В Аргентині реформування кількісних обмежень проводилось стосовно імпортованих квот на

автомобілі у вигляді тарифікації вищезазначених квот. У Малаві та Сенегалі при проведенні політики лібералізації зовнішньої торгівлі наголос також робився на кількісних обмеженнях. У випадку із Малаві комплекс заходів стосувався усунення обмежень стосовно обмінного курсу національної валюти, а в Сенегалі зусилля були спрямовані на ліквідації кількісних обмежень, що існували на товари, які не вироблялися в цій країні.

За свідченням Світового банку, протягом 1990-х років в Україні спостерігалось стрімке збільшення кількості нетарифних імпорتنих бар'єрів. Однак, в той же час зазначається, що їх рівень є значно нижчим від того, що має місце у країнах ОЕСР, оскільки розрахований цією установою індекс офіційного базового нетарифного захисту є доволі низький, що свідчить про відносно ліберальний характер зовнішньоторговельного режиму нашої країни.

При аналізі особливостей діяльності українських підприємств, вказується на існування серйозних проблем у сфері сертифікації, що у свою чергу є свідченням наявності значних перепон для торгівлі і водночас є фактором, який реально погіршує підприємницький клімат [112, 12].

В рамках ГАТТ/ВТО починаючи з 1994 року, коли відбувся Уругвайський раунд переговорів країн-членів цієї організації, проводиться цілеспрямована та узгоджена політика стосовно ліквідації кількісних обмежень у міжнародній торгівлі. Разом із тим, продовжується зниження загального рівня тарифів в цих країнах [32, 121]. Через це, наступним пунктом серед заходів необхідних для спрощення зовнішньоторговельного режиму є зниження рівня митного тарифу.

В рамках ЄС здійснення торговельних відносин передбачає повну відмову від кількісних обмежень стосовно експорту, а також інші рівнозначні заходи [11, 120]. При цьому з 1.11.1994 в силу вступив спільний Митний Кодекс для країн Співтовариства, який регулює всі питання, пов'язані із експортом/імпортом товарів та послуг (визначення походження товарів, порядок визначення митної вартості та інше) [----].

На думку деяких науковців, успішна реструктуризація вітчизняних великих підприємств можлива за умови переорієнтації виробництва на експорт з одночасним усуненням експортних бар'єрів, прийняттям та взаємним

визнанням норм, стандартів та процедур сертифікації, які функціонують на світовому рівні. Також, необхідним заходом у цьому напрямі вважається усунення обмежень стосовно використання іноземної валюти [2, 30]. Безперечно, що найголовнішою передумовою при цьому залишається необхідність проведення заходів із приватизації та створення ефективної структури власності на цих підприємствах [3, 16].

✓ *Зниження рівня митних тарифів*

Лібералізація зовнішньої торгівлі, в першу чергу, асоціюється із зниженням загального рівня митного тарифу. Саме це було центральним пунктом всіх раундів переговорів між країнами-членами ГАТТ/ВТО. Саме завдяки зусиллям в рамках ВТО вдалося значно знизити митні тарифи і лібералізувати міжнародну торгівлю.

Для аналізу реальних змін у рівні митного тарифу конкретної держави широко використовується показник акумульованого митного тарифу, який є відношенням надходжень імпорتنих тарифів до обсягів імпорту даної країни. Так, у Марокко з 1980 р. до 1995 р. рівень акумульованого митного тарифу було знижено з 26,3% до 14,9%. В той же час, здійснювалися заходи стабілізаційної політики і, передусім, зміцнювалася вітчизняна податкова база. У Сенегалі зниження рівня митного тарифу відбувалося у два етапи: протягом першого етапу у середині 1980-х років не було досягнуто бажаного результату через існування значних проблем із торговельним балансом держави, а проведення другого етапу супроводжувалось девальвацією національної валюти і, через це, було позначено більш вагомими досягненнями. На Філіппінах зниження залежності від податків на міжнародну торгівлю супроводжувалось значними проблемами із мобілізацією внутрішніх податків. Через це, на початку 1990-х років було запроваджено додаткові надбавки на імпорт. Тому, зменшення акумульованого митного тарифу спостерігалось незначне – з 16,7% у 1985 р. до 14,4% у 1995 р. У Польщі ситуація також була досить складною, що було спричинено проблемами у процесі трансформації вітчизняної економіки: спостерігалось падіння результатів виробництва та значні фіскальні проблеми. В результаті, заходи, спрямовані на послаблення

залежності від податків на міжнародну торгівлю, було призупинено. Влада Малаві запровадила низку тимчасових експортних податей з метою компенсації падіння обсягів податкових надходжень і тим самим певним чином перекреслила здобутки у сфері лібералізації зовнішньої торгівлі.

Рівень митного тарифу також впливає на бажання платників податків вдаватися до ухилення від оподаткування у разі занадто високого його рівня. Чим вищий рівень тарифу – тим вища ймовірність ухилення від сплати податків. При цьому, платник податків порівнює витрати, що виникають в такому разі, і суму податків, які потрібно сплатити. Через це, чим меншим є рівень тарифу – тим меншою є вигода від ухилення.

Україна використовує три типи тарифів на імпорт: повні, пільгові та режиму найбільшого сприяння (РНС) [40]. Україна має також з деякими країнами угоди про вільну торгівлю (УВТ). Це, здебільшого, країни СНД, з яких надходить майже половина товарного імпорту, та країни Балтії. Проте, із вступом 1 травня 2004 року країн Балтії до ЄС дію цих угод було припинено.

За свідченням дослідників Світового банку, саме на 1999 рік припав пік протекціонізму, а починаючи з цього року спостерігається стійка тенденція до лібералізації торгівлі, що виражається у поступовому скороченні середніх тарифних та нетарифних бар'єрів.

Зважені на величину імпорту середні тарифи у 2007 році склали біля п'яти відсотків. В цьому випадку мова йде переважно про імпорт з країн СНД, з якими існують угоди про вільну торгівлю. Поряд із цим, біля 5,6% товарних позицій у тарифній сітці демонструють ставку майже у 25% [112, 10].

Для характеристики структури митної системи широко використовується середньозважена ставка митного тарифу. Так, в Україні за розрахунками Світового банку у період 2003-2008 рр. середня тарифна ставка знаходилась в межах від 1,7 до 2,5%, що є значно менше половини середньозваженої ставки у відповідні періоди. Причиною такого становища є перш за все величезна кількість пільг при сплаті ввізних мит та недосконалістю вітчизняного законодавства. За різними оцінками втрати для вітчизняного бюджету на рік можуть складати від 400 млн дол. США до 500 млн дол. США [там же, 11].

Не останню роль у системі заходів, що спрямовані на лібералізацію зовнішньої торгівлі, відіграє зменшення дисперсії митних тарифів. Існування значної дисперсії спонукає учасників експортно-імпоротної діяльності до пошуку шляхів зменшення рівня митних тарифів і посилення корупції у митних органах.

✓ Зниження дисперсії митного тарифу та консолідація його структури

В Аргентині зниження дисперсії митного тарифу було досить успішним, оскільки з жовтня 1988 р. по липень 1991 р. дисперсію було знижено завдяки впровадженню мінімального рівня митного тарифу у розмірі 5%. Наприкінці 80-х років ХХ сторіччя у Малаві було знижено розмах варіації митного тарифу з 0-220% до 0-45%. До серпня 1997 року максимальне значення митного тарифу становило 35%. В результаті реформаторських заходів у Марокко максимальне значення митного тарифу було знижено з 400% у 1982 р. до 60% у 1984 р. та до 35% у 1993 р.

Сучасна структура митного тарифу в Україні має низку недоліків, перший з яких стосується надмірного рівня захисту вітчизняної сільськогосподарської продукції. До того ж, рівень тарифного захисту сільськогосподарської продукції є набагато вищим від відповідного захисту продукції промисловості. Тарифні еквіваленти захисту вищезгаданих видів продукції за розрахунками Світового банку становлять 31,4 та 2,7%, відповідно. Найбільший рівень захисту у 2002 році спостерігався стосовно цукру та кондитерської продукції [там же, 10].

Другою значною вадою вітчизняної тарифної сітки є той факт, що імпорт готової продукції оподатковується за вищими ставками митного тарифу ніж відповідна продукція, що кваліфікується як напівфабрикати. В той же час, напівфабрикати оподатковують за ставками вищими ніж сировина та матеріали, а в межах окремої галузі ставки можуть різнитись у три-вісім разів. По-третє, мають місце складності із класифікацією товарів, а кількість різних тарифних ставок зросла з семи у 1993 р. до 50 у 2003 році [там же, 11].

Однак, слід наголосити на тому факті, що проведення заходів із лібералізації зовнішньої торгівлі супроводжувалось у всіх цих країнах системою стабілізаційних заходів, які стосувалися, головним чином, посилення фіскальної безпеки країни шляхом розширення податкової бази для внутрішніх податків і посилення їх ваги у загальній структурі податкових надходжень державного бюджету держави.

За свідченням багатьох дослідників, проведення торговельної реформи супроводжується падінням податкових надходжень від митних тарифів, а врівноваження цих втрат повинно відбуватись шляхом збільшення надходження інших видів податків або реформуванням структури видатків державного бюджету [131, 29].

✓ *Розширення податкової бази для внутрішніх податків*

У 1980-х роках у Малаві як доповнення до пакету заходів із лібералізації зовнішньої торгівлі було здійснено реформування податкової системи держави, що дозволило значно зменшити максимальні ставки податків. В додаток до цього було здійснено перетворення податку з продажів на податок на додану вартість. У Марокко лібералізація зовнішньої торгівлі також супроводжувалась оптимізацією та покращенням структури податкової системи країни і впровадженням, як і у попередньому випадку, податку на додану вартість у 1986 р. На Філіппінах було здійснено реформування прямих та непрямих податків із подальшим запровадження ПДВ, але реформування податкової та митної адміністрації відбувалось досить повільно. Польща повинна була впровадити цілу низку нових податків і забезпечити їх ефективне функціонування, що зайняло досить багато часу. У Сенегалі вдалося покращити умови функціонування податку на додану вартість (скорочено число ставок та розширено базу), в результаті чого було покращено мобілізацію податкових надходжень.

В Україні розширення податкової бази може мати досить вагомий позитивний наслідок, оскільки обсяги податкових звільнень, як уже було зазначено у пункті 2.1, сягають розміру бюджету країни, а скорочення кількості таких звільнень

дозволить також підштовхнути вітчизняних виробників до активнішого підвищення свого рівня конкурентоспроможності.

Як було зазначено вище, одним з необхідних елементів покращення умов функціонування податкової системи країни є підвищення якості роботи податкової та митної адміністрацій. Про можливі напрямки покращення якості функціонування податкової адміністрації було згадано у пункті 2.2 стосовно податку на додану вартість, проте рекомендації у цьому випадку можуть стосуватись й інших податків. Мова йшла про неспроможність адміністрацій ефективно контролювати діяльність всіх платників ПДВ, а тому пропонувалось зосередитись лише на тих його платниках, які порушували встановлені приписи. В той же час, по відношенню до платників, які є сумлінними платниками податку, пропонувалось пом'якшити контроль і тим самим вивільнити необхідні «потужності» для якомога ефективного контролю за сплатою даного податку.

✓ *Зниження рівня податків на експорт*

В цьому випадку мова йде не тільки про зниження рівня експортних митних тарифів, які були дещо підвищені у Малаві в 1995 році з метою оподаткувати надприбутки від експорту сільськогосподарської продукції в результаті девальвації національної валюти. При цьому, податки на експорт можуть приймати приховані форми, до яких окрім завищеного обмінного курсу національної валюти відносяться вимоги стосовно продажу певної частини валютної виручки не за ринковим, а за офіційним курсом. До того ж використовуються експортні збутові установи, які не сплачують виробникам ринкових цін за вироблену продукцію і тим самим позбавляють їх частини прибутку.

Саме зменшення залежності від податків на зовнішню торгівлю, за словами Віто Танці, є однією з головних передумов інтеграції країн, що розвиваються, до світової економіки. Також, наголошується на необхідності підвищення податкових ставок на внутрішні податки та збільшення загального рівня податкового навантаження [----].

В Україні було запроваджено та широко використовуються по кількох позиціях податки на експорт [35; 43; 57]. Це стосується певних видів сільськогосподарської продукції та металобрухту. Саме це було головним каменем спотикання у переговорах про приєднання України до СОТ. Стосовно сільськогосподарської продукції, то ситуація, за якої ціни на хлібобулочні вироби формуються під адміністративним тиском і, через це, створюються умови для масового вивозу зерна за кордон, є досить загрозованою і вимагає негайної реформи системи ціноутворення в цій сфері.

Ситуація із поганим врожаєм зернових у 2012 році погіршила і без того хитку та нестабільну ситуацію на ринку зерна. Урядом у відповідь на негативні сигнали було розроблено низку заходів з метою стабілізувати ситуацію та убезпечити країну від продовольчої кризи. Серед заходів слід зазначити впровадження заборони на вивезення зерна до моменту отримання врожаю озимих і тим самим виключити можливість нестачі зерна на внутрішньому ринку.

Автори вищезгаданого дослідження наголошують весь час про необхідність проведення комплексних реформ у випадку із лібералізацією зовнішньої торгівлі з метою забезпечити стабільне та ефективне функціонування податкової системи країни. У зв'язку з цим, пропонується вжиття низки кроків, спрямованих на покращення якості функціонування податкової системи та послаблення її залежності від податків на міжнародну торгівлю [там же, 1]:

а) впровадження податку на додану вартість та його посилення шляхом запровадження єдиної ставки, мінімізації кількості існуючих податкових виключень, пом'якшенням існуючих умов обрахунку та сплати даного податку для малих підприємств або ж і повне звільнення від сплати. При цьому використання акцизів пропонується звузити до продукції нафтово-переробної промисловості, лікєро-горілчаної продукції, тютюнових виробів. Також наголошується на необхідності створення рівних умов нарахування та сплати ПДВ та акцизів як стосовно вітчизняних товарів, так і імпортованих;

- б) податки на міжнародну торгівлю повинні відігравати мінімальну роль у структурі податкових надходжень, а імпорتنі митні тарифи – низький середній рівень та невелику дисперсію. Для експортерів необхідно запровадити низку знижок на імпортовані товари, якщо останні використовуються при виробництві експортної продукції. В котрий раз наголошується на необхідності якомога меншого використання імпортних митних тарифів;
- в) податок на доходи повинен мати якомога менше рівнів оподаткування і мати помірний максимальний рівень ставки податку. Необхідно також зменшити кількість персональних виключень по сплаті податку. В той же час, корпоративний податок повинен справлятися за єдиною помірною ставкою, а зміни у податковому законодавстві повинні бути зведені до мінімуму;
- г) необхідно запровадити систему спрощеного оподаткування для представників малого бізнесу;
- д) потрібно поступово зменшувати обсяги неподаткових надходжень від державного сектору із одночасним скороченням розмірів останнього;
- е) модернізація системи та процедур в рамках податкової та митної адміністрації, здійснення заходів, спрямованих на їх спрощення. Пропонується введення ідентифікаційних номерів платників податків, посилення аудиту (в тому числі і незалежного), покращення послуг, що надаються платникам податків. Також необхідними кроками вважаються комп'ютеризація процесів та постійне оновлення навичок працівників податкової та митної адміністрацій.

Також, зазначається що позитивний вплив лібералізації зовнішньої торгівлі на бюджет країни буде більш відчутнішим, якщо реформа торговельної політики зосереджується, головним чином, на усуненні кількісних обмежень, а початкові торговельні обмеження при цьому є доволі високими. В той же час, позитивний вплив буде більшим, якщо існуюча структура митних тарифів складається з величезної кількості тарифів, що спричиняє бажання у платників податків до ухилення від оподаткування.

Важливим моментом проведення заходів із лібералізації зовнішньої торгівлі є здійснення узгодженої монетарної та валютної політики. При цьому, автори вищезазначеної статті вказують на необхідність незначної девальвації

національної валюти у випадку, якщо імпорт до даної країни є нееластичним, що в кінцевому підсумку повинно призвести до підвищення рівня податкових надходжень. У випадку, якщо ж валюта є переоціненою, що очевидно обмежує імпорт, то її девальвація призведе до того, що імпорт буде виведено на фактичний (реальний) рівень. В той же час, необхідно зважати на той факт, що зростання рівня ВВП два послідовні роки може бути викликано девальвацією національної валюти по відношенню до долара США [----].

Для України питання девальвації національної валюти є досить складним і неоднозначним питанням, оскільки наша економіка є досить енергоємною, а тому розрахунок за використані енергоносії відбувається у доларовому еквіваленті. За 2012 рік ціна на природний газ, що надходить з території Росії зросла спочатку з 235 до 420 дол. США, а потім з поточного року і до 450 дол. США. Саме через це, девальвація гривні підсилить існуючі в економіці інфляційні процеси і стане додатковою причиною посилення соціальної напруги, яка буде супроводжуватись також і підвищеним попитом на іноземну валюту через зростання ціни на енергоносії. Зростаючі ціни на енергоносії будуть спонукати до більш сміливих кроків у напрямку зменшення енергоємності української економіки та підвищення рівня її конкурентоспроможності, що вимагає значних коштів і також буде чинити тиск на попит на іноземну валюту [96, 56]. До того ж, за 2012 рік зовнішньоторговельний баланс вперше за вісім років був від'ємний і становив майже -7 млрд дол. США, що здебільшого було наслідком підвищення цін на енергоносії.

Проте, за твердженням багатьох авторів, саме занижені ціни на енергоносії є основною причиною, яка стримує процеси підвищення ефективності виробництва вітчизняними виробниками. В той же час, Мартін Петрі, Гюнтер Таубе та Алех Тсивінські, провівши дослідження ситуації у енергетичному секторі країн колишнього Радянського Союзу, вказали на необхідність підвищення цін на енергетичні ресурси з метою підвищення ефективності функціонування компаній цього сектору, надання їм можливості провести

реструктуризацію і створити таким чином умови для проведення оновлення енергетичних мереж [----].

Очевидним є і те, що питання зменшення енергетичної залежності української економіки потребує стимулювання експортної діяльності вітчизняних підприємств з метою отримання достатньої кількості валютної виручки, потрібної для проведення необхідних заходів із підвищення рівня її конкурентоспроможності, і може передбачати заходи із девальвації національної валюти. Через це, питання валютної політики стає досить важливим і вжиття певних заходів вимагає детального аналізу поточної ситуації та прогнозування довгострокових наслідків від таких кроків.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок про недопустимість девальвації національної валюти через можливі негативні наслідки у вигляді посилення інфляції, а вирішення питань зниження енергоемності вітчизняної економіки потребує вжиття заходів пільгового кредитування та податкового стимулювання, що не буде мати значних негативних наслідків.

З огляду на зроблені вище висновки, необхідно провести корекцію висновків та пропозицій, які були зроблені авторами вищезазначеної роботи та які передбачали реалізацію політики лібералізації зовнішньої торгівлі з початковим курсом на зменшення кількісних обмежень і дисперсії митних тарифів поряд із лібералізацією валютного ринку та реформуванням адміністрування податків та податкової адміністрації. Вжиття цих заходів повинно забезпечити підвищення податкових надходжень та створення більш ліберального торговельного режиму. Виникає необхідність тимчасової відмови від лібералізації валютного ринку до вирішення проблем із торговельним балансом та підвищеною (у вартісному відношенні) залежністю від імпорту енергоносії.

З метою оцінки можливих наслідків створення зони вільної торгівлі (митного союзу) між Україною та ЄС скористаємося теоретичними викладками, що були представлені у Розділі 1. При цьому, слід зауважити, що оцінити можна лише статичні ефекти, оскільки побудована модель дозволяє виявити

вплив створення зони вільної торгівлі/митного союзу та змін у митно-тарифній політиці країн-учасниць на податкові надходження держави, доходи експортерів та витрати споживачів. Використання ж експортерами доходів від реалізації своєї продукції за кордоном не можливо точно оцінити, через що оцінка динамічних ефектів є досить складним процесом.

З метою спростити оцінку статичних ефектів від створення зони вільної торгівлі/митного союзу між Україною та ЄС зосередимо увагу на ситуації у металургійній галузі. Це пов'язано, по-перше, із часткою продукції підприємств цієї галузі у зовнішній торгівлі між двома вищезгаданими державами та, по-друге, із значенням металургійної промисловості у сприянні економічному зростанню в Україні [-----].

Саме девальвація національної валюти у 1998-1999 рр. та зростання цін на продукцію металургійної галузі і наданням підприємствам цієї галузі значних податкових преференцій були головними чинниками, що призвели до підвищення темпів економічного зростання та виходу України з довгострокової економічної кризи [100, 83-84].

Всі необхідні дані про рівень цін на українському та європейському ринках сталі, обсяги споживання, експорту та імпорту, відсоток використання наявних виробничих потужностей, собівартість були взяті із офіційних даних Міністерства промислової політики, Європейської Комісії, Міжнародного інституту сталі та заліза, PriceWaterhouseCoopers за 2010 рік (початок 2011 року), оскільки повна статистична інформація наявна саме за даний рік. Використовуючи ці дані було побудовано модель створення митного союзу між Україною та ЄС у Додатку С.

Припустимо, що країна А – це ЄС, а країна В – це Україна. При цьому, D_A – попит у країнах ЄС на сталь, а D_B - попит на цей товар в Україні; S_A – пропозиція в країнах ЄС, а S_B – пропозиція в Україні. З метою побудови лінії пропозиції як на європейському, так і на українському ринках використаємо фактичні показники реалізації вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та імпорту сталі за 2010 рік (на початок 2011 року), а також показник собівартості виробництва сталі вітчизняними підприємствами. Саме коли ціна на

внутрішньому ринку зрівняється із собівартістю виробництва продукції пропозиція вітчизняної продукції буде дорівнювати нулю, а лінія пропозиції перетне вертикальну вісь, на якій позначена ціна. Зберігається припущення стосовно спів падання світової ціни та ціни на внутрішньому українському ринку на сталь, яке було зроблено у Розділі 1.

Для того, щоб побудувати лінію попиту використаємо дані стосовно споживання сталі на внутрішньому європейському та українському ринках за 2010 рік, а також скористаємося показниками використання потужності вітчизняними виробниками сталі, розрахувавши при цьому максимально можливу кількість виробництва сталі вітчизняними металургійними підприємствами. Розрахунок максимально можливої кількості виробництва сталі вітчизняними підприємствами дозволить виявити максимально можливу ціну, за якою на внутрішньому ринку будуть готові купувати вітчизняний товар – це буде точка перетину лінії попиту та вертикальної вісі, оскільки з кожним наступним підвищенням ціни на одну одиницю на внутрішньому ринку не вдасться отримати додаткової одиниці вітчизняної продукції.

Розрахунок статичних ефектів від створення зони вільної торгівлі/митного союзу між Україною та ЄС розпочнемо із «виробничого ефекту». Площа фігури ABE демонструє збільшення обсягів імпорту до ЄС, що викликано заміною товарів із більшою ціною більш дешевою продукцією країн партнерів, і дорівнює 19 млрд дол. США. В той же час, зростання попиту на сталь за рахунок падіння ціни є «ефектом споживання» і дорівнює 20,9 млрд дол. США. Ефект «створення торгівлі» поєднує два вищезазначені ефекти, а тому є їх сумою в розмірі 39,9 млрд дол. США.

В той же час, спостерігаємо витіснення продукції з європейського ринку, що характеризується низьким рівнем витрат, продукцією із України та інших країн. ЦК призводить до погіршення ефективності виробництва та падіння рівня добробуту на величину фігури d , яка характеризує ефект «відхилення торгівлі» і дорівнює 334 млн дол. США. При цьому зона b (9,8 млрд дол. США), яка до цього належала державі, та зона j (34,3 млрд дол. США), яка була трансфертом від споживачів до виробників, залишаються у споживачів. В

кінцевому підсумку, добробут країни А (ЄС) від створення митного союзу з Україною буде дорівнювати ефекту «створення торгівлі» за вирахуванням ефекту «відхилення торгівлі» (39,5 млрд дол. США). В результаті чого можемо констатувати позитивний ефект від створення митного союзу між Україною та ЄС для останньої країни.

Для країни В створення зони вільно торгівлі/митного союзу дозволяє збільшити обсяги виробництва сталі до Q_7 . При цьому, відбувається зменшення внутрішнього споживання вітчизняної сталі. В даному випадку припускається максимально можливе миттєве збільшення українського експорту сталі в межах наявних виробничих потужностей. В результаті чого українські виробники отримують позитивний ефект, який дорівнює площі зон $h+f+g$ (463,43 млн дол. США). Споживачі країни В (України) втрачають при цьому суму еквівалентну зоні $h+f$ (54,288 млн дол. США).

За таких умов українські виробники сталі збільшують обсяги виробництва продукції за рахунок надмірного рівня витрат k (60,4 млн дол. США) та виграють у споживачів зони $f+g$ (208,8 млн дол. США) у вигляді доходів від експорту. Зона h є трансфером від споживачів до виробників в рамках країни В, а зона f є повною втратою споживачів. В результаті чистий виграш для країни В від створення митного союзу буде дорівнювати площі зони g (409,14 млн дол. США).

Починаючи з 2010 року ціни на продукцію металургійної продукції зростали стрімко і вже 2012 року досягли позначки у 1000 дол. США за тону. Враховуючи таке зростання цін, можна стверджувати, що чистий виграш для України в такому випадку буде максимально дорівнювати майже 2 млрд дол. США.

До того ж, за свідченням Вольфганга Квасьє (Інститут східної Європи, Мюнхен), інтеграція з ЄС повинна супроводжуватись низкою заходів із реформування економіки ат фінансової системи. Серед них найбільш важливими є наступні: забезпечення умов для функціонування конкурентоспроможної ринкової економіки, створення та збереження конкуренції, розбудова необхідної інфраструктури та сприяння розвитку

людського капіталу, розробка державної політики з підтримки малого та середнього підприємництва, проведення прозорої приватизації та зменшення розмірів державного сектору економіки, реструктуризація проблемних секторів економіки, імплементація європейських норм та стандартів, створення ефективної банківської та фінансової сфери.

В багатьох випадках констатується необхідність реструктуризації багатьох галузей економіки та підвищення продуктивності виробництва їх продукції. При цьому, остання напряму залежить від рівня енергоємності виробництва. Саме ціна на енергоносії, на думку деяких науковців, є головним гальмом на шляху реформування економіки країни. З метою вирішення даної проблеми пропонується поступове підвищення ціни на енергоносії до світового рівня та запровадження тимчасових бюджетних субсидій з метою пом'якшення цінового шоку [----].

Проаналізувавши всі вимоги, можна констатувати, що Україна майже в усіх напрямках вже досягла певних зрушень. Все ж, стосовно реструктуризації проблемних секторів економіки залишається доволі багато питань та існує нагальна необхідність здійснити низку заходів, зокрема у галузях, що орієнтовані на експорт [----].

Однак, за свідченням інших дослідників (співробітника Світового банку Квей-Тоан До та Андрія Левченко), лібералізація зовнішньої торгівлі має різні наслідки для фінансової системи розвиненої та бідної країни. Так, для розвиненої країни, лібералізація зовнішньоторговельного режиму призводить до розвитку фінансової системи, а у випадку із бідною країною – до протилежних наслідків. Автори пояснюють це тим, що при лібералізації зовнішньої торгівлі бідна країна буде збільшувати імпорт продукції, яка вимагає значних фінансових вкладень. При цьому, рівень фінансового розвитку автори вимірювали за допомогою показника, який розраховується як відношення кредитів, які були надані банківською системою, до ВВП країни.

Таким чином, створення зони вільної торгівлі/митного союзу між Україною та ЄС матиме позитивний ефект на добробут обох країн, якщо брати до уваги ситуацію на ринку сталі. В той же час, враховуючи частку продукції

металургійного комплексу у зовнішньоторговельних відносинах між двома вищезгаданими країнами, можна очікувати загальний позитивний ефект на добробут країн.

Подальша інтеграція України до структур ЄС передбачає докорінну перебудову структуру вітчизняного виробництва та експорту, оскільки за існуючих умов лібералізація зовнішньої торгівлі може не надати визначених позитивних наслідків. Зокрема, необхідним є зниження рівня енергоємності вітчизняної продукції та підвищення її якості. Саме висока собівартість та низька якість української металургійної продукції змушує вітчизняних споживачів даної продукції імпортувати з Китаю або Індії необхідні обсяги сталі.

Висновки до розділу 3

1. В результаті проведеного дослідження впливу лібералізації зовнішньої торгівлі (ЗТО) між Україною та ЄС на розвиток основних макроекономічних та фінансових показників була виявлена досить значна залежність між вищезазначеним процесом та податковими надходженнями України, особливо у періоди, коли процес лібералізації набував найбільш яскравих рис.

2. Встановлено негативний вплив бюджетного дефіциту на економічний розвиток країни (темпи зростання ВВП) у випадку із Україною та підтверджено при цьому висновки, що були зроблені іншими дослідниками, які займаються аналізом взаємозв'язку між цими показниками на прикладі європейських країн.

3. При аналізі основних факторів, що впливають на формування податкових надходжень Державного бюджету України було виявлено, що такі фактори, як прибутки підприємств та зовнішньоекономічні відносини між Україною та ЄС справляють значний позитивний вплив на цільовий показник.

4. Було також встановлено зв'язок між лібералізацією зовнішньої торгівлі України з ЄС та інвестиціями в довгострокові активи. І знову ж таки,

зв'язок найбільш яскравим спостерігався під час двох періодів найбільш значної лібералізації зовнішньої торгівлі .

5. Було підтверджено теоретичні припущення про існування зв'язку між лібералізацією зовнішньої торгівлі, доходами громадян та прибутками підприємств. Як і у попередніх випадках, у періоди, коли спостерігалось поглиблення процесу лібералізації, вплив був найбільшим суттєвим.

6. Дослідивши основні чинники економічного розвитку України було виявлено, що саме стан зовнішньої торгівлі України з ЄС та інвестиції в довгострокові активи були основними факторами, що визначали характер економічного розвитку нашої держави протягом майже десяти років. Зважаючи на той факт, що інвестиції в довгострокові активи та податкові надходження держави є тісно пов'язаними із зовнішньою торгівлею, то можна стверджувати, що торговельні відносини між Україною та ЄС є вагомим фактором економічного та фінансового розвитку нашої держави.

7. В результаті проведених розрахунків можна констатувати досить низьку фіскальну ефективність податку на додану вартість у порівнянні із розвиненими європейськими країнами, що вказує на значні резерви підвищення податкових надходжень державного бюджету України.

8. Встановлено, що лібералізація зовнішньоторговельного режиму повинна включати систему скоординованих заходів: реформування системи нетарифних обмежень, розширення бази внутрішніх податків, зниження рівня митного тарифу, зниження рівня податків на експорт, зниження дисперсії митного тарифу.

9. Розрахунок статичних ефектів від створення митного союзу між Україною та ЄС для металургійної галузі показав, що, в цілому, Україна отримає позитивний ефект. В той же час, споживачі на українському ринку металургійної продукції будуть втрачати від нестачі вітчизняної продукції.

Основні наукові результати даного розділу опубліковані в працях [103, 104, 105, 106, 108, 110].

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі дано теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення актуального наукового завдання, що полягає у визначенні і розкритті фінансових пріоритетів зовнішньоторговельних відносин між Україною і ЄС та розробленні практичних рекомендацій щодо вдосконалення і координації зовнішньоторговельної, фіскальної, монетарної і кредитної політики з метою прискорення макрофінансової стабілізації в Україні. У результаті проведеного дослідження стало можливим сформулювати такі висновки та пропозиції:

1. Виявлені сутнісні, глибинні зв'язки між зовнішньою торгівлею, як сферою економічних відносин, та економічними категоріями: «гроші», «фінанси» і «кредит». Аргументовано, що ці зв'язки проявляються, по-перше, у використанні грошей як товару особливого роду, що виступає мірилом вартості і виконує роль загального еквівалента, який, в свою чергу, є інструментом міжнародних експортно-імпортних операцій. При цьому стабільність грошей безпосередньо впливає на обсяги і структуру експортно-імпортних операцій, пропорції розподілу і перерозподілу вартості, що є предметом зовнішньої торгівлі між країнами. По-друге, існує об'єктивна необхідність розподілу і перерозподілу вартості товарів та послуг, які є предметом міжнародної торгівлі, між суб'єктами фінансових відносин на національному та наднаціональному рівнях. По-третє, розвиток зовнішньої торгівлі випереджаючими темпами передбачає залучення позичкових грошових коштів, які, у свою чергу, відображають специфічну форму руху позичкового капіталу.

2. Виявлені внутрішні зв'язки між зовнішньою торгівлею та економічними категоріями дозволили сформулювати і розкрити фінансові пріоритети зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС: фіскальний, монетарний та кредитний. Формування стратегії і тактики

зовнішньоторговельної політики України вимагає врахування визначених фінансових пріоритетів. В той же час, кожний із пріоритетів повинен бути відображений у стратегії та тактиці фіскальної, монетарної та кредитної політики держави. Це вимагає чіткої координації дій між Міністерством економіки України, Міністерством фінансів України і Національним банком в процесі формування зовнішньоторговельної, фіскальної, монетарної і кредитної політики, що пов'язано із виявленням глибинних, сутнісних взаємозв'язків між зовнішньою торгівлею, як однією з форм економічних відносин, та економічними категоріями «гроші», «фінанси» і «кредит».

3. Обґрунтовано, що ВВП країни є основою формування доходів держави, суб'єктів господарювання і домогосподарств, потенційною базою макрофінансової стабілізації. Для цього в роботі побудовано економіко-математичну модель, в якій враховано прямий та опосередкований вплив зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС на обсяги ВВП України. Виявлено, що збільшення/зменшення зовнішньоторговельного обороту між Україною та ЄС на 1 грн. призводить до збільшення/зменшення ВВП на 4,1 грн., а опосередкований – у впливі інвестицій в довгострокові активи на ВВП країни у співвідношенні 1:8,9. Нами доведено, що інвестиції в довгострокові активи позитивно впливають на зростання ВВП окремих країн ЄС. Зокрема, в Бельгії, Німеччині, Франції та Ірландії одна додаткова грошова одиниця інвестицій в довгострокові активи призводить до зростання ВВП країни на 5 грошових одиниць. Ці дані підтверджують результати розрахунків, що були зроблені нами для України. З огляду на виявлені взаємозалежності зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС і обсягами ВВП України необхідно здійснити розробку зовнішньоторговельної політики України, яка б ґрунтувалася на поглибленні та розширенні зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС, що дозволить підвищити темпи економічного зростання як в короткостроковому періоді, так і в довгостроковому (через інвестиції в довгострокові активи).

4. За допомогою економіко-математичних методів виявлені кореляційні зв'язки і залежності між податковими надходженнями, ВВП України, прибутками суб'єктів господарювання і доходами домогосподарств.

Використовуючи метод найменших квадратів, визначено, що зростання/зменшення імпорту з країн ЄС до України на 1 грн. веде до зростання/зменшення податкових надходжень бюджету держави на 2,14 грн. При збільшенні/зменшенні ВВП України на 1 грн. (за незмінності інших факторів) податкові надходження державного бюджету України збільшаться/зменшаться на 0,29 грн. Якщо доходи населення зростуть на 1 грн. (за незмінності інших факторів) ми отримаємо збільшення податкових надходжень на 0,37 грн. У випадку зміни прибутків підприємств на 1 грн. можна буде спостерігати зміну доходів бюджету на 2,3 грн. Отримані результати підтверджують необхідність лібералізації зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС, що дозволить збільшити доходи суб'єктів розподільчих відносин і податкові надходження державного бюджету України. З огляду на отримані результати розрахунків, необхідно враховувати при розробці фіскальної політики держави той факт, що зниження рівня імпортного тарифу пов'язано із падінням обсягів податкових надходжень державного бюджету України в частині податків на зовнішню торгівлю. Компенсація податкових втрат передбачає підвищення фіскальної ефективності податку на додану вартість за рахунок впровадження елементів світового досвіду справляння даного виду податку. Зокрема, необхідно впровадити пеню у вигляді певного відсотка від суми відшкодування за кожен день, якщо відшкодування не було здійснено протягом 60 днів.

5. Встановлені значні обсяги прямих та непрямих субсидій, які держава надає на користь вітчизняних виробників та експортерів. Проведений аналіз показав погіршення індексу «Підтримки експортерів» за останні 5 років. Так, за двома із трьох складових індексу спостерігалось суттєве погіршення. Мова йде про покриття імпорту європейської металургійної продукції до України експортом відповідної української продукції до ЄС та кількості антидемпінгових заходів, запроваджених стосовно українських виробників сталі з боку ЄС. Третя складова інтегрального індексу «підтримки експортерів», яка показує рівень енергоємності виробництва сталі українськими виробниками, продемонструвала незначне покращення, проте це не вплинуло

суттєво на загальний результат, який становить 0,7. Доведено, що погіршення позицій вітчизняних експортерів на європейському ринку металургійної продукції пов'язано із низькою ефективністю використання прямих та непрямих субсидій, які отримують національні виробники та експортери з боку держави. При цьому, значні обсяги державної фінансової допомоги можуть як позитивно, так і негативно впливати на сальдо державного бюджету України. Встановлено, що дефіцит державного бюджету України, в цілому, негативно впливає на зростання ВВП країни. Зокрема, за нашими розрахунками, в таких країнах ЄС як Австрія, Нідерланди, Фінляндія позитивне сальдо бюджету країни призводить до зростання ВВП. Це вимагає врахувати при формуванні бюджетної політики держави необхідність підвищення контролю за ефективністю використання наданої з боку держави фінансової допомоги і зменшення обсягів податкових пільг на користь вітчизняних виробників та експортерів з поступовою їх заміною на адресну фінансову допомогу.

6. Доведено відставання реального обмінного курсу національної валюти від фактичного, що є причиною негативного впливу імпорту товарів та послуг на темпи інфляції на українському ринку. При цьому, зростання банківського сектору економіки та збільшення обсягів споживчого кредитування призвело до стимулювання імпорту закордонних товарів і відволікання значної частини фінансових ресурсів від інвестування у вітчизняне виробництво. Це, в свою чергу, спричинило падіння показника покриття європейського імпорту до України експортом української продукції до ЄС майже на 20 % за 2005–2012 роки. З огляду на зроблені висновки, є важливим врахувати при розробці грошово-кредитної політики країни необхідність забезпечення стабільності обмінного курсу національної валюти по відношенню до іноземних валют та забезпечення провадження зваженої кредитної політики з метою виключення негативного впливу зовнішньої торгівлі на фінансовий стан України.

7. У роботі аргументовано необхідність розробки європейської зовнішньоторговельної політики України з урахуванням виявлених фінансових пріоритетів зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС. Враховуючи, що зовнішньоторговельна політика є однією із складових

макроекономічної політики держави, це вимагає розробки стратегії та тактики фінансової, монетарної та кредитної політики у взаємозв'язку із зовнішньоторговельною політикою України.

8. Автором встановлено, що наслідки від створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС шляхом лібералізації зовнішньої торгівлі на прикладі металургійної галузі будуть загалом позитивними. При цьому слід зауважити, що в даному випадку можна говорити виключно про статичні ефекти, оскільки динамічні ефекти можуть проявитись у довгостроковій перспективі і напряду залежать від обсягів інвестицій в довгострокові активи. Так, наприклад, загальний позитивний ефект для України з урахуванням ефектів «створення торгівлі» та «відхилення торгівлі» може максимально дорівнювати від 409,14 млн дол. США до майже 2 млрд дол. США. Для країн Європейського Союзу позитивний ефект буде більш значним, що пов'язано із більшими розмірами європейського ринку металургійної продукції. Однак, хоча ефект може бути нижче зазначеної цифри, можна зробити висновок, що створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС надасть додаткові можливості для економічного та фінансового розвитку обох країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ааду Лее. Гра в одні ворота, або яким чином ЄС закрив літакам “східного виробництва» шлях у Європу/ Лее Ааду // Дзеркало тижня. - № 50 (679), 2012.– С. 9.
2. Акімова І. Експортна орієнтація та її вплив на реструктуризацію підприємств в Україні / І. Акімова // Наукові матеріали– К.: ІЕДПКВУ, жовтень 2000. – № 2. – 33 с.
3. Акімова І., Швьодіауер Г. Структура власності, корпоративне управління та показники роботи підприємств: результати емпіричного дослідження українських підприємств / І. Акімова, Г. Швьодіауер // Наукові матеріали № 21. – К.: ІЕДПКВУ, липень 2008. – 17 с.
4. Акімова І., Щербаков О. Конкуренція та технічна ефективність українських виробничих підприємств / І. Акімова, О. Щербаков // Наукові матеріали № 17. – К.: ІЕДПКВУ, жовтень 2002. – 14с.
5. Андрущенко В.Л. Міжнародні податки: концепція та перспектива / В.Л. Андрущенко // Вісник податкової служби України. – 2005. - №44(374). – С. 50-53.
6. Андрущенко В.Л. Податкова держава: генеза, концепція, еволюція / В.Л. Андрущенко // Світ фінансів. – 2008. - №3. – С. 7-15.
7. Артемов Н.М. Финансово-правовое регулирование внешнеторговой деятельности / Н.М. Артемов. – М.: ООО МЦУПЛ, 1999. – 479 с.
8. Бабин Э.П. Основы внешнеэкономической политики: Учебник / Э.П. Бабин – М.: Экономика, 1997. – 126 с.
9. Білорус О.Г. Економічна система глобалізму: Монографія / О.Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2003. – 380 с. – Рос. мовою.
10. Білорус О.Г., Лук’яненко Д.Г. та ін. Глобальні трансформації та стратегії розвитку: Монографія / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук’яненко. – К., 1998. – 416 с.
11. Борко Ю.А. Договоры об учреждении европейских сообществ: Договор об учреждении Европейского сообщества угля и стали; Договор об учреждении Европейского экономического сообщества; Договор об

- учреждении Европейского сообщества по атомной энергии / Ю.А. Борко, М.В. Каргалова, Ю.М. Юмашев; под ред. Ю.А. Борко. – М.: «Право», 1994. – 390 с.
12. Бураковський І. Теорія міжнародної торгівлі / І. Бураковський. – 2-е вид. – К.: Основи, 1996. – 241 с.
  13. Бураковський І., Хандріх Л., Хоффманн Л. Вступ України до СОТ: новий виклик економічній реформі / І. Бураковський, Л. Хандріх. – К.: Вид-во Альфа-Принт, 2003. – 291 с.
  14. Бюджетний кодекс України: Станом на 10 листопада 2005 року. – К.: Велес, 2005. – 72 с.
  15. Бюджетний моніторинг. Аналіз виконання бюджету за січень-вересень 2006 року/ Проект «Реформа місцевих бюджетів в Україні», RTI International. – К.: 2006. – 132 с.
  16. Василик О.Д. Податкова система України: Навчальний посібник / О.Д. Василик. – К.: ВАТ «Поліграфкнига». – 2004. – 478 с.
  17. Василик О.Д. Теорія Фінансів: Підручник для економ. спец. вищ. закл. освіти / О.Д. Василик. – К.: НІОС. – 2000. – 416 с.
  18. Венгер В.В. Аналіз технологічної структури металургійних підприємств України / В.В. Венгер // Актуальні проблеми економіки. - К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2007. – №12(78). – 228 с.
  19. Власенко В.К. Валютно-фінансовий механізм зовнішньоекономічної діяльності / В.К. Власенко. – К.: ЦНЛ, 2004. – 216 с.
  20. Внешнеторговые сделки / Составитель И.С. Гринько. – Сумы: Фирма «Реал», 1994. – 464 с.
  21. Гайдай Ю.В. Наслідки розширення ЄС для України: нові напрямки співробітництва / Ю.В. Гайдай // Збірник тез доповідей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції «Європейський Союз та Україна» (17 червня 2004 року) / Відп. за вип. В.І. Чужиков. – К.: КНЕУ, 2004. – С.182-185.
  22. Геєць В. Спеціальні економічні зони: «чорні діри» чи точки економічного зростання? / В. Геєць, В. Семиноженко // Дзеркало тижня. – 2006. – № 44 (623)., www.zn.ua

23. Гладій І.Й. Регіоналізація світового ринку: євроінтеграційний аспект: Монографія / І.И. Гладій. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – 544 с.
24. Глен, Габбард. Гроші, фінансова система та економіка: Підручник: пер. з англ./ Г.Р. Глен; Наук. ред. пер. М. Савлук – К: КНЕУ, 2004. – 889 с.
25. Декрет Кабінету міністрів України «Про податок на прибуток підприємств і організацій» № 12-92 від 26.12.92 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>
26. Дернберг Ричард Л. Международное налогообложение: Пер. с англ. / Р.Л. Дернберг. – М.: ЮНИТИ, 1997. – 357 с.
27. Дубчак В.І., Мартинюк О.В. Митна справа: Навч. Посібник / В.І. Дубчак, О.В, Мартинюк. – К.: КНЕУ, 2002. – 310 с.
28. Економічний словник-довідник: За ред. док. екон. наук, проф. С. В. Мочерного / худ. оформ. В. М. Шторгина. – К.: Феміна, 1995. – 368 с.
29. Європейська інтеграція та Україна [Текст]. Навчально-методичний посібник / М-во економіки та з питань європейської інтеграції. – К.: Макрос, 2002. – 480с.
30. Єріна А.М., Пальян З.О. Теорія статистики: Практикум / А.М. Єріна, З.О. Пальян. – К.: - Товариство «Знання», КОО, 1997. – 325 с.
31. Жаліло Я.А. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я.А. Жаліло, Я.Б. Базиліук, Я.В. Белінська та ін.; За ред. Я.А. Жаліла. – К: НІС, 2005. – 388 с.
32. Жорін Ф.П. Правові основи митної справи в Україні: Навч. посібник / Ф.П. Жорін. – К.: КНЕУ, 2001. – 248 с.
33. Загорська Т., Точилін В., Подолець Р. Енергетичний поштовх до модернізації металургії / Т. Загорська, В. Точилін, Р. Подолець // Дзеркало тижня. - 2006. - № 3 (582), www.zn.ua
34. Закон України «Про акредитацію органів оцінки відповідності» № 2407-III від 17.05.2001 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.
35. Закон України «Про вивізне (експортне) мито на живу худобу та шкіряну сировину» № 180/96-ВР від 07.05.96 р., <http://www.rada.gov.ua>
36. Закон України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» № 468/97-ВР від 17.07.97 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.

37. Закон України «Про Державний бюджет України на 2009 рік» № 1344-IV від 27.11.2003 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.
38. Закон України «Про Державний бюджет України на 2010 рік» № 1345-V від 16.01.2005 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.
39. Закон України «Про Державний бюджет України на 2012 рік» № 489-V від 19.12.2006 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.
40. Закон України «Про Єдиний митний тариф» № 2097-XII від 05.02.92 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.
41. Закон України «Про загальний порядок створення і функціонування вільних економічних зон та територій пріоритетного розвитку» № 2673-XII від 13.10.92 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.
42. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» № 959-XII від 16.04.91 р. (з внесеними змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.
43. Закон України «Про металобрухт» № 619-XIV від 05.05.99 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.
44. Закон України «Про Митний тариф України» № 2371-III від 05.04.2001 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.
45. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» № 334/94-ВР від 28.12.94 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.
46. Закон України «Про підтвердження відповідності» № 2406-III від 17.05.2001 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.
47. Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» № 889-IV від 22.05.2003 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.
48. Закон України «Про податок на додану вартість» № 168/97-ВР від 3.04.97 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.
49. Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області» № 970-XIV від 15.07.99 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.
50. Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Харкова» № 1714-III від 11.05.2000 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.

51. Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку та спеціальну економічну зону «Порт Крим» в Автономній Республіці Крим» № 970-XIV від 21.12.2000 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.
52. Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» № 991-XIV від 16.07.99 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.
53. Закон України «Про спеціальну економічну зону «Рені» № 1605-III від 23.03.2000 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.
54. Закон України «Про спеціальну економічну зону «Славутич» № 721-XIV від 03.06.99 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.
55. Закон України «Про спеціальну економічну зону «Яворів» № 402-XIV від 15.01.99 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.
56. Закон України «Про спеціальну економічну зону туристично-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець» № 514-XIV від 18.03.99 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.
57. Закон України «Про ставки вивізного (експортного мита) на насіння деяких видів олійних культур» №1033-XIV від 10.09.99 р. (із змінами згідно із Законом України від 21.06.2001 р. № 2555-III), <http://www.rada.gov.ua>
58. Закон України «Про ставки на етиловий спирт та алкогольні вироби місцевого виробництва» № 178/96-ВР від 07.05.96 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>
59. Закон України «Про стандартизацію» № 2408-III від 17.05.2001 р. (з змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>.
60. Іващук І.О. Митна справа: Навчальний посібник / І.О. Іващук. – Тернопіль: ТАНГ, 2002. – 301 с.
61. Киреев А.П. Международная экономика. В 2-х ч.: Учеб. пособие для студ. вузов / А.П. Киреев. – Ч. 1. – М.: Международные отношения, 1997. – 416 с.
62. Кірш О. «Чудовище обло...» / О. Кірш // Дзеркало тижня. - 2006. - № 35 (614), www.zn.ua.

63. Краткий словарь современных понятий и терминов. – 3-е изд., дораб., и доп. / Н.Т. Бунимович, Т.Т. Жаркова, Т.М. Корнилова и др. Сост., общ. ред. В.А. Макаренко. – М.: Республика, 2000 – 670с.
64. Кругман П.Р., Обстфельд М. Международная экономика. Теория и политика / П.Р. Кругман, М. Обстфельд. – М.: ЮНИТИ, 1997. – 799 с.
65. Легейда Н. Економічні наслідки державної підтримки металургійних підприємств: приклад України / Н. Легейда // Наукові матеріали. – К.: ІЕДПКвУ, вересень 2002. – № 16. – 36 с.
66. Легейда Н. Непрямі субсидії в Україні: оцінка, тенденції та наслідки для економічної політики / Н. Легейда // Наукові матеріали– К.: ІЕДПКвУ, жовтень 2001. – № 10. – 42 с.
67. Легейда Н., Сологуб Д. Моделювання надходжень від податку на додану вартість (ПДВ) у країнах з перехідною економікою: на прикладі України / Н. Легейда, Д. Сологуб // Наукові матеріали. – К.: ІЕДПКвУ, липень 2003. – № 22. – 24 с.
68. Лук'яненко Д.Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: Навчальний посібник / Д.Г. Лук'яненко. – К.: КНЕУ, 2005. – 203 с.
69. Лутці Ш., Талавера О. Вплив прямих іноземних інвестицій на продуктивність праці та рівень експорту українських підприємств / Ш. Лутці, О. Талавера // Наукові матеріали № 14. – К.: ІЕДПКвУ, травень 2002. – 23 с.
70. Международные экономические отношения: Учебник / А.И. Евдокимов. – М.: Проспект, 2003. – 548 с.
71. Международные экономические отношения: Учебник для вузов / В.Е. Рыбалкин, Ю.А. Щербанин, Л.В. Балдин и др.; под ред. проф. В.Е. Рыбалкина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 503 с.
72. Мельота І., Грегорі П. Новий погляд на тіньову економіку України: чи її вже оцінено / І. Мельота, П. Грегорі // Наукові матеріали № 11. – К.: ІЕДПКвУ, липень 2001. – 19 с.
73. Мельота І., Тіссен У., Вахненко Т. Фіскальні та регуляторні причини тіньової економіки в країнах з перехідною економікою: приклад України /

- I. Мельота, У. Тиссен, Т. Вахненко // Наукові матеріали № 9. – К.: ІЕДПКвУ, серпень 2001. – 24 с.
74. Митний кодекс України. Станом на 14 березня 2006 року. – К.: Велес, 2006. – 144 с.
75. Міжнародне оподаткування: Навч. посібник для студ. вищих навч. закладів / ред. Ю.Г. Козак. – К.: ЦНЛ, 2003. – 550 с.
76. Міжнародні економічні відносини. Система регулювання міжнародних економічних відносин: Підручник / А.С. Філіпенко. – К.: Либідь, 1994. – 256 с.
77. Наконечний С.І., Терещенко Т.О., Романюк Т.П. Економетрія: Підручник / С.І. Наконечний, Т.О. Терещенко, Т.П. Романюк. – Вид. 3-тє, доп. та перероб. – К.: КНЕУ, 2004. – 520 с.
78. Науменко Н. Нетарифні методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності / Н. Науменко // Економіка України. – 2002. - №2. – С. 80-82.
79. Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія): Навч. Посібник / В.М. Опарін. – К.: КНЕУ, 1999. – 164 с.
80. Ослунд Андерс. Чому в Україні відновилось економічне зростання? / А. Ослунд // Наукові матеріали № 15. – К.: ІЕДПКвУ, липень 2002. – 22с.
81. Основи митної справи: Навч. посіб. / ред. П.В. Пашко. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К.: Знання, 2002. – 318 с.
82. Павел Ф., Щербаков О. та Верстюк В. Інвестиції підприємств в основний капітал за умов обмеженості ринків капіталу / Ф. Павел, О. Щербаков, В. Верстюк // Наукові матеріали № 26. – К.: ІЕДПКвУ, листопад 2004. – 23 с.
83. Петрик О., Ніколайчук С. Визначення оптимального рівня інфляції для України / О. Петрик, С. Наконечний // Вісник НБУ. – червень 2007. – С. 10-22.
84. Петров Ю.М., Кудрявцев И.В. Практика таможенного регулирования / Ю.М. Петров, И.В. Кудрявцев. – М.: Автор, 1994. – 448 с.
85. Петрунин О. Подводные камни либерализации внешней торговли / О. Петрунин // Мировая Экономика и Международные Отношения. – 2001. - № 11. - с. 39-43.
86. Податкова система України [Текст]/ ред. В.М. Федосова. – К.: Либідь, 1994. – 463 с.

87. Покрещук О.О. Демпінг у сучасній міжнародній торгівлі (міжнародно-правові та економічні питання) / За ред. О.О. Покрещука. Навч. посібник. – К.: УАЗТ, 1999. – 166 с.
88. Порошенко П. Антиінфляційна політика: шок чи терапія? / П. Порошенко // Дзеркало тижня. - 2008. - № 15 (694). – С. 1-7.
89. Портер М. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран / М. Портер. – М.: Международные отношения. – 1993. – 896 с.
90. Постанова Кабінету Міністрів України «Про податок на прибуток підприємств і організацій» № 485 від 11.04.2002 р. (з внесеними змінами та доповненнями), <http://www.rada.gov.ua>
91. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні: Навч. посібник / ред. А.А. Мазаракі. – К.: КНТЕУ, 2003. – 271 с.
92. Рокоча В., Плотніков В., Новицький В. Транснаціональні корпорації: навчальний посібник / В. Рокоча, О. Плотніков, В. Новицький та ін. – К.: Таксон, 2001. – 304 с. («Modus vivendi»)
93. Рокоча В.В. Міжнародна економіка: навч. посібник.: у 2-х кн. / В.В. Рокоча. – К.: Таксон 2000. – Кн. I: Міжнародна торгівля: теорія та політика. – 320 с.
94. Рут Ф.Р. Міжнародна торгівля та інвестиції: Підручник: пер. з англ. / Ф. Р. Рут, А. Філіпенко. – К.: Основи, 1998. – 743 с.
95. Савельєв Є.В. Міжнародна економіка: Теорія міжнародної торгівлі і фінансів: Підручник / Є.В. Савельєв; ред. О.А. Устенко. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 504 с.
96. Совершенствование правового регулирования внешнеэкономической деятельности: сб. науч. трудов / редкол.: В.К. Мамутов и др. – Донецк.: ИЭПИ НАН Украины, 1998. – 122 с.
97. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України: монографія / С.І. Соколенко. – К.: Логос, 1999.- 568 с.
98. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском, чешском языках. Редактор – Координатор – академик РАН Т.В. Осипов – М.: Издательская группа ИНФРА·М-НОРМА, 1998. – 488с.

99. Соціологія: терміни, поняття персоналії. Навчальний словник-довідник / Укладачі: В.М. Піча, Ю.В. Піча, Н.М.Хома та ін. За заг. ред. В.М. Пічі. – К.: «Каравела», Львів: «Новий Світ - 2000», 2002. – 480с.
100. Сприяння сталому економічному зростанню в Україні / За ред. Штефана фон Крамона-Таубаднля, Ірини Акімової. – К.: Видавництво «Альфа-Принт», 2004. – 347 с.
101. Статистичний щорічник України за 2003 рік / Ред. О.Г. Осауленко та ін. // Держкомітет статистики України. – К.: Техніка, 2004. – 648 с.
102. Статистичний щорічник України за 2006 рік / Ред. О.Г. Осауленко та ін. // Держкомітет статистики України. – К.: Консультант, 2007. – 551 с.
103. Сущенко О. М. Зовнішні та внутрішні фактори економічного розвитку України / О. М. Сущенко // Економіка і соціальний розвиток України в ХХІ сторіччі : зб. тез доповідей за матеріалами 4-ої міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених, Ч.1, 22–23 лютого 2007 р. – Тернопіль : Тернопільський нац. економ. ун-т, 2007. – С. 137–138.
104. Сущенко О. М. Передумови поглиблення торговельних відносин між Україною та Європейським Союзом / О. М. Сущенко // Аналітично-інформаційний журнал «Схід» – Донецьк : Український культурологічний центр. – 2007. – № 3.– С. 3–7.
105. Сущенко О. М. Роль бюджету країни у стимулюванні економічного зростання / Сущенко Олександр Миколайович // Ринок цінних паперів України. – 2006. – № 9. – С. 25–31.
106. Сущенко О. М. Чинники формування податкових надходжень зведеного бюджету України // Економіка і маркетинг в ХХІ сторіччі : зб. наук. праць за матеріалами 8-ої міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених, Ч. 2, 18–20 травня 2007 р. – Донецьк : Донецький НТУ, 2007. – С. 162–164.
107. Сущенко О. М. Зовнішня торгівля і фінансовий стан України / О. М. Сущенко // Економіка і соціальний розвиток України в ХХІ сторіччі: зб. тез доповідей за матеріалами 3-ої міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених, Ч. 1, 23–24 лютого 2006 р. – Тернопіль : Тернопільський нац. економ. ун-т, 2006. – С. 130–132.

108. Сущенко О. М. Зовнішня торгівля, бюджетний дефіцит та економічне зростання / О. М. Сущенко // Фінанси, облік і аудит : зб. наук. праць. – К. : КНЕУ імені Вадима Гетьмана, 2006. – Вип. 7. – С. 146–151.
109. Сущенко О. М. Особливості функціонування ПДВ у розвинених країнах світу та Україні : проблеми та шляхи їх вирішення / О. М. Сущенко // Економіка та підприємництво. – К. : ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана», 2007. – Вип. 19. – С. 135–142.
110. Сущенко О. М. Лібералізація зовнішньої торгівлі та економічне зростання / О. М. Сущенко // Зб. наук. праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету «Наука молода» – Тернопіль : Економічна думка, 2006. – № 6. – С. 63–69.
111. Терещенко С. Основи митного законодавства України: питання теорії та практики зовнішньоекономічної діяльності / С. Терещенко, В. Науменко. – К.: Август, 1999. – 296 с.
112. Торговельна політика України: перспективи і пріоритети інтеграції. - Управління зменшення бідності та економічного менеджменту регіон Європи та Середньої Азії. Світовий Банк. Видавничий дім «Козаки», Київ 2004. - 174 с.
113. Угода «Про партнерство та співробітництво між Україною і ЄС та її державами-членами» № #455 від 14.06.94 р. / Ратифікована Законом України № 237/94-ВР від 10.11.94 р., <http://www.rada.gov.ua>.
114. Україна у цифрах у 2001 році. Короткий статистичний довідник / за ред. О.Г Осауленко; відп. за випуск В.А. Головка // Держкомстат України – К.: Техніка, 2002. – 262 с.
115. Україна у цифрах у 2002 році. Короткий статистичний довідник / О.Г Осауленко // Держкомстат України. – К.: Консультант, 2003. – 267 с.
116. Україна у цифрах у 2007 році. Статистичний довідник / Держкомстат України; О.Г Осауленко – К.: Консультант, 2005. – 259 с.
117. Управление внешнеэкономической деятельностью: учеб. пособие / ред. А.И. Кредисов. – К.: Феникс, 1996. – 419 с.
118. Федосов В., Опарін В., Львовчкін С. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: Монографія / За наук. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2002. – 387 с.

119. Федосов В.М. Современный капитализм и налоги / В.М. Федосов. – К.: Вища школа, 1987. – 128 с.
120. Фомичев В.И. Международная торговля: Учебник для студентов вузов / В.И. Фомичев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 446 с.
121. Фрейнкман Л. Торговельна політика України: перспективи і пріоритети інтеграції / Лев Фрейнкман та інші. – The International Bank for Reconstruction and Development/THE WORLD BANK, 2004. – 174 с.
122. Фурсова О. Фінансові аспекти глобальної торговельної взаємодії [Текст] / О. Фурсова // Ринок цінних паперів України. – 2006. - №3-4. – С. 9-15.
123. Циганкова Т.М., Гордєєва Т.Ф. Міжнародні організації: Навч. Посібник / Т.М. Циганкова, Т.Ф. Гордєєва. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2001.–340с.
124. Циганкова Т.М., Петрашко Л.П., Кальченко Т.В. Міжнародна торгівля: Навч. посібник / Т.М. Циганкова, Л.П. Петрашко, Т.В. Кальченко. – К.: КНЕУ, 2001. – 488 с.
125. Чистов С.М., Никифоров А.Є., Куценко Т.Ф. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін. – Вид. 2-ге, доопрац. і допов. – К.: КНЕУ, 2004. – 440 с.
126. Юрій С.І., Бескид Й.М., Плішко І.В. Державний бюджет України: Навчальний посібник / С.І. Юрій, И.М. Бескид, І.В. Плішко. – Тернопіль: Т.О.В. «ЦМДС», 1998. – 277 с.
127. Якуб'як М., Колесніченко А. Перспективи економічних відносин між Україною та Європейським Союзом / За ред. Малгожата Якуб'як, Анни Колесніченко. - К.: Центр соціально-економічних досліджень CASE Україна, 2006. – 85 с.
128. Янжул И.И. Основные начала финансовой науки: Учение о государственных доходах / И.И. Янжул. – М.: Статут, 2002. – 555 с.
129. Agbeyegbe T., Stotsky J., WoldeMariam A. Trade Liberalization, Exchange Rate Changes, and Tax Revenue in Sub-Saharan Africa. // Working Paper /04/178. – Washington D.C.: International Monetary Fund, September 2004. – 31 p.

130. Alfonso Antonio, Ebert Werner, Schuknecht Ludger and Thone Michael. Quality of Public Finances and Growth // Working Paper Series No. 438. – European Central Bank, February 2005. – 45 p.
131. Anderson J.E. Revenue Neutral Trade Reform with many Households, Quotas and Tariffs // Working Paper 6181. NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH, September 1997. – 34 p.
132. Baldacci E, Hillman A.L., Kojo N.C. Growth, Governance, and Fiscal Policy Transmission Channels in Low-Income // Working Paper /03/237. – Washington D.C.: International Monetary Fund, December 2003. – 38 p.
133. Baldassarri M., Roberti P. Fiscal Problems in the Single-Market Europe. – New York: ST. MARTIN'S PRESS, INC., 1994. – 295 p.
134. Baldwin R., Forsild R. Trade Liberalization and Endogenous Growth: A q-Theory Approach // Working Paper 5549. NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH, April 1996. – 27 p.
135. Barro Robert J, Sala I Martin Xavier. Public Finance in Models of Economic Growth // Working Paper 3362. – Cambridge: NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH. – May 1990. – 34 p.
136. Bevan D. Fiscal Implication of Trade Liberalization // Working Paper 95/50. – Washington D.C.: International Monetary Fund , May 1995. – III, 43 p.
137. Bhagwati J.N. Trade, balance of payment and growth. North-Holland Publishing Company – Amsterdam, London, 1979. – XI, 532 p.
138. Biehl Dieter, Roskamp Karl W., Stopler Wolfgang F.. Public Finance and Economic Growth: Proceeding of the 37th Congress of the International Institute of Public Finance Tokyo, 1981. – Detroit, Michigan: Wayne State University Press, 1983. – XX, 427 p.
139. Birk Dieter. Handbuch des Europäischen Steuer- und Abgabenrechts. – Herne/Berlin: Verlag Neue Wirtschafts-Briefe GmbH & CO., 1995 – LV, 1169 S.
140. Brasche U. Europäische Integration. Wirtschaft, Erweiterung und regionale Effekte. – München: Oldenbourg Verlag , 2003. – 302 S.
141. Brunner A.D., Naknoi K. Trade Costs, Market Integration, and Macroeconomic Volatility // Working Paper /03/54. – Washington D.C.: International Monetary Fund, March 2003. – 48 p.

142. Brunner Allan D. The Long-Run Effects of Trade on Income and Income Growth. - IMF Working Paper, WP/03/37. – Washington D.C.: IMF. –38 p.